Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Manuscripta mathematica - Cod. Durlach 158

Lorini, Buonaiuto

[S.l.], [16. bis 17. Jahrh.]

Qvatuor libri de architecture Andree Palladij in quibus, post vnum breuem tractatum de quinque ordinibvs: et de his observationibus. necessarijs magis. in edificando. [...]

urn:nbn:de:bsz:31-247278

Visual Library

Quatuor libri de Architectura
Andreę Palladij
In quibus Post unum breuem Tractatum de
quinque ordinibus: et de his observationibus neces
serijs magis in ędificando
Tractatur de Domibus privatis. de Vijs. de Ponti
bus, de Plateis. de Xistis, siue palestris, et
de Templis.
Cum Privilegiis.

Multo Magnifico meo Domino observando: Domino Comiti Jacobo Angaranno

Merita amplissima vestrę infinitę humanitatis) Multe magnifice domine mi) ita adaucta sunt propter multa singularissimo beneficia. quę. perpetua liberalitate tot annorum spacio mihi fecistis. quod ni laborarem reddere me Vobis gratum, saltē demonstrans me semper eorum memorem esse: certissimus essem notari ab omnibus ut inhumanus, et ingratus. Et quia etiam a iuuentute mea semper delectatus sum architectura: propter quod nō solum reuolui laborioso studio multorum annorum libros eorum. qui abbundanti felicitate ingenij dictarunt excellentissimis preceptis hanc nobilissimam scientiam; sed etiam usque romam sepenumero me transferre volui: et in alia loca Italię. et extra: ubi oculis proprijs vidi: et proprijs manibus mensuravi fragmenta multorum ędificiorum antiquorum: quę remanserunt in esse usque ad nostra tempora. cum miro spectaculo barbaricę crudelitatis. quę tamen fragmenta ostendunt etiam in ruinis suis clarum et illustre testimonium virtutis, et magnitudinis imperij romani: Ita quod: cum essem valde expetitus atque succensus in optimis studijs huius qualitatis virtutis: et omnibus meis cogitationibus et finibus in illa positis magna tamen spe etiam provinciam hanc sumpsi scribendi observationes necessarias quę observari debent ab omnibus pulcherrimis ingenijs desiderantibus bene ędificare et cum pulchritudine Maiestate: et insuper demonstrandi in designo multa eorum ędificiorum quę a me in diversis locis ordinata fuerunt: et etiam omnia illa antiqua ędificia quę usque modo vidi: Ideo) nō tamen ut solvem aliquam infinitorum obligationum quas ego contraxi cum vestra humanitate: propter quam estis vos super omnes alios amatus celebratus, et habitus dignus omni altissimo gradu honorum,) sed solum ut ostendam vobis honorato testimonio meorum laborum, signum aliquod animi mei gratissimi, et memoris magnitudinis virtutis vestrę: Vobis modo Dono: et dedico duos istos primos libros: in quibus tracto de domibus privatis: in quibus confiteor me habuisse celos.

me habuisse celos ita benignos: quod cum redigissem illos ad illā
perfectionem ultimam, quam potuj in multis grandib: meis occupatio
nibus: que continue, et corpus meum et animum simul opprimunt
preter etiam nō parvas meas infirmitates: quibus continue vexor.
et comprobato toto illo quod ipsis continetur longa experientia
dicere audeo dedisse me tantum luminis rebus architectonicis in hac
parte: quod illi qui post me venient: poterunt exemplo meo
exercentes acumen sui ingenij: redigere cum facilitate magnificen
tiam edificiorum suorum. ad veram pulchritudinem et maiestatem
antiquorum. Rogo vos igitur, Illustre mi domine, quod vos
faventes actum unum dignum vestre virtutis dignaremini recipere
dono et hilari vultu protegere hanc primam partem operis mej pro pre
mio mee magne affectionis mee erga vos: que quidem pars iam certo
a me fuit nobili excogitatu sub felicissimis vestris auspicijs: quam
que ut primitias ingenij mej vobis dedico: et contentus ~~est~~ erit do
minatio vestra: ut modo, quod tanto favore vestre liberalitatis opus
meum invenitur perfectum; possit etiam leto augurio exire in lucem
Mundi: omni ex parte illustratum a clarissima luce nominis vestri
Quia securus sum, quod cum testimonio solo vestro: qui pre altitudine
ingenij: et splendore, et fama nobilissimarum virtutum estis summe
clarus: afferet tantam magnitudinem, et tantum autoritatis:
istis meis libris: qui merito sunt iam facti vestri: quod propter hoc
solum ego potero sperare vivere tempore diuturno, et perpetua lau
de famosus, et honoratus in memoria illorum qui post nos succedent
et cum hac spe desiderans vobis felicem et letam vitam: finem
facio: Venetijs prima die novenbris 1570.

D. V. S. Devotiss: servus

Andrea palladius

Primus liber de Architectura
Andreæ Palladij.
Præfatio lectoribus.

Naturali inclinatione ductus dedicavi me in primis meis annis studio architecturæ : Et quia semper fui opinionis. quod antiqui romani: sicut in multis alijs factis ita in ædificandis ædificijs superavissent omnes alios. qui post illos fuerunt : accipere volui pro magistro, et Duce Vitruvium : qui solus est antiquus scriptor huius artis : et dedi me totaliter investigationi reliquiarum antiquorum ædificiorum : quæ quidem non obstante iniuria temporum, et crudelitati barbarorum nobis remanserunt : et inveniens eas dignas maiori observatione : quam ~~primo~~ prius excogitaram : Cœpi mensurare diligentissime unamquamque partem earum : quarum tantus fui sollicitus indagator nesciens agnoscere aliquid. quod ratione, et pulchra proportione non esset factum : ex quo non una sed pluribus vicibus me transferre volui in diversas partes italiæ, et extra, ut possem perfecte et integre totum comprehendere, et redigere in designum Qua propter, videns quantum hic comunis usus ædificandi, sit longe ab observationibus a me factis in dictis ædificijs, et lectis in vitruvio et in Leone Baptista Alberti : et in alijs excellentibus scriptoribus qui post vitruvium fuerunt : et ab his etiam quæ denuo a me fuerunt practicatæ : cum multa satisfactione, et laude eorum, qui usi sunt opera meo : Mihi visum fuit dignum esse hominis qui nō solum sibi debuerit esse natus in mundo sed etiam utilitati aliorum ~~Dare in~~ edidere in lucem designa eorum ædificiorum : quæ in tanto tempore, et cum tot meis periculis collegi : et ponere ~~in eis~~ breviter omne illud quod in eis mihi visum fuit dignum consideratione : et insuper illas regulas : quas in ædificando observavi, et observo ad hoc ut illi qui legent hos meos libros possint uti eo ~~bono~~ tanto boni, quod in ipsis erit et supplere in his : (~~in qui~~ quia forsitam multa poterunt esse) in quibus ego defeci : ex quo ita paulatim dicatur relinqui a parte extranei abusus barbaræ inventiones, et superfluæ impensæ, et (illud quod maius est) evitari variæ et continuæ ruinæ quæ in multis ædificijs visæ sunt et ~~vid~~ continuè videtur : Et hanc provinciam, et eo libentius sumpsi : quanto video in his temporibus multos esse talis professionis studiosissimos : multorum quorum memoriam facit dignissimam Dominus Georgius Vasarius pictor et architectus rarus in suis libris : ex quo spero, quod modus ædificandi cum universali utilitate reducatur, et cito ad illum terminum, qui in omnibus artibus est summe desideratus

et ad quem

et ad quem in hac parte Italiæ videtur multum esse feliciter perven
tum. quandoquidem non solum Venetiis, ubi omnes bonæ artes
florent, et ~~quod~~ solum relicta est ~~paris~~ ut exemplum magnificentiæ et maiestatis
romanorum. incipitur videre ædificare ædificia bona, et optima: post
quem Dominus Jacobus sanctus sabinus sculptor, et architectus celeber
rimus: cepit primus ostendere pulchrum modum et optimum ædificandi: si
cut videtur (ut retro relinquam multa alia eius opera pulcherrima) in
Procuratia nova. quæ quidem est ditior et ornatius ædificium, quod
forsitam factum sit ab antiquis usque modo: sed etiam in multis
aliis locis minoris nominis: et maxime in Vincentia civitate no
multum grande circuitu: sed plena nobilissimis intellectibus et satis
abundante divitiis: et ubi primus habui occasionem operari illud, quod
modo ad communem utilitatem edo in lucem, videtur multa ædifi
cia pulcherrima: et multi nobiles fuerunt, et sunt ibi studiosissimi
istius artis qui et nobilitate et excellentia doctrinæ digni sunt nu
merari inter illustriores. sicuti est Dominus Johannes Georgius Tris
sinus splendor nostrorum temporum: et Domini Comites Marcus An
tonius, et Adrianus fratres De Thieni, et Dominus Anthenor
pagellius eques. et præter hos transitos ad meliorem vitam qui reli
querunt in pulchris et hornatis ædificiis æternam sui memoriam
sunt modo Dominus Fabius Monza intelligens multarum rerum: Do
minus Lelius Bellius filius quondam domini valerii celebris pro artifi
cio Cameorum, et sculptura in Christallo: Dns Antonius Franciscus
Oliviera: qui præter cognitionem multarum ~~rerum~~ scientiarum, est
Architectus et poeta excellens: sicut ostendit in sua Alemana poema
in verso heroico: et in uno suo ædificio ædificato in silvis Nanti locus
in regione Vincentiæ: et finaliter (ut alios multos omittam, qui cum
ratione possent poni in tali numero) Dns Valerius Barbaranus,
diligentissimus investigator omnium eorum ad istam professionem appar
tenentium: sed ut remeamus ad propositum nostrum: debens ego
edidere in lucem illos labores quos a iuventute mea usque modo cosel
investigando et mensurando omni illa diligentia quam potui maiorem)
omne illud quod ex antiquis ædificiis pervenitum est ad meam cognitione
et cum hac occasione breviter tractare de Architectura magis ordina
te, et distincte quod possibile esset mihi: excogitavi multum esse con
veniens incipere a domibus particularium: tum quia debet credi
quod ipsæ subministrassent rationes publicis ædificiis: cum sit multum
verisimile: quod homo ante solum, et a parte habitaret sset: et
postea videns se opus habere beneficio aliorum hominum: ad consequen
dum ea, quæ poterant eum reddere felicem (si tamen aliqua felicitas
in mundo hoc invenitur) desiderasset societatem aliorum hominum

et illam amasset : ex quo: ex pluribus domibus fierent viculi: et ex multis viculis inde civitates: et in illis loca, et ædificia publica. Tum etiam quia inter omnes partes architecturæ: nulla est magis necessaria homini: et nec quod sepius sit practicata, quam ista.

Ego igitur tractabo prius de domibus privatis: et veniam postea ad publica edificia, et breviter tractabo de vijs de pontibus de platejs de carceribus de basilicis idest loca Judicij. de xisti de palestris: que erant loca ubi homines exercebantur: De Templis de Theatris. de Amphitheatris. de fornicibus. de termis. de aquæductis: et finaliter de modo edificandi civitates: et de portubus et in omnibus istis libris evitabo prolixitatem verborum: et simpliciter dabo illas observationes. que mihi videbuntur necessariores: et utar his nominibus. quibus communiter artifices hodierni modo utuntur. Et quia de me ipso nõ possum promittere aliud, quam unum longum laborem, et magnam diligentiam et amorem quem posui ut intelligerem, et practicarem quantum promitto: si placitum fuerit Deo: quod ego frustra nõ laboravissem: gratias agam bonitati suæ ex toto corde: remanens insuper multum obligatus illis. qui ab illorum pulcherrimis inventionibus, et ab experientijs factis. reliquerunt nobis precepta talis artis: quia aperuerunt faciliorem et expeditiorem viam ad investiganda nova: et multorum quidem (gratia et labore ipsorum) habemus cognitionem: que nobis essent proculdubio abscondita.

Erit hæc prima pars in duos libros divisa: in primo tractabitur de preparatione materiæ: et preparata, quomodo. et quali forma debeat poni in opere a fundamentis usque ad tecta ultima: ubi erunt illa precepta que universalia sunt: et debent observari in omnibus edificijs tam publicis quam privatis. In secundo tractabimus de qualitatibus edificiorum que diversis gradibus hominum conveniunt: et primo de his civitatum, et postea de sitibus opportunis et commodis pro his villarum, et quomodo compartirẽ debeant. Et quia in hac parte nos habemus paucissima exẽpla antiqua quibus possimus uti. ego ponam plantas et structuras multorum edificiorum a me pro diversis nobilibus ordinatorũ et designa domorum antiquorum: et earum partium que in ipsis notabiliores sunt: eo modo quo nobis docet Vitruvius: quia ita ipsi faciebant.

Gratia

Qualia debent considerari: et praepararj. antequam incipiat actu edificari: cap: primum

Debemus antequam incipiamus edificare, diligenter considerare unamquamque partem plantae. et structuram edificij faciendi: Tria in unoquoque edificio (ut vitruvius dicit) debent considerari sine quibus. nullum edificium merebitur laudari: et haec sunt. utilitas, aut commoditas: et perpetuitas. et pulchritudo: quia non posset appellari perfectum illud opus, quod utile esset, sed ad parum temporis. aut. quod ad multum: sed incommodum, aut habens haec duo: nullam gratiam et pulchritudinem in se haberet. Commoditas habebitur. quando unicuique membrum dabitur locus aptus: situs commodus non minor quam dignitas requirit. nec maior quam usus velit, et erit positum in loco proprio, idest ubi quando Ambulatra: aulae. cubicula: celle vinariae. et orrea. erunt posita in locis sibi convenientibus: Perpetuitas etiam possidebitur. quando omnes muri erunt recti perpendiculariter: et grossiores inferius quam superius: et habuerint bona et sufficientia fundamenta. et insuper quod columnae superiores respondeant inferioribus. et omnia foramina ut sunt portae et fenestrae, fuerint unum supra aliud. ita quod plenum sit supra plenum, et vacuum supra vacuum: Pulchritudo proveniet a pulchra forma. et a proportione totius ad partes: et partium inter se, et earum ad totum: quandoquidem edificia debent videri unum integrum, et bene formatum corpus: in quo unum membrum alij respondeat: et ~~omnia membra sint necessaria illi, quod vult fieri~~ facere volimus. Consideratis his omnibus in designo, et in ~~modello~~ [illegible] debemus facere diligenter computum totius impensae quae necessaria erit et ante. providere pecuniam, et parare materiam: quae videbitur necesse esse: ut in edificando non deficiat aliquid: ~~cum~~ quod impedire posit perfectionem et complementum operis. quandoquidem non parum laudi est edificatori, et non mediocris utilitas edificio ~~est~~ si cum debita properatione perficitur opus. et quod omnes muri ad equalem signum ducti equaliter ad imum tendant. ut non faciant illas ciperuras et rupturas: quae solent videri in edificijs diversis temporibus. et inequaliter ductis ad finem Et ideo electis peritioribus artificibus. qui possint haberi. ut optime opera dirigantur. secundum eorum consilium. providebimus ligna. parabimus lapides. arenam calcem, et metalla: circa quas provisiones debemus animadvertere: quod pro faciendis tigniarijs et laquearijs solariorum aularum, et habitaculorum. paramus tante tot trabes: quod ponentes eas omnes in opera. remaneat inter utramque spacium crassitudinis unius trabis et dimidiae. Similiter circa lapides debemus ~~animadvertere~~ debemus animadvertere quod pro faciendis altitudinibus fenestrarum et portarum. non requiruntur lapides grossiores quinta parte latitudinis luminis.

nec minus sexta : Et si in edificio facienda sunt ornamenta columnarum, et parastaderum : poterunt fieri bases, capitelia, epistilia ex lapide et alie partes ex later[ib]us coctis : Circa muros etiam debemus animadvertere : quod debent minui secundum quod paulatim eriguntur : que observantie proderunt ad faciendum cumpu[tum] cum iustum : et diminuent magnam partem impense : Et quo de omnibus istis partibus dicetur in illorum locis ipsorum : sufficiat pro nunc dedisse hanc universalem cognitionem, et fecisse eam delineamentum quoddam totius edificij : Sed quia preter quantitatem debemus considerare qualitatem, et bonitatem materie meliorem eligentes : proderit multum experientia accepta ab edificijs factis ab alijs : quia ab illis docti poterimus facilius determinare quod nobis proficuum, et necessarium fuerit : Et quamquam Vitruvius Leo Baptista Alberti et alij excellentes scriptores dederunt illas observationes : que debent haberi in eligenda ipsa materia : Ego tamen ut nihil in istis meis libris videatur deficere : de aliquibus dicam : ea[s] exigentes me ad necessariora

De Lignis eligendis Caput secundum

Ligna, ut Vitruvius dicit cap IX secundi libri debent cedi in Autumno, e in toto Hieme : quia tunc arbores recuperant a radicibus illum humorem, qui in estate per frondes et ramos sub tiles erat sparsus : et cedantur luna deficiente : quia ille humor aptissimus ad corrumpenda ligna eo tempore consumptus est et exsiccatus, ita quod nō offenduntur postea a tineis et a verminibus : Debent cedi solum usque ad medium medulle : et ita relinquere ea usque dessiccentur : quia stillantes eijciet foras ille humor aptus putrefactioni : Cesa postea reponentur in locis ubi nō sit calor solis nimius neque impetus venti neque pluvie : et illa ligna specialiter debet teneri tecta que ex se nascuntur oriuntur : et ne scindantur, et equaliter siccentur : linientur stercore bovino : nō debet trahi in rore sed post meridiem : nec debent elaborari rore balneata aut nimis sicca : quia illa facilius corrumpuntur, et ista faciunt opus nō bonum et pulchrum : Nec ante triennium bene erunt sicca pro usu solariorum, et portarum, et fenestrarum : oportet quod domini qui volunt edificare informentur bene a peritis de natura lignorum : et quod lignum cui operi est aptum et quale nō : Vitruvius in dicto loco nobis donat bonam instructione[m] et etiam alij docti homines qui de hac re scripserunt copiose

De lapidibus

De Lapidibus cap: tertium

Lapidum, alios habemus a natura, alij facti sunt ab industria hominum. Naturales extrahuntur ex latomijs sive lapidicenis et sunt; aut pro facienda calce, aut pro edificandis muris: de his qui extrahuntur pro facienda calce dicetur inferius: illi ex quibus muri fiunt: aut sunt marmores, aut petre dure que dicuntur etiam petre vive, aut sunt petre molles et fragiles. Marmora: et petre vive operabuntur statim extracta quia tunc facilius elaborari poterunt quam si aliquo tempore permansissent extracta ad aerem quando quidem omnes lapides, quanto magis permanent ad aerem tanto duriores efficiuntur: et poterunt statim poni in opere

Sed lapides molles et fragiles, maxime si natura, et sufficientia illorum erit nobis incognita, ut quando effoderentur in loco ubi ante nunquam fuissent effossi. debent extrahi estate, et teneri ad aerem sub divo: nec debent poni ante biennium in opere excavantur estate quia cum non sint assueti ventibus et pluvijs et pruinis et frigoribus glacialibus: possint paulatim effici duri et apti ad resistendum similibus iniurijs temporum. Et tanto tempore relinquuntur, ut ~~electi illi~~ [segregati] separati illi offensi ponantur in fundamentis: et alij intacti ut approbati ponantur in constructura edificij super terram quia longo tempore possunt permanere et durare

Petre, que fiunt ab ~~hominibus~~: vulgari modo appellantur propter earum formam quadricula sive latera: Hec debent fieri ex terra cretosa alba aliquando, et ~~mo~~ tractabili: relinquetur omnino terra plena glarejs, et sabulosa. effodietur terra in autumno: et macerabitur in hieme: et lateres postea formabuntur in ~~estate~~ vere commode: ~~Hi si~~ Sed si necessitas cogeret nos formare illos in ~~ver~~ hieme, aut in estate: operientur hieme sicca arena et estate palea: formati debent siccari per multum tempus et melius est in umbra: ut non solum in superficie sed etiam in partibus medijs sint equaliter sicci: quod quidem non fiet nisi duobus annis fiunt etiam maiores, et minores secundum qualitatem edificiorum faciendorum, et secundum quod ipsis volumus uti: ex quo Antiqui fecerunt lateres pro publicis et ~~magnis~~ edificijs maiores: illos, pro privatis et parvis. Illi qui magni et grossi formantur: debent pluribus locis perforari: ut melius siccentur et coquantur.

De Arena cap: quartum

Invenitur sabulum sive arena trium specierum: idest ex effossione ex fluvio et ex mare: illa [fossitia] ~~effossionis~~ est melior omnibus, et est aut nigra, aut alba, aut rubra aut carbuncula, quod est una species ~~a~~ terre asse ab igne clauso in montibus, et effoditur in Etruria. Effoditur etiam in [campania] ~~terra de lavoro~~ invenitur etiam in territorio Baie

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg

et Come una pulvis dicta a Vitruvio puteolano: que in aqua facit fortissimam compagem et citissimam: et reddit edificia fortissima.

Propter longam experientiã visum est quod Alba inter arenas puteas effossionis peior est: et inter arenas fluviorum melior est illa de torrente que invenitur ubi aqua cadit. quia purgatior. Arena maris est inter omnes minus bona: et debet nigrescere, et esse lucida ut vitrum sed illa melior, que vicinior littori, et est grossior. Arena effossionis quia est crassa, est tenacior. sed scinditur faciliter et ideo utamur ea in muris: et in operibus continuatis. Illa fluviorum est optima pro camisijs extra. Illa maris quia cito siccatur, et cito balneatur, et liquefit pro salsedine, est minus apta ad sustentandum pondera. Erit omnis Arena in sua specie optima, si manibus pressa, et contrectata stridebit, et quod posita supra candidam vestem non maculabit eam nec relinquet terram. Mala erit illa que in aqua mista faciet eam turbidam et cenosam, et quod longo tempore permanserit sub divo ad solem lunam, et ad pruinam quia habebit in se multum terre et mercadi humoris apti ad producendum arbusta: et ficus silvestres: que sunt maximi damni edificio

De Calce, et modo miscendi et Conficiendi eam.

Caput quintum

Lapides pro facienda Calce aut extrahuntur a montibus, aut a fluminibus. omnis lapis a monte est bonus quod sit siccus ab humore expurgatus, et fragibilis, et quod non habeat in se aliam materiam, que ab igne consumpta relinquat lapidem minorem: ex quo melior erit illa Calx que facta fuerit ex lapide durissimo, solido et albo, et quod coctus remaneat tertio levior ~~quam fui~~ suo lapide. Sunt etiam quedam species lapidum spongiosorum: calx quorum erit multum bona pro camisijs faciendis murijs. excavantur in montibus paltavij alij quidam lapides squamosi: calx quorum excellens est in operibus que fiunt sub divo. et sub aquis. quia cito facit compagem, et durat longo tempore. Omnis lapis effossus pro facienda calce melior est collecto. et effossus ex umbrosa et humida Caverna, quam de sicca: et ex alba melius quam de nigra. lapides qui extrahuntur et accipiuntur ex fluminibus et torrentibus id est glarea grossa: faciunt optimam calcem que facit multum album et expolitum opus: ex quo sepius utimur ea in faciendis camisijs muro. Omnis lapis tam montis, quam fluminis, coquitur citius tardiusque secundum ignem illi datum. sed regulariter coquitur in horis sexaginta. Cocta calx debet balneari: et nõ infundi una vice tota aqua: ~~m~~ sed paulatim in pluribus vicibus continuate tamen: ne incendatur: usque quo sit bene facta

Postea

Postea reponatur in loco humido: et in umbra: absque mistione alicuius
rei: solum tegentes eam levi sabulo: et quanto maceratior erit
tanto tenacior fiet, et melior: preter illam que facta erit ex lapide
squamoso, sicut est illa patavij: quia statim balneata debet poni
in opere. aliter consumatur: et contorchetur: ex quo no facit com
pagem et fit onnino inutilis: pro facienda calce, debet sic
cum arena misceri: quod accipientes arenam ~~ex fosso~~ fossitiam ~~pro~~ ponere debemus
tres partes arene et unam calcis: si arena est fluuij aut maris.
duas partes arene et unam calcis.

De Metallis

Metalla quibus in edificijs utimur sunt ferrum plumbum, et es.
Ferrum servit pro faciendis clavis. cardinibus, et catenis vectibus
quibus clauduntur porte: pro faciendis eisdem portis, ~~craticulis~~ clatbris
et similibus operibus: in nullo loco invenitur ~~quia est~~ et extrahitur
purum. sed extractum igne expurgatur. quandoquidem: liquefit tali
ter quod fundi potest: et ita antequam frigescat, auferuntur feces
sed postquam frigefactum est: et ~~extractum~~ expurgatum: bene succen
ditur. ita ut fiat molle; et malleo tunc ~~tracta~~ contrectatur, et ex
tenditur. sed non potest ita facile fundi denuo, si ~~non~~ no
ponatur in fornaci, ad hoc solum facta: si succensus non elabore
tur et restringatur ictibus malleorum corrumpitur et consumitur
Signum bonitatis ferri: est si redactum in massam videbuntur sue
vene continuate, et recte: et no interrupte: et si capita masse erunt
expurgata, et sine fecibus: quia ipse vene ostendent quod ferrum sit
sine globis et sine squamis: et per capita cognoscemus quale sit in
in medio. Sed si erit redactum in ~~laminibus~~ laminis quadris
aut alterius forme: si latera erunt recta, dicemus: ~~quod~~ ipsum esse
equaliter bonum: cum potuerint equaliter resistere ictibus malleorum
Ex plumbo operiuntur, et teguntur palatia magnifica templa tur
res, et alia edificia publica: fiunt canales pro ducendis aquis
vel fistule sive tornati
firmantur cum ipso cardines. et ~~fe~~ transenne portarum et fenestra
rum. Invenitur trium specierum idest Album. nigrum
et medij coloris: inter istos duos colores: ex quo ab aliquibus dictum
plumbum cinericium. Nigrum ita appellatur, no quod vere
sit nigrum: sed quia album est ~~a~~ cum aliquanta nigredine. ex quo
in proportione ad album, antiqui dederunt ei talem nomen
Album perfectius est, et pretiosius nigro: cinericium tenet
locum medium inter ista. extrahitur plumbum aut in massis gra
dis. que inveniuntur ex se in minerijs. aut extrahitur in massis

parvis, quę fulgent cum quadam nigredine : aut inveniuntur
sua subtilissima folia: coniuncta lapis marmoribus et petris : omne
genus plumborum facile funditur : quia cum calore ignis ſ liquefit
prius quam succendatur : sed positum in fornaci ardentissima nō
conservat suam speciem, et nō durat : quia una pars mutatur in
litargirium et altera in molibdenam : Harum specierum plumbi
nigrum est molle, et ideo tractabile est a malleo, et multum dila
tatur : et est ponderosum multum : album est magis durum, et
leve : cinericium multo magis durum albo : et quantum ad pondus
tenet locum medium

ex Ære operiuntur aliquando ędificia publica : et ex illo fecerunt
antiqui clavos qui dicunt vulgariter vocantur : qui in lapide
inferius et in lapide superius fixi : ~~ut~~ prohibent lapides ne disiu
nantur : et arpagones danie qui ponuntur pro tenendis unitis, et coniun
ctis simul equaliter duobus lapidibus : et his clavis et arpagoni
bus utimur; ut totum ędificium quod ex necessitate non
potest fieri nisi ex multis partibus et quadris lapidum: illis
tali modo coniunctis, et unitis : fiat sicut unum corpus solum
et ita multo fortius, et durabilius : fiunt etiam
clavi - ~~quia es non patitur rubeginem~~ et arpaganes ex ferro
sed antiqui fecerunt pro maiori parte ex ~~ę~~ ere quia minus a tempore
potest consumi eo quod nō patiatur rubeginem : fecerunt etiā
literas pro inscriptionibus qui ponuntur in facie ędificij zophoro,
et legitur quod ex isto metallo fuerunt illę centum portę
celebres Babilonis et in Insulis Gades duę columnę excelses
altitudinis octo cubitorum : habetur pro meliori, et
excellentissimo illud es quod extractum, et coctum vi ignis
a mineris, est coloris rubri tendens ad crocum: et bene floridum
idest plenum foraminibus quia hoc est signum sue perfecte expurga
tionis a fecibus : Es succenditur et candescit ut ferrum, et
liquefit: ex quo potest fundi: sed positum in ardentissima fornaci
nō sustinet vim ignis sed in pulverem redigitur et consumitur
penitus : ipsum licet sit durum tamen tractabile est a ferro
et dilatatur etiam in subtilissima folia : conservatur in
in pice liquida optime: et quamquam nō patiatur rubiginem ut fer
rum, tamen facit etiam ipsum suam rubeginem: quam vocant
es viride: maxime si tangit humores aeres : e

ex isto metallo mixto cum stamno, plumbo, aut oricalco,
quod etiam ipsum est sed coloratum cum terra cadmia: fit unum

mixtum dictum

mixtum dictum, vulgariter Bronzum, et plinius vocat illud
æs cyprium et brutium: quo sæpenumero Architecti utuntur
quia ex eo fiunt Bases ~~epistilia~~ capitella statuæ et alia similia : Videntur
Romæ in sancto Joanne lateranensi quatuor columnæ ex ære sive
bronzo: de quibus una sola habet suum ~~ex epistilium~~ capitellum: et fecit fieri
Augustus: ex metallo quod erat in ~~ope~~ rostris navium quas acquisivit
prælians contra Marcum antonium :: supersunt etiã, et remanserũt
Romæ usque ad hodiernam diem: quatuor antiquæ portæ: idest illæ
Rotundæ quondam Pantheon: illa sancti Adriani quondam templũ
saturni: illa sanctorum Cosmæ et Damiani quondam templum
Castoris, et Pollucis, seu Romuli, et Remi. Et illa quæ videtur in
sancta Agnete extra portam viminalem hodie dicta sancta Agnes
super viam nomentanam; sed pulchrior omnibus est illa sanctæ
mariæ rotundæ. in qua voluerunt antiqui imitare cum arte illam
speciem metalli Corinthij: in quo prevaluit magis natura crocea auri
quia nos legimus: quod quando fuit combustum et destructum Co-
rinthum: quod modo appellatur corantho: liquefacta fuere: et uni-
~~erunt in~~ ta fuere simul in unã massam Aurum argentum
et æs: et ~~rerum~~ fortuna contemperavit: et fecit mixturam ~~exi~~
~~bus~~ specierum: æris quod postea fuit dictum Corinthium:
In una quarum prevaluit argentum et ideo remansit alba: et
appropinquavit multum suo splendore ad illud: In alia prevaluit
aurum. et ideo remansit crocea: et coloris auri: et tertia fuit
illa in qua fuit æquale contemperamentum omnium istorum trium
metallorum: has species postea diversimode imitati sunt homines

Ego hic exposui quantum mihi visum est necesse fore earum rerum
quæ debent considerari: et præparari antequam incipiamus ædificare
Superest modo: quod aliquod dicamus de fundamentis: à quibus inci-
pimus ponere in opere paratam Materiam.

De qualitatibus terræ ubi debent fundamenta
poni Caput septimum

Fundamenta proprie dicuntur basis ædificij. idest illa pars quæ manet
sub terra: quæ quidem totum ædificium substentat quod supra
terra videtur. Ideo inter omnes errores in quos ædifican-
do possumus incurrere: Dannosissimi sunt illi qui fiunt ~~et~~ in
fundamentis: quia afferunt ruinam totius operis: nec possunt
sine maxima difficultate emendari: Ex quo Architectus debet
ponere omnem suam diligentiam in faciendis illis: et multam conside-
rationem: quandoquidem in aliquibus locis habentur fundamenta

a natura : et alibi necesse habemus uti arte : A Natura
habemus fundamenta : quando debemus edificare supra saxo duro. ~~to~~ topho
~~fot~~ aut scaranto : que est una species ~~terre~~ que ~~tenet in parte~~ habet
naturam petre : quia : ista absque effossione aliqua, aut alio auxilio
artis : ipse sunt aptissima fundamenta : ad sustinendum omne ma
gnum edificium tam in terra quam in fluminibus : Sed si natura
nō subministrabit fundamenta nobis necesse erit inquirere illa arte :
et tunc : Aut edificare habemus in terra solida : aut in loco ubi
sit glarea, sive arena aut terra molle, aut molli, et palustri : Si ter
ra erit solida, et firma : effodiemus in ea tantum quantum vide
bitur judicio architecti, quod requirat qualitas edificij : et soliditas
ipsius terre : que effossio ad plus erit sexta pars altitudinis edificij
nō volentes facere fornices vinarias aut alia habitacula subterranea
Ad cognoscendam hanc soliditatem proderit observantia effossionum
puteorum, cisternarum : et aliorum similium : et cognoscetur etiā
ab herbis que ibi ~~ibi~~ nascentur : si ipse solite sunt nasci solum in
~~locis~~ in firma et solida terra : et preter id signum erit solide terre
si ipsa propter aliquod grave pondus in terra proiectum nō resonabit
quod quidem poterit cognosci ex pellibus tamburi sive timpani belli
mis in terra : si propter ictum nō resonabunt, et si aqua
posita in vase non movebitur : loca circumvicina ostendent
nobis firmitatem, et soliditatem terre : sed si locus erit arenosus
sive plenus glarea : debemus animadvertere : si erit in terra, si
aut in fluminibus : quia si erit in terra : observabitur illud quod superius
dictum est de solida terra : Et si edificabimus in fluminibus : arena
et glarea erunt omnino inutiles : quia continuo eius cursu aqua : et
etiam pre nimia, et superabundanti sua aqua variat suum ~~cursum~~
lectum : Ideo effodietur usque quo inveniatur terra solida, et firma
aut si hoc difficile esset factu : effodietur aliquantum in arena, et glarea
et postea fient palificata : que perveniant cum ~~pro~~ acuminibus palorum
roboris usque ad bonam, et solidam terram : et supra ipsam edificabitur

Sed si habemus edificare in terram molle : et nō solida : tunc debe
mus effodere usque quo inveniatur solida terra : et tantum, quantum
requirent crassitudo muri et magnitudo edificij : Hec solida terra
apta est ad sustinendum edificia variorum generum : quia (sicut bene
dicit Albertus) alibi est ita dura, quod etiam ferrum nō potest eam
cedere : alibi est solidior : alibi nigrescit : alibi albescit : et hec reputa
ta est magis debilis : alibi est ut creta et alibi est ~~tufus~~ tophus : ex
omnibus istis, illa est melior : que vix effoditur seu sciditur
et illa que balneata nō dissolvitur in totum : Non debemus

fundare

non debemus fundare supra ruinis si prius nō sciremus quomodo sint
sufficientes ad substinendum edificia: et quantum sint profunde
Sed si terra erit mollis et multum erit profunda sicut in paludibus
tunc fient palificate: pali quorum erunt longi pro octava parte al
titudinis muri: et grossi pro duodecima parte ipsorum longitudinis.
debemus figere palo ita spissos quod inter illos nō possint alij figari
et debent fierent rebus potius spissis quam grossibus: ut melius con
solidetur terra: et firmetur:

Fient palificate nō solum sub muris extra positis supra canalibus
sed etiam sub illis, qui sunt in terra: et dividunt sive compartiuntur
edificia: quia si fient fundamenta muris medijs diverse ab illis
extra: si ~~...~~ ponemus trabes unam prope alteram per longum: et
~~alię~~ alias supra eo transversu: sepius accidet quod muri medij ad ima
tendent: et illi extra: quia ni sunt supra palis nō movebuntur: eo
quo omnes muri disiungentur: et reddent edificium ruinosum
et indecorum: ideo evitemus hoc periculum. maxime si quia
minores impense fiunt in palificatis: quia secundum proportionem
murorum: ita palificate medię fient subtiliores illis extra

De Fundamentis caput octavum.

Debent fieri fundamenta duplo grossiora muro supra edificando
et in hoc considerare debemus qualitatem terrę, et ad magnitu
dinem edificij: facientes etiam ea latiora in terris mollis et minus
solidis: et ubi debent substentare magnum pondus. Planum fosse
debet esse equale ut pondus equaliter premat: ne inequaliter premes
aperiantur muri. Propter hanc causam lapidis sternebant ant
qui ipsum planum Tiberinis: et nos soliti sumus ponere tabulas
sive trabes: et supra ipsis postea edificamos: fiunt funda
menta cum sua scarpa. id est quod eo decrescant quanto magis
erigantur: ita tamen quod tantum ab una quantum ab altera parte relinqua
tur. ex quo medium superius cadat et respondeat perpendiculariter
medio inferius: quod quidem observari debet etiam in diminu
tionibus murorum supra terram: eo quod hoc in modo edificium
possidet maiorem fortitudinem: quam aliter diminutiones fierent

Fiunt aliquando, et maxime in terra paludi. ubi interve
niunt colomnę propter minorem impensam, fundamenta nō conti
nuata: sed cum aliquibus fornicibus, et supra illis postea edificatur

Sunt satis laudabilia in edificijs grandibus aliqua spiramina per
crassitudinem muri a fundamentis usque ad tectum: quia donat exitum
venti: et minus nocent edificio: diminuunt impensam: et sunt nō

non parvę utilitatis, si in illis facimus scalam cochideam, quę portent a fundamentis usque ad edificij summitatem

De modis murorum caput. IX.

Factis fundamentis superest modo ut trattemus de muro recto supra terram: sex modi murorum fuerunt apud antiquos unus dictus reticulatus: alius ex lateribus coctis: tertius ex lapidibus rudibus montis, aut fluminijs: quartus ex lapidibus incertis: quintus ex saxo quadro: et sextus sive replectio replementum: reticulato modo temporibus nostris nullus utitur: sed quia vitruvius dicit, quod suis temporibus erat nimis in usum: ideo volui hic ponere etiam designum illius: faciebant angulos edificij ex lateribus coctis: et omnibus duobus pedibus et dimidio ducebant tres cursus lateris qui ligabant totam crassitudinem muri

A. Anguli facti ex ~~latere~~ lateribus coctis

B. cursus laterum qui legant totum murum

C. opus reticulatum

D. cursus laterum per crassitudinem muri

E. pars media muri facta ex ruptis sassis sive ex cementis

Muri ex lateribus ~~cot~~ coctis: in menibus civitatum, seu in alijs magnis edificijs debent fieri quod in parte interius: et in illa exterius sit ex lateribus, et in medio sint ex saxis ruptis, et quod pro omnibus tribus pedibus altitudinis sint tres cursus laterum maiores quam alij: qui ~~to~~ accipiant latitudinem muri: et primus cursus sit quod videatur pars minor lateris: et secundus per latitudinem lateris, et tertius per capita laterum: Hoc pacto facti sunt muri rotundę Romę et termarum Diocletianis et omnia edificia antiqua quę ibi sunt

E cursus laterum qui ligant totum murum

F. Pars media muri facta ex sassis (cementis) ruptis inter cursum et cursum: et lateres exteriores.

Muri ex saxis ruptis (ex cementis) fiet quod pro omnibus duobus pedibus ad minus sint tres cursus laterum ceterorum ordinatiorum e modo superius dicto, ita In Pedemonte sunt menia civitatis Taurinij: quę sunt facta ex glareis fluminijs in medio ruptis: et sunt ipsę glareę positę ex parte rupta extra ita quod faciunt optimum, et pulcerrimum opus. Muri Teatri verone: sunt etiam ipsi ex saxis ruptis: et pro omnibus tribus pedibus sunt tres cursus laterum: et ita etiam facta sunt alia edificia antiqua ut poterit videri in meis libris antiquitatum

G. g saxa rupta

G: saxa rupta, sive glareę fluvij

H. cursus laterum: qui ligant totum murum

Ex lapidibus incertis dicebantur illi muri qui facti erant ex petris inęqualibus angulorum, et laterum: et pro faciendis talibus muris utebātur norma plumbea: quę plicata secundum locum ubi debebat poni lapis deserviebat illi pro quadrando illo: et hoc faciebant: ut petrę essent bene simul coniunctę: et ne iterum atque iterum experirent si lapis esset ~~bo~~ ~~positus et iactus in loco~~ aptus et iustus ad locum ubi volebant eum ponere hoc modo sunt facta mœnia Prenestinę civitatis: et vię antiquę etiam hoc modo lapidibus stratę sunt

I. lapides incerti

Ex lapidibus quadratis, muri videntur Romę ubi erat platea, et templum augusti: in quibus ~~int~~ concatenabant lapides minores cum quibusdam cursibus lapidum maiorum

K. cursus lapidum minorum

L. cursus lapidum maiorum

Modus repletus qui dicitur etiam ad instar capsę fiebat ab antiquis accipiendo ~~tabolas~~ cum tabulis positis per costam tantum spatium quantum volebant ~~fieri~~ facere grossum murum: replendo illud spacium postea calce cum lapidibus ruptis omnium generum simul mixto et ita faciebant cursim: videntur muri tales ~~sup~~ in Sirmione supra lacum benaci

M. tabulę positę per costam

N. pars interius muri

O. facies muri ablatis tabulis

Talis modi possunt dici esse mœnia neapolis idest antiqua: quę habent duos muros ex saxo quadrato grossos quattuor pedibus et distantes ~~inter~~ ab invicem pedibus sex: sunt ligati simul isti muri ab alijs muris per transversum: et capsę quę remanent inter ipsa transversa et muros exteriores sunt sex pedibus pro omni quadro: et sunt repletę saxis, et terra

P. muri ex lapidibus exteriores

Q. muri ex lapidibus positi per transversum

R. casse plenę lapidibus et terra

Hic in summo sunt modi quibus antiqui utebantur. et quorum modo videntur vestigia: a quibus comprehenditur: quod in muris cuiuslibet modi sint debent fieri aliqui cursus qui sint tanquam nervi quę tenent ligatas alias partes: quod quidem maxime observabitur

quando fient muri ex lapidibus coctis: ut pro vetustate ad ima ten dere in parte structura media; nō fiant muri ruinosi sicut occurrit et videtur in multis muris: et specialiter ex illa parte respiciente ad septe trionem

De modo: quo utebantur antiqui in faciendis ędificijs ex lapidibus. cap: X.

Quia vero aliquando accidit quod ędificium totum, aut in ~~fo~~ ~~bona~~ magna parte construatur ex marmore: aut ex lapidibus magnis alterius speciei: videtur mihi conveniens hoc in loco: dicere quomodo tali cam faciebant antiqui: quia videtur in ędificijs eorum tanta diligentia in coniunctione lapidum ad invicem: quod in multis locis vix discerni tur coniunctiones et commissurę coagmenta: quod quidem animadvertere multum debet qui praeter pulchritudinem desiderat perpetuitatem operis

Et pro quanto potui comprehendere: ipsi antiqui primū quadrabant et elaborabant in lapidibus illas facies solum: que ponebantur una supra aliam: relinquentes alię partes rudes: et ita elaboratas ponebant in opere: ex quo quia omnia periculamenta lapidum erant supra normā idest grossa et solida: poterant melius contrectare et movere illos saepius usque quo coniungerentur et coagmentarentur optime simul absque periculo rumpendi eos quam si omnes facies elaboratę fuis sent: quia tunc fuissent periculamenta ad ~~quadr~~ normam seu sub norma, et ita debiliora et faciliora ruptu: et hoc modo faciebant omnia ędificia rudia, aut volumus dicere rustica: et per fectis ędificijs elaborabant postea et expoliebant illas facies que extra in facie ędificij apparebant Tamen bene verum est quod roses quę ~~et pone~~ fiebant inter ~~modiliones~~ niglipton, et alias caelaturas coronarum quę comodę nō poterant fieri lapidibus in opera positis: faciebant dum ipsi lapides erant adhuc in terra Huius rei optimum indicium dant nobis diversa ędificia antiqua in quibus videntur multi la pides qui nō sunt perfecte ~~et fornic~~ elaborati et expoliti: Fornix prope arcem veterem veronę: et omnes alię fornices et ędificia quę ibi sunt fuerunt facta dicto modo quod quidem bene agnoscet qui animadvertet ictus malleorum idest qualiter fuerint ibi elaborati

Columna Traiana Romę, et Antoniana similiter factę fuerunt nec aliter potuissent coniungi ita diligenter lapides: quod tam optime cohererent commissurę quę sunt per transversum capitum et alię par tes figurarum: et idem dico de his fornicibus quę videntur ibi et si fuisset aliquod ędificium nimis magnum: sicut est theatrum sive arena veronę: Amphitheatrum Polę et similia causa evitan di impensam et temporis diuturnitatem: elaborabant solum imposita fornicum: ~~capitella~~ capitella sive epistilia et coronas et reliquum relinque

bant rusticū

relinquebant rusticum: magnificientes cum pulchram formam Edificij

Sed in Templis, et alijs Edificijs quæ requirebant pulchritudinem exquisitam et expolitam: parvipendebant laborem: ~~tamen~~ sed magna diligentia et patientia incredibili omnia elaborabant omnia poliebant omnia eluicidabant usque ad Canalia Columnarum: et diligentissime ponebant, et coniungebant. Tamen pro meo iudicio non fient muri rustici ex lateribus coctis: nec minus ~~tra~~ ~~flappe~~ piramides caminorum. quæ dilicatissima ~~et~~ debent fieri: quia preter absurdum sequetur quod apparebit ruptum, et in plura divisum, illud, quod ex natura sua debet esse integrum. Sed secundum magnitudinem, et qualitatem Edificij fiet rusticum, aut expolitum. et non faciemus illud quod antiqui fecerunt coacti a magnitudine operis: et cum iudicio faciemus nos in uno Edificio cui requiratur omnino quod sit expolitum, et dilicatum

De diminutionibus murorum: et de partibus earum caput. xj.

Observari debet, quod quanto muri ascendunt, et ~~l~~unguntur eo magis diminuuntur: Ideo illi qui exeunt supra terram erunt subtiliores illis fundamentorum pro dimidio: et illi muri secundi solarij: subtiliores ~~illorum planus~~ muris primi pro dimidio latere: et ita successive usque ad summum Edificij: sed cum iudicio et discretione, ne fiant nimis subtiles superius. Medium muri superius debet respondere perpendiculariter medio illius inferioris: ex quo totus murus accipiat formam piramidalem. Tamen quando vellet fieri una superficies aut facies muri superioris respondendi recto unius faciei inferioris: debebit hoc fieri ex parte interius: quia trabes et fornices cum alijs fulimentis Edificij non permittent quod murus ruinet aut moveatur. Relictum quod erit extra: tegetur una corona ~~quæ ei~~ aut Tenijs aut fascia sive procinctu quæ circundent totum Edificium quod quidem erit tormentum, et erit, ut ligamentum totius Edifitij et Anguli, quia participant duorum laterum, et fiunt ut tenentur recti simul coniuncti: debent esse firmissimi: et cum longis et duris lapidibus ut braccijs tenti. Ideo debent fenestræ et Aperturæ fieri longius ab illis quam poterimus, aut saltem relinquere tantum spacium ab apertura ad Angulum, quantum est latitudo eius.

Modo quod loquuti sumus de muris simplicibus: iustum et equum est ut transeamus ad ornamenta: quorum nullum maius recipit Edificium: eo quod dant ei columnæ cum fuerint sitæ in locis convenientibus et cum pulchra proportione ~~totius Edifici~~ toto Edificio

De quinque ordinibus quibus usi sunt Antiqui. cap. xij

Quinque sunt ordines, quibus antiqui usi sunt: idest Tuscus

Doricus. Jonicus. Corinthius, et compositus: hic debent ita in ędificijs disponi: quod magis solidum sit in inferiori parte: quia multo magis erit apta columna ad substendandum pondus, et ędificium habebit basim firmiorem: unde semper Doricus. ponetur sub ionico. Jonicus sub corinthio: et corinthius sub composito: Tuscus ut rudis: utitur parum supra terram: preter quam quod in ędificijs unius solius ordinis: sicut porticus villarum, aut in machinis nimis magnis ut in Amphiteathris, et similibus, ~~quę habentia~~ quibus habentibus pluribus ordinibus: hic ponetur loco dorici sub ionico: et si voluerimus relinquere unum ex istis: ut esset, poni corinthius immediate supra doricum: id poterit fieri: dummodo semper magis solidum sit in humiliori, sive inferiori parte propter rationes superius dictas.

Ego ponam particulares mensuras uniuscuiusque horum: non tantum secundum quod docet Vitruvius: sed secundum etiam: quod ego observavi in ędificijs antiquis: sed prius dicam de his, quę universaliter omnibus conveniunt.

De tumore, et diminutione columnarum
De intercolumnijs et de Pilarejs. caput XIII

Columnę uniuscuiusque ordinis debent formari tali modo: quod pars superior sit subtilior parte inferiori. et in medio habeant aliquantulum tumoris. In diminutionibus observatur quod quanto columnę sunt longiores, eo minus diminuuntur: quia altitudo ex se facit idem effectum diminutionis pro distantia: Ideo si columna erit alta usque ad quindecim pedes: dividetur crassitudo inferior in sex partes, et dimidiam: et crassitudo superius fiet quinque et dimidia: si a 15 usque ad 20. dividetur crassitudo inferius in 7. et sex et dimidia erit crassitudo superior: similiter de illis quę erunt a 20 usque ad 30. dividetur crassitudo inferior in 8. et crassitudo superius erit 7.: et ita illę columnę quę erunt altiores diminuentur secundum dictum modum ad proportionem. sicut docet Vitruvius. capite 2. libri 3.

Sed quomodo debeat fieri tumor im medio scapi columnę: non habemus ab illo Vitruvio aliud quam unam simplicem promissionem; et ideo diversi diverse super hoc dixerunt. Ego soleo facere sacoma dicti tumoris hoc modo: Divido stipitem sive scapum columnę in tres partes equales: et relinquo tertiam partem inferiorem rectam perpendiculariter. prope extremitatem cuius pono per costam una regulam subtilem aliquantulum: longam quantum est columna, aut paulo plus et moveo illam partem, quę superfluit a tertio et sursum: et torqueo illam usque quo caput suum tangat punctum diminutionis superius columnę subter collare: et secundum illam curvaturam signo: et fit columna tumens aliquanto in medio: et optime et pulchre diminuitur

Et quamquam

Et quanquam nunquam imaginari potui alium modum breviorem
et expeditiorem hoc: et quod melius sequatur effectu: tamen
multo magis stabilitus sum in hac mea opinione eo quod tantum
placuerit, et placeat Domino Petro Cattaneo: cum ei ~~hoc~~ dixissem
et ipse posuit etiam in una sua opera architecturae: cum qua non
parum illustravit hanc professionem

A·B· tertia pars columnae quae relinquitur recta perpendiculariter
B·C· duo tertia quae diminuuntur
C· punctum diminutionis sub collare.

Intercolumnia idest spacia inter columnas relicta possunt fieri uno
diametro et dimidio columnae: et accipitur diameter in parte in
fiori columnae, duobus diametris et uno quarto, tribus et etiam
maiora; sed antiqui illis non usi sunt ~~maro~~ maioribus tribus dia
metris columnae: ~~propter~~ excepto, quod in ordine Tuscano in quo quia
opus est ~~utitur~~ epistilijs ~~[illegible]~~ ligni: faciebant intercolumnia multum lata
et ampla: et in minoribus: uno diametro, et dimidio: et hoc spacio
usi fuere bene maxime quando faciebant columnas multum magnas
sed illa intercolumnia magis quam alia approbaverunt, quae
essent duobus diametris, et uno quarto columnae: et ~~hunc~~ hunc
vocaverunt pulchrum, et elegantem modum intercolumniorum

Et debemus animadvertere, quod: inter intercolumnia sive
spacia: et columnas debet esse proportio, et convenientia: quia
si in spacijs maioribus ponentur columnae subtiles: auferetur magna
pars aspectus, et apparentiae: quandoquidem per multo aere qui erit in
ter vacua: diminuetur multum illorum crassitudinis: et si e converso
in spacijs angustis fient columnae grossae: per angustia spaciorum facient
aspectum tumentem, et sine gratia: Et ideo si spatia excedent
sive transient tres diametros: fient columnae grossae per septima parte
illarum altitudinis: sicut observavi inferius in ordine Tuscano: sed
si spacia erunt tribus diametris: columnae erunt longae septem capiti
bus et dimidio aut octo: ut in ordine Dorico: et si duobus et uno
quarto: columnae erunt longae novem capitibus: sicut in Jonico; et
si duobus columnae fient longae novem capitibus et dimidio ut in Corin
thio: et finaliter si erunt uno diametro, et dimidio erunt columnae
longae decem capitibus ut in Composito: In quibus ordinibus
hanc considerationem habui: ut sint sicut exemplum omnium horum
modorum intercolumniorum: quos quidem docuit nos Vitruvius
in capitulo supradicto.

Debent esse in fronte edificij columnae pares: ut in medio veniat
unum intercolumnium quod quidem fiet aliquanto maius alijs ut meli

vt melius videantur portę et introitus, qui solent poni in medio: et hoc quantum ad hunc ordinem columnarum simplicium. Sed si fient Ambulacra siue porticus cum pilis siue pilastris: ita debent disponi: quod pilę non sint minus grosse tertio spacij quod erit inter pilam et pilam et illę que fuerint in angulis fient grossę pro duobus tertijs: ut anguli edificij fiant solidi, et fortes. et quando debuerint sustinere magnum pondus sicut in edificijs multum grandibus. tunc fient pro dimidietate vacuj: ut sunt illę Theatri Vincentię: et amphitheatri Capuę, aut pro duobus tertijs sicut illę Theatri Marcelli Romę. et Theatri Agubij quod modo est domini Ludovici Gabriellis nobilis ipsius civitatis: fecerunt etiam antiqui aliquando eas quantum erat totum vacuum: ut in Theatro Veronę in illa parte que non est supra montem: Sed in edificijs privatis non fiet nec minus grossę tertio vacui nec plus duobus tertijs: et ~~debuerint~~ deberent esse quadre: sed causa minoris impense et faciendi locum deambulatorium magis latum: fient minus grosse per flancum quam sint grosse in fronte: et pro ornanda facie edificij poterunt poni in medio frontium earum dimidię Columnę siue alię pilę: quę tollant eo coronam supra: que erit supra a fornices clausti: et erunt crassitudinis quam requirent altitudines illarum secundum unumquemque ordinem sicut in sequentibus capitibus et desegnis videbitur.

Pro intelligentia quorum: ut ne iterum oporteat me idem replicare sepius, sciendum est quod ego in compartiendos, et mensurandis dictis ordinibus nolui uti certa, et determinata mesura idest particulari ad aliquam civitatem: idest ut brachium, aut pes aut palmus sciens quod mensure sunt diverse sicut diversę sunt civitates, et regiones sed imitans Vitruvium qui compartitur et dividit ordinem doricum cum una mensura extracta a crassitudine columnarum que est communis omnibus: et ab ipso est appellata modulus: utar etiam ego tali mesura in omnibus ordinibus: et erit modulus diameter Columnę inferius divisus in sexaginta minuta: excepto quod in dorico in quo modulus erit pro dimidio diametro Columnę et divisus in triginta minuta: quia sic est magis commodum in compartitionibus dictorum ordinum. ex quo poterit unusquisque facere modulum maiorem aut minorem secundum qualitatem edificij uti proportionibus et sacomatibus designatis unicuique ordini convenientibus.

De ordine Tusco: cap. XIIIJ.

Ordo Tuscus, pro quanto dicit Vitruvius, et intellectu videtur est magis simplicior omnibus ordinibus architecture quia retinet inse illam primam antiquitatem: et est deficiens sive carens omnibus alijs ornamentis que reddunt alios admirabiles, et pulchros: Hic originem suam accepit ex Etruria nobilissima parte Italię: ex quo etiam nomen conservat: Columnę cum base, et capitello

debet esse

debent esse longe septem modulis · et sminuuntur superius · supra quartam partem illarum altitudinis : · · si fiet ordo talis columnarum simplex · po terunt · fieri spacia multo magna : quia epistilia ~~architrabes~~ fiunt ex ligno : et ideo fit multum commodus pro usu ville : propter currus, et alia instrumenta rusticalia : et est pauce impense · · Sed si fient porte aut porticus cum fornicibus : observabuntur mensure posite · in designo in quo videntur disposite · et concatenate petre · ~~ut [illegible]~~ eo modo quo mi[c]hi videtur deberi fieri · quando fieret ex lapide · quod quidem etiam observavi ~~[illegible]~~ in faciendis designis aliorum quattuor ordinum et hec dispositione et ligatura lapidum ad invicem · sumpsi a multis fornicibus antiquis · : ut videbitur · in meo libro fornicum : et in hoc usus sum maxima diligentia

A · epistilium ~~Architrabs~~ si ex ligno

B · · trabes · que faciunt subgrundam

Bases sive plincti · qui fient sub columnis huius ordinis · erunt alti uno modulo · : et erunt simplices : altitudo basis est pro dimidio crassitudinis columne : hec altitudo dividitur in duas partes equales : una datur peniculamento · quod fit ad sextam est unum quarti ~~septe~~ : altera dividitur quattuor partes, una datur cimbie : et in hoc ordine solo est pars basis · quia in omnibus aliis est pars columne : et alie tres · toro : habet hec basis ~~de~~ exporrectionem pro sexta ~~sextam~~ parte diametri columne : capitellum ~~capitellum~~ est altum ~~est~~ etiam illud pro medietate crassitudinis columne inferius : et dividitur in tres partes equales : una datur Abaco : qui propter suam formam vulgo dicitur dadus : altera cimatio ~~ovolo~~ : et tertia dividitur in ~~quattuor~~ partes septem : ex una fit cimbia sub cimatio ~~ovolo~~ · et alie sex relinquuntur collari : Astragalus · altus est duplo · cimbia sub cimatio ~~ovolo~~ : et suum centrum fit supra linea · que cadat perpendiculariter a dicta cimbia : et ~~super~~ eandem cadit exporrectio cimbie · que grossa est quantum est cimbia : protectura exporrectio istius capituli ~~epistilii~~ respondet vivo columne inferioris : suus epistilium ~~architrabs~~ sive superlimen fit ex ligno tanto alto quanto lato : et latitudo non ~~excedat~~ ~~vivum~~ superat ~~latitudinem~~ vivi superioris columne · protecturam Trabes que faciunt subgrundam : debent habere ~~quantum pro~~ exporrectionem · pro quarta parte longitudinis columne hec sunt mensure ordinis Tusci · ut docet Vitruvius ·

A · Abacus ·

B · cimatium ~~ovolum~~

C · ~~collare~~ astragalus

D · ~~Astragalus~~ torus

E · vivum columne superius

F · vivum columnes inferius

G · cimbia

H · torus

I · peniculamentum

K · basis · sive plinctus

Sacomata ~~[illegible]~~ posita prope plantam basis, et epistilii sunt impositorum fornicum · sive arcuum

Sed si fient ~~architrabes~~ epistilia ex petra observabitur quantum dictum est superius de Intercolumnijs : videntur aliqua edificia antiqua que possunt dici facta esse cum hoc ordine : quia tenent in parte easdem mensuras sicut theatrum Verone : illud Pole : et alia multo a quibus sumpsi sacomata ns solum basis, capituli epistilij ~~epistilij~~ . ~~architrabis~~, zophori et coronicis posita in ultimo designo istius, capituli ~~capitali~~ : sed etiam illas impositorum, sive impostaturarum fornicum : et omnium istorum edificiorum ponam designa : im meis libris de antiquitatibus.

A. Gula diretta, cimatium — R Collare . astragalus
B Coronix cimatium — L Astragalus
C. stillatorium et gula directa — M. vivum columne sub ~~epistilio~~ capitulo
D ~~cavum~~ scotia — N. ~~H~~ vivum columne inferius
E zophorus — O. limbia columne
F. Architrabs epistilium — P. torus, et gula } basis
G. Cimatia — Q Pericolamentum
H. Abacus } ~~epistilij~~ capituli
I. Gularecta } cimatium.

Ad directuram ~~Architrabis~~ epistilij signat. F. est sacoma architrabis epistilij facti magis diligenter, et ornate.

De ordine Dorico . cap: xv.

Ordo doricus principium suum sumpsit a Doricis populis grecis, qui habitarunt in Asia : columne si fient simplices sine pilastris debent esse longitudinis septem capitulum, et dimidij, aut octo Intercolumnia sunt paulominus tribus diametris columne : et hic ordo columnarum : a Vitruvio dictus est diastilos : sed si adnitetur pilis fient cum base et ~~epistilio~~ capitulo longe decem et septem modulis, et uno tertio . et animadvertere debemus : quod sicut dixi superius cap: 13 Modulus in hoc ordine solum est medium diametri columne divisum in minuta triginta : et in omnibus alijs ordinibus est diameter integer divisus in minuta sexaginta

In antiquis ns videntur bases et plinti huic ordini : sed bene in recentioribus : Ideo si volumus eis ponere tales bases et plinths facie mus quod Abacus sit quadrus . et ab ipso accipiemus mensuram ornamentorum quorum : quia dividetur in quatuor partes equales : et basis cum suo plintho erit pro duobus illorum : ~~et pro~~ et Cimatia pro uno cui debet esse coniunctum pericolamentum ~~basis~~ basis columne : tales modi basis cum suo plintho videntur etiam in ordine corinthio : sicut Verone in Arcu, quod dicitur leonum Ego posui plures modos sacomatum : qui possunt accomodari basibus istius ordinis : qui modi omnes sunt pulcri, et extracti ab antiquis : et illa sacomata fuerunt .

fuerunt mensurata diligenter : Non habet hic ordo basim propriam ex quo in multi edificijs videntur columne sine basibus . sicut Rome in theatro Marcelli . In templo pietatis prope dictum theatrum : In theatro vincentie . et in diversis alijs locis . sed aliquando ponitur Attica basis que quidem auget multum pulcritudinem illius et sua mensura talis est : Altitudo est pro dimidietate sui diametri columne et dividitur in tres partes equales . una datur plintho . alie due dividuntur in quatuor partes : et ex una fit torus superior : et reliqu[e] due dividuntur in ~~quatuor~~ partes duas , et una datur toro ~~sub~~ inferiori alia ~~[illegible]~~ scotie cum ~~cimbia~~ suis cimbijs . quia dividetur in sex partes . ex una fiet cimbia superius . et ex una alia cimbia inferius : et quatuor ~~re~~manebunt pro ~~[illegible]~~ scotie : exporrectio est sexta pars diametri columne cimbia fit ad medietatem tori superius : et fit divisa a basi : sua exporrectio est tertia pars totius exporrectionis basis . sed si basis ~~est~~ et pars columne erunt tote integre : fiet cimbia subtilis . ut videtur in tertio designo huius ordinis : ubi etiam duo modi sunt impostrarum archi , sive fornicis

A . vivum columne
B . Cimbia
C . torus superior
D . ~~[illegible]~~ scotia cum cimbijs
E . torus inferior
F . Plinctus
G . cymatio
H . Abacus Abacus
I . Basis
K . Imposture fornicum

(G, H, I bracketed: pedestili)

capitulum

Epistilium debet fieri altum medietate diametri columne : et dividi in tres partes : illa superius detur Abaco et cymatio : Cymatio est duobus ex quinque ~~[illegible]~~ partibus ~~illius~~ , et dividitur in tres partes ex una fit cimbia : et ex alijs duabus ~~gola~~ cimatium : Secunda pars principalis in tres partes equales dividitur , una dabitur circulis ~~[illegible]~~ cimatio quadris parvis . qui sunt tria equalia : alie due relinquuntur ~~[illegible]~~ quod habet exporrectionem pro duobus tertijs sue altitudinis : tertia pars postea datur ~~[illegible]~~ astragalo : Tota exporrectio est pro quinta parte ~~[illegible]~~ diametri columne : torus est altus quantum sunt omnes tres circuli : et exporrigitur extra ad vivum columne inferioris : Cimbia est alta pro medietate tori ; sua exporrectio est per perpendicularem ad centrum ipsius ~~[illegible]~~ tori supra ~~[illegible]~~ capitulo fit epistilium ~~[illegible]~~ : qui debet esse altus pro medietate crassitudinis columne . idest uno modulo : dividitur in septem partes : ex una fit tenia sive fascia : et tantum datur ei exporrectionis : iterum que denuo totum dividitur in partes sex et una datur distillatorijs que debent esse sex : et Cimbie que est sub tenijs que pro tertio est totum cimatium dictorum distillatorum : A tenia et infra

diu

dividitur reliquum in septem partes. Tres dantur prime tenie, et quatuor secunde : Zophorus debet esse altus uno modulo et dimidio ~~Dividitur Triglifus induas partes sex~~ : Triglifus est latus uno modulo. suum capitellum ~~epistilium~~ est pro sexta parte moduli : Dividitur triglifum in sex partes. due dantur ~~duo~~ duobus canalibus ~~m~~ medijs: una duobus dimidijs canalibus in partibus exterius. et alie tres faciunt spacia que inter dicta canalia sunt : Metopa idest spacium: inter triglifum et triglifum: debet esse tantum lata, quantum alta : Coronix debet esse alta uno modulo, et uno sexto. et dividitur in partes quinque et dimidiam. due dantur scotie ~~capo~~, et cimatio ~~ouolo~~ : scotia ~~fauus~~ est minus cimatio ~~ouolo~~ quantum est sua cimbia : alie tres cum dimidia dantur coronici: que vulgariter dicitur distillatorium: et gule inverse et directe. : Coronix debet habere exporrectionem suam: ex sex partibus moduli quatuor. et in suo plano quod respicit inferius. et expitepha per longum supra triglifis sex guttis : et per ~~latitud~~ latitudinem tribus cum suis timbijs. et supra metopis ~~et~~ nonnulle rose : Gucte fiunt rotunde. et respondet guctis ~~fi~~ sub tenia. que quidem ~~fient~~ fieri debent a in forma lampane. Gula erit grossior coronice octava parte : et dividitur in octo partes. due dantur peniculamento : et sex relinquuntur gule. que habet exporrectionem suam pro septem partibus, et dimidio ex quo architrabs. Zophorus et coronix sunt alta pro quarta parte altitudinis columne : et hec sunt mensure coronicis secundum Vitruvium : a quo aliquanto dissentij : alterando eam membris, et facientes paulo maiorem.

A. Gola recta cimatium
B. Gola inversa cimatium corona
C. distillatorium ~~corona~~
D. ~~ouolo~~ cimatium
E. scotia ~~cauetum~~
F. capitellum ~~epistilium~~ Triglifi
G. Triglifus
H. Metopa
I. tenia
K. Gutte
L ~~Y~~. prima fascia
M. secunda fascia
Y. ~~suffictum~~ ~~distillatorij~~ tavoletta sive tabulatum inferius corone

Partes epistilij

N. cymatia
O. Abacus
P. ouolum
Q. gradus parui
R. collare ~~ue~~ astragalus
S. ~~H~~ torus
T. Cimbia
V. vivum columne
X. planta epistilij. et modulus dividitur in triginta minuta

De ordine Ionico

De ordine Jonico caput decimum sextum

Ordo ionicus duxit originem suam in Jonia provincia Asie : et hoc
ordine legitur fuisse edificatum templum Diane in Epheso,
Columne cum capitulis et basibus . sunt longe novem capitibus idest
novem modulis : quia caput intelligitur diameter columne inferioris
epistilium Zophorus et Coronix sunt pro quinta parte altitudinis columne
In designo: ordines columnarum simplicium sunt intercolumnia duobus dia
metris, et uno quarto : et sic est commodior et pulchrior modus intercolum
nium : et a vitruvio dictus est Eustilos : In illo arcuum : pile sunt
pro tertia parte vacuj : et arcus sunt alti in luce duobus quadris

Si Columnis Jonicis apponentur Pedestilia sicut in designo arcuum
videtur ; ipsum fiet altum pro dimidietate latitudinis lucis arcus . et divi
detur in septem partes, et dimidiam . ex duobus fiet basis ex una Cymatia
et quattuor cum dimidia relinquentur abaco . idest plano medij : Basis ordi
nis Jonici est grossa dimidio moduli : et dividitur in tres partes : una datur
plintho cuius exporrectio est pro quarta parte et octava moduli : alie due divi
duntur in septem : ex tribus fit torus : alie quattuor iterum dividun
tur in duas partes et una datur scotie superius . et altera illi inferius
que debebit habere maiorem exporrectionem altera . Astragali
debent esse pro octava parte scotie . Cimbia Columne pro tertia parte
tori basis : sed si similiter fiet basis coniuncta simul cum parte
Columne : fiet cimbia subtilior : sicut etiam dixi in dorico : habet
exporrectionem suam cimbia pro medietate exporrectionis eam dicte.

Hec sunt mensure basis Jonice secundum Vitruvium : sed quia in
multis edificijs antiquis : videntur huic ordini bases attice : et mihi ma
gis placent : supra Pedestilia designavi Atticam cum illo toro parvo
sub cimbia : non pretermittens tamen facere designum illius quam nos docet
vitruvius : Designo I. sunt duo sacomata differentia pro faciendis
impositis arcuum : et unicuique notate ibi sunt mensure per numeros
qui significant minuta moduli : sicut factum est in omnibus alijs designis
Sunt he imposite altiores dimidio ipsa crassitudine pile
que sustentat arcum

A. vivum columne
B: torus parvus cum cimbia et sunt membra columne
C torus superior
D. cavum scotie
E. torus inferior
F. Peniculamentum coniunctum cimatie pedestilij
G. cimatia duobus modis } Pedestilij
H. Abacus
I. Basis duobus modis

K Periculamentum basis

L: Impositure arcuum

Pro faciendo ~~epistilio~~ capitulo: dividitur pes columne in decem et octo partes et decem et novem istarum partium: est latitudo et longitudo a basi et medietas est altitudo epistilij cum volutis: unde fit altum epistilium novem partibus et dimidia: una et dimidia par datur abacolum cum cymatio: reliquę octo remanent volutę. que fit hoc pacto.

Ab extremitate cymatę ad intra ponitur una pars ~~ex dec~~ illarum decem et novem: et a puncto facto relinquitur cadere una linea perpendicularis: que dividit volutam per medium: et appellatur cathectus: et ubi in hac linea est punctum, quod separat quatuor partes cum dimidia superiores: et tres et dimidiam inferiores: fit centrum oculi volutę: Diameter cuius est una octo partium: et ab ipso dicto puncto ducitur una linea: que interiecta cum angulis rectis: et cum catheto dividit volutam in quatuor partes.

In oculo postea formatur unum quadratum: cuius magnitudo est pro semidiametro dicti oculi: et ductis lineis diagonalibus in illis fiunt puncta ubi debet poni in facienda voluta pes immobilis circinj: et sunt computato centro oculi tresdecim centra: et eorum ordo quem tenere debemus apparet: videtur per numeros positos in designo.

Astragalus columne: est ad directuram oculi volutę: Volutę fiunt omnes grosse in medio: quanta est exporrectio ~~ovoli~~ cimatij: quod super fluet ultra abacum tantum quantum est oculus volutę: Canalis volutę equalis est vivo columnę: Astragalus columnę girat ~~subter~~ supter volutam: et semper videtur, ut apparet in planta: et est naturale quod una res mollis et gracilis: sicut ficta ~~est~~ est esse voluta cedat locum uni durę: sicut est Astragalus: et recedit voluta ab illo sep semper equaliter. capitula solent fieri in angulis columnatium seu porticuum ordine ionico ~~epistilia~~ habentia volutas non solum in fronte, sed etiam in illa parte; que, facientes ~~epistilia~~ capitula sicut solent fieri: esset flancus: ex quo habent frontes ex duobus partibus: et appellantur ~~epistilia~~ capitula angularia que quomodo fient, ostendam ~~im im~~ meo libro ~~ter~~ de Templis

A. Abacus

B. canalis sive ~~[illegible]~~ vacua volutę

C. ovolum cimatum

D. torus parvus sub ovulum

E. Cymbia

F. vivum columne

G. linea dicta catetum

In planta ~~epistilij~~ capitulij sunt dicta membra signata cum eisdem literis

S. oculus volutę in forma grandi

Membra basis

Membra basis secundum vitruvium

K. vivum columnę
L. limbia
M. torus scotia prima
N. cavum ~~primum~~
O. ~~torus~~ torus parvus
P. scotia secundo ~~cavum~~ secundum
Q. Poriculamentum
R. exporrectio. proiectura

epistilium ~~architrab~~: zophorus coronix: sunt (sicut dixi) pro quinta parte altitudi nis columnę: et dividitur totum in partem duodecim: epistilium ~~trabs~~ est pro partibus quatuor: zophorus pro tribus. coronix pro quinque epistilium ~~trabs~~ dividitur in partes quinque: et ex una fit sua cimatio et reliquem dividitur in duodecim. tres dantur primę tenię et suo astragalo. quatuor secundę: et Astragalo: et quinque tertię. Coro nix dividitur im partem septem: et tria quarta: duę dantur ~~cavo~~ scotię et ~~ovolo~~ cimatio duę ~~modi~~ pilę: et tres et tria quarta coronici et gulę. et exijt tantum extra quantum est grossa epistilium ergo, designavi fron tem, planeum, et plantam ~~epistilij~~ capitelli, et ~~trabem~~ zophorum et coronicem: cum celaturis quę illis conveniunt

A. Gula recta } corono cimatio
B. Gula inversa }
C. distillatorium coronę
D. cimatia ~~modiorum~~ mutulorum: ~~sive pilarum quadrarum~~
E. pilę quadre. mutuli
F. ovolum cimatium
G. Cavum scotia
H. zophorus
I. Cimatia ~~architrabis~~ epistilij
K. prima lybia
L. secunda lybia
M. tertia lybia

Membra epistilij capitelli

N. abacus
O. ~~Cavum~~ scotia volutę
P. ovolum
Q. torus parvus columnę sive astragalus
R. vivum columnę

Ubi sunt rosę est ~~soffitum~~ cantonatio sive tabulatio coronicis inter unam et alteram ~~pilam~~ mutulum

De ordine Corinthio cap. xvii

Corinthij nobilissime civitatis pelopo[n]ensi prius fuit inventus ordo qui appellatur Chorinthius: qui quidem magis est ornatus et apparens quam omnes alij supradicti. Columne sunt similes Ionicis: et addita basi et capitulo sunt longe moduli novem et dimidio: si fiunt cum strijs: debebunt habere 24 striges qui sint profundi pro dimidietate eorum latitudinis: spacia inter striges et striges: erunt pro tertio latitudinis ipsorum strigium: In epistiliu zophorus, et coronix sunt pro quinto altitudinis columne: In desegno columnarum simplicium. Intercolumnia sunt duorum diametorum sicut est porticus sancte marie rotunde Rome: et sic ordo columnarum a Vitruvio est dictus sistilos. Et in illo arcuum et pilarum sunt pro duabus quinque partium lucis arcus: et Arcus est in luce in altitudine duobus quadris et dimidio: comprehensa crassitudine ipsius arcus.

Sub columnis Corinthijs fiet pedestilium altum pro quarto altitudinis columne: et dividetur in octo partes: una dabitur Cymatie due sue basi: et quinque remanebunt Abaco: Basi dividetur in tres: due dantur plinctis: et una Coronici: Basis columnarum est attica: sed in hoc est diversa ab illa que apponitur ordini dorico: quod exporrectio est pro quinta parte diametri columne. Potest etiam in aliqua parte variari: ut videtur in desegno ubi signata est etiam impositura arcuum: que est alta pro dimidio plusquam grossa sit pila que substinet arcum.

A. vivo columne
B. Cymbia, et torus parvus columne
C. torus superior
D. ~~cavum~~ scotia cum astragulis
E. torus inferior
F. periculamentum basis coniunctum Cimatie

Pedestilij

G. Cymatia
H. Abacus
I. Coronix basis
K. periculametum basis

(G–I: Pedestilij)

Impositura arcuum est prope columnam

capitulum Capitellum Corinthium debet esse altum quantum est grossa columna inferius: et amplius sexta parte: que datur Abaco: reliquum dividitur in tres partes equales: Prima datur primo folio secunda secundo, et tertia iterum dividitur in duas: et ex parte proxima abaco fiunt caulicoli cum folijs: que videntur illa substinere: a quibus oriuntur

oriuntur : et ideo ~~stipes~~ stipes unde exeunt fiet grossus : et ipsa in ipsorum conspirationibus paulatim subtiliantur : et accipiemus in hoc ~~eps~~ exemptum a plantis que grossiores sunt ubi nascuntur, quam ubi finiuntur hoc est in stipite, quam in cacuminibus : Campana idest vivum capitelli ~~epistilij~~ sub folijs debet esse ad directuram fundi stigium colunnarum : Ut fiat Abacus cum convenienti exporrectione : formatur unum quadratum : unumquodque latus cuius sit uno modulo et dimidio : et in eo ducuntur lineę diagonales : et ubi intersecantur quod erit in medio : ponitur pes immobilis circini : et versus unumquodque angulum quadrati : signatur unus modulus : et ubi fuerint puncta : ducuntur lineę : quę intersecentur ad angulos rectos cum dictis diagonalibus et quod tangant latera quadrati : et hęc erunt terminus exporrectionis : et quantum erunt longe, tantum ~~esse~~ erit latitudo cornuum ~~[illegible]~~ abaci : Curvatio sive scemila fiet ducendo unum filum ab uno cornu ad aliud : et accipiendo unum punctum unde formatur unus triangulus : cuius basis est curvatura sive scamila : Ducitur postea una linea ab extremitate dictorum cornuum ad extremitatem astragali aut tori parvi colunnę : et fit quod linguę sive extremitates foliorum tangant eam : aut superfluant, sive exporrigantur aliquantu extra : et hęc est clarum exporrectio : Rosa debet esse lata pro quarta parte diametri colunnę in parte inferiori epistilium ~~[illegible]~~ Zophorus : et Coronix, ut dixi sunt pro quinta altitudinis colunnę : et dividitur totum in partes duodecim sicut in Jonico : sed in hoc est differentia : quod Coronix dividitur in octo partes et dimidiam : et ex una fit tabulatus : ex alia Dentillus : ex tertia ovulum : ex quarta et quinta Pila : et ex alijs tribus et dimidia Coronix, et gula : Habet coronix tantum exporrectionis quantum habet altitudinis : Casse ~~rosarum~~ quę ponentur inter mutulos ~~pilas~~, debent esse quadre : et mutuli ~~sue~~ grossi pro medietate campi dictarum rosarum : ~~que ponentur inter pilas~~ : Membra huius ordinis no sunt signata literis : sicut ~~prętor~~ ante dictorum : quia ab illis ponunt ista facile cognosci

De ordine Composito cap. XVIII

Ordo compositus qui etiam dicitur Latinus : quia inventus fuit ab antiquis romanis : est ita dictus et nominatus : quia particeps est duorum suprądictorum ordinum : et magis regulatus et pulchrior est ille qui est compositus ex Jonico, et Corinthio : fit magis apparęs quam Corinthius : et potest fieri similis illi in omnibus partibus po excepto, quod in capitello ~~epistilio~~ : Colunnę debent fieri longe decem

decem modulis : In designo Columnatus simplicis . Intercolumnia
sunt unius diametri, et dimidij : et hic modus, et ordo vocatur a Vitruvio
Picnostilos : Et in illo ordine arcuum : pile sunt pro medietate luis arcus,
et arcus sunt alti usque ad sub fornicem duobus quadris et dimidio
Et quia ut iam dixi : debet fieri hic ordo magis apparens quam
corinthius : suum pedestilium est pro tertio altitudinis columne, et
dividitur in octo partes et dimidiam : ex una parte fit Cimatia
illius basis : et quinque et dimidia remanent Abaco . Basis pedestilij
dividitur in tres partes : due dantur plincto, et una suis toris cum
sua gula.
Basis Columne potest fieri Attica sicut in Corinthio, et potest fieri
etiam composita ~~dett~~ a ex attica et Ionica . ut videtur in designo
Latomia impositure arcuum, est prope planum pedestilij . et sua alti
titudo est grossum membrum parvum . . .
~~Epistilium~~ capitulum compositum habet easdem met mensuras, quas habet Corin
thius : sed diversum est ab illo, propter volutam, cimatium ~~ovolum~~ . fusarolum guttis
sive verticillum : que sunt membra attributa Ionico : et modus faciendi
illud . talis est : Ab abaco et infra dividitur epistilium in tres partes
sicut in Corinthio : prima pars datur primo folio : secunda secundo,
tertia volute . que fit eodem modo, et illis eisdem punctis . quibus
dictum est fieri Ionica ; et occupat tantum abaci . quod videtur nasci
~~extra ovolo~~ ab ipso cimatio ~~ovolo~~ . prope florem . qui ponitur in medio cur
vature dicti ~~abaci~~ abaci : et est grossa in fronte quantum est icesura
que fit supra cornis illius . aut paulo plus . cimatium ~~ovolum~~ est grossum pro
tribus quinque partium abaci : Pars eius inferior ~~et~~ incipit a directura
partis inferioris oculi volute : et habet exporrectionem pro tribus quatuor
partium que altitudinis : et est cum sua exporrectione ad directuram curva
ture abaci : aut paulo ~~aut~~ plus extra : guttis Fusarolum sive verticillum est
pro tertia parte altitudinis cimatij ~~ovoli~~ : et habet exporrectionem : pro medietate
sue crassitudinis et paulo plus : et girat circum capitulum ~~epistilium~~ sub volutam : et
semper videtur : Vivus campane respondet directure fundi strigium
columne : huiusmodi ordinis, et modi . unum vidi Rome a quo extra
xi hetai mensuras : quia mihi visum fuit multum pulchrum, et optime intel
lectum : videntur etiam capitula ~~epistilia~~ facta ~~est~~ alio modo que po
nuntur Composita : de quibus dicetur . et ponentur figure in meis li
bris antiquitatum . Epistilium ~~Architrav~~ . zophorus, et Coronix sunt
pro quinta parte altitudinis Columne : et ~~propter~~ mediante illo superiori
dicto in alijs ordinibus : et per numeris positi in designo agnoscitur opti
me eorum compartitio

De Pedestilijs

De Pedestilijs caput XVIIII

Usque modo dixi: quantum mihi visum est necesse fore pro muris simplicibus, et eorum ornamentis: et in particulari locutus sum de pedestilijs que unicuique ordini possunt attribui: sed quia videtur antiquos non habuisse sane observationem faciendi unum pedestilium unius magnitudinis magis uni, quam alij ordini: et nihilominus hoc membrum auget multum pulcritudinis, et ornamenti, quando fit cum ratione, et cum proportione alijs partibus: Ut autem habeatur eius perfecta cognitio, et ubi eo possit architectus in omni occasione: sciendum est quod ipsi antiqui fecerunt talia pedestilia aliquando quadra: idest tantum longa quantum lata: sicut in arcu leonum Verone videtur: et hec dedi ordini dorico quia illi requiritur soliditas: Aliquando fecerunt accipientes mensuram a luce vacuorum sicut in arcu Titi in sancta maria nova Rome: et in illo Traiani supra portu Ancone: ubi pedestilium est altum pro medietate lucis arcus: et talia pedestilia posui in ordine ionico: Et aliquando sumpserunt mensuras ab altitudine columne: ut videtur Suse civitas posita radicibus montium dividentium Italiam a Gallia: in uno arcu facto ad honorem Augusti Cesaris: et in arcu triumphali Pole civitas in dalmatia sita: et in Amphitheatro Rome in ordine Jonico et Corinthio: in quibus edificijs pedestilium est pro quarta parte altitudinis columne: sicut feci in ordine Corintho Verone in arce veteri: in arcu quodam pulcherrimo pedestilium est pro tertio altitudinis Columne: sicut posui in ordine Composito: et hec sunt pulcherime forme pedestilium: et habent pulcherrimam proportionem ad alias partes. Et quando Vitruvius in septo libro loquens de theatris: facit mentionem de podio: sciendum erit quod podium idem est quod pedestilium: quod quidem pro tertio altitudinis sive longitudinis columne posite pro ornamento scene: Sed pedestilia excedentes tertium columne videntur Rome in Arcu Constantinj: ubi pedestilia sunt pro duabus partibus, et dimidia altitudinis Columne: et quasi in omnibus pedestilijs antiquis videtur observatum esse fieri basis duplo plus grossa, quam cimatia: ut videbitur in meo libro de Arcubus.

De Abusibus Cap. XX

Cum posuissem ornamenta architecture: idest quinque ordines: et docuissem quomodo fieri debent: et posuissem effigiata uniuscuiusque partis eorum sicut inveni quod utebantur antiqui: Non mihi videtur extra propositum fore: admonere hic lectorem de multis abusis quos a barbaris introductos et adhuc observant multi: ut studiosi huius artis possint ea evitare: et in alijs agnoscere: Dico igitur quod cum sit architectura (sicut sunt omnes alie artes) imitatrix natura: nihil patitur quod alienum sit et longe ab illo quod ipsamet natura compatitur: ex quo, nos videmus quod illi antiqui archi

architecti qui ceperunt facere ex lapidibus illa edificia, que prius ex ligno
fiebant : Instituerunt, quod columne in ~~ea~~ summitate essent minus
grosse quam in pedibus : accipientes normam ab arboribus . que omnes ma
gis subtiles sunt in cacuminibus quam in pedibus . Similiter quia
multum est conveniens quod illa supra quibus aliquod magnum onus posi
tum est incurventur . posuerunt sub columnis bases que cum illis
earum toris et ~~[illegible]~~ cavetis videntur propter suprapositum onus incurvari
Sic etiam in coronicibus introduxerunt triglifos . ~~[illegible]~~ mutulos, et dentillos que
representarent capita earum trabium . que in solarijs et pro susten
tando tecto ponuntur . Sic idem in qualibet alia parte agnoscetur
si ~~[illegible]~~ bene considerentur et observentur : quod quidem cum ita sit,
non potest nisi improbari ille modus edificandi qui recedens ab illo quod na
tura rerum docet : et ab illa simplicitate que conspicitur in rebus ab illa
creatis . quasi alia natura faciens . longe fit a vero : et bono et pulchro
modo edificandi : Propter quod : non debebit in loco columnarum
aut pilarum qui habeant sustinere aliquod pondus poni cuculli : qui sunt
quedam conspirationes sive implicationes : que nimis offendunt visum
intelligentium . et ~~illis~~ ignorantibus autem afferunt potius confusio
nem quam delectamentum : nec alium effectum producunt . nisi quod
augent impensam dominis edificatoribus : Similiter non faciemus
nasi extra coronices ullos istorum cucullos : quia cum sit necesse
quod omnes partes coronicis ad aliquem finem, et effectum sint facte, et
sint et sostensores illius quod videretur quando opus esset ex ligno, et
insuper . cum sit conveniens quod ad sustinendum unum pondus requiratur
durum aliquod . et aptum ad resistendum ponderi : non est dubium quod
isti tales cuculli non sint omnino superflui : quia impossibile est quod
trabs aut lignum aliquod faciat effectum quem ipsi representant
et fingentes nos illos molles et graciles nescio quali ratione possint
poni sub una re dura et gravi . Sed illud quod meo consilio, mul
tum refert : est abusus faciendi ~~in~~ frontespicia portarum fenestrarum
divisa in medio : quandoquidem cum sint illa facta gratia demonstran
di, et accusandi pluere domorum et edificiorum . quod quidem ita culmen
in medio fecerunt antiqui primi edificatores docti ab ipsamet necessitate
Nescio ~~que~~ qualis res magis contraria rationi naturali possit fieri quam dividi et
rumpi illa pars : que ficta est defendere habitatores et illos qui intrant
domum a pluvia a nivis et grandine : et quamquam variatio et res nove
omnibus debeant placere . non debet tamen fieri contra precepta artis, et
contra illud, quod ratio ostendit nobis : ex quo videtur, quod etiam
antiqui variarunt . nec tamen recesserunt ab ~~aliquibus regu~~ aliqua
regularum universalium et necessariarum artis . ut videbitur in meis li
bris de antiquitatibus

Quantum ad exporrectiones coronicum, et aliorum ornamentorum
non parum

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

nō parvus abusus est. facere illa exporrecta nimis. quia quando nimis
excedunt illud. quod rationabiliter illis convenit; preterquamquod sunt in
loco clauso. faciunt eum strictum, et sine gratia, et incutiunt timorem
illis qui subter morantur. quia semper videntur ruinari. Nec minus
debemus evitare facere coronices sine ulla proportione ad columnas: quando
quidem. si supra columnis parvis ponentur coronices magne, aut supra
columnis magnis coronices parve. quis dubitat. a tali edificio nō baccatari
ingratissimus aspectus?

Insuper. fingere columnas ruptas et divisas. facientes circum eas
quosdam circulos. et coronulas. que videntur tenere eas coniunctas et unitas
debemus quantum poterimus evitare; quia quanto integriores et fortio
res ostenduntur tanto melius videntur facere effectum, adquem posite
sunt inactu: quod est ut reddatur opus superius securum, et stabile.
Multos alios similes abusus possem adducere. sicut aliqua membra
que in coronicibus fiunt absque proportione ad alia. que pro eo, quod
superius ostendi et pro iam dictis permittuntur facilitas agnosci
superest modo. quod veniamus ad dispositionem locorum particularium
et principalium edificiorum

De Claustris. de ingressibus. de Aulis. de Cubiculis et porticibus et de forma eorum caput. XXI

Solent fieri porticus. et plurimum in facie ante. et in illa retro domus
et fiunt in medio: si fiat una sola, aut in partibus. si fiant due.
Serviunt iste porticus pro multis commodis. ut. pro ambulando, pro come
dendo: et pro alijs delectamentis. et fiunt maiores, et minores. ut requi
rit magnitudo, et commodum edificij. sed plus nō habent late minus
decem pedibus. nec plus viginti pedibus. Habent insuper omnes
domus bene ordinate in medio, et in pulchriori earum parte. aliqua loca
quibus respondent omnia alia. et hec in parte inferiori. vocantur
vulgariter introitus. et in illa superiori; aule. sale. sunt ut loca
publica. et introitus deserviunt pro loco ubi stent illi qui expectant
quod herus et dominus exeat e domo causa eum salutandi. et negotiandi secum
et sunt prima pars, preter porticus, que offertur intrantibus domum

Aule serviunt pro festinis. convivijs. et apparatis causa recitandi
comedias et tragedias. nuptias et similia delectabilia; Et ideo debent
esse ista loca esse multo maiora alijs, et habere illam formam, que capacis
sima sit. ut multa gens sive magnus numerus hominum in ea commode
possit stare. et videre ea que ibi fiunt. Ego soleo nō excedere in
longitudine aularum duo quadra. que fiant a latitudine. sed quanto
magis accedent quadrato, tanto magis erunt commode et laudabiles.

Cubicula. et domicilia. debent compartiri ab una et ab alia
parte ingressionis, et aule. et debet animadverti quod illa ex parte

quod illa ex parte dextra respondeant, et sint equalia illis ex parte sinistra. ut edificium sit et equaliter invna quam in altera parte et muri sentiant pondus tecti equaliter: quia si ex una parte fient domicilia, et cubicula magna et ex altera parva: hac erit aptior ad resistendum ponderi pre spissitudine murorum et illa altera debilior ex quo orietur cum processu temporis maxima inconvenientia et ruina totius edificij. Pulchriores et proportionatiores modi habitaculorum et cubiculorum: et quod melius apparent: sunt septem. quoniam aut fient rotunda, et hec raro, aut quadrata: aut longitudo eorum erit per lineam diagonalem quadrati latitudinis, aut unius quadri et tertij aut unius quadri, et dimidij, aut unius quadri, et duorum tertiorum aut duorum quadrorum.

De Pavimentis, et Contignationibus laqueatis

cap. 22

Visis formis porticuum, aularum, et cubiculorum seu domiciliorum conveniens est ut dicatur de pavimentis, et de eorum contignationibus. Pavimenta solent fieri ex calce mista cum latere fuso, sicut utitur venetijs aut ex lateribus coctis aut ex lapidibus vivis: illa que fiunt ~~ex calce~~ glarea [illegible] et latere fuso, aut glarea minuta mista cum calce facta ex glareis fluuij aut ex calce patavina: excellentissima sunt, et optima: et debent fieri in vere aut in estate ut melius siccentur, et debent bene premi.

Pavimenta ex lateribus coctis: quia lateres possunt fieri diversarum formarum, et diversorum colorum pre diversitate cretarum apparebunt multum pulcra, et delectabilia visu pre varietate colorum

Pavimenta ex lapidibus vivis rarissime fient in cubiculis quia hieme causantur magnus frigus et magnam humiditatem: sed in porticibus et locis publicis optime se habent. Debemus animaduertere: quod habitacula et cubicula que fient una post aliam: omnia habent pavimenta equalia ita quod nec etia liminaria portarum sint altiora pavimentis cubiculorum: et si aliquod cubiculum non perueniet sua altitudine ad illud signum: supra debebit fieri tabulatus sive solarium mobile. Contignationes laqueatę etiam sepe diversimode fiunt quando quidem multi delectantur habere eas ex trabibus expolitis, et dolatis, et bene elaboratis: ex quo animaduertere oportet quod ute trabes debent poni distantes ab invicem una crassitudine, et dimidia trabis: quia hoc pacto apparent solaria sive contignationes pulcherima visu et remanet tantum muri inter capita trabium quod est aptus ad sustendandum illum ~~superior~~ murum superius: sed si fiant distantiores non ita pulcherimae apparebunt et si minus fient: erit quasi dividere

quasi dividere murum inferius ab illo superiori . ex quo si marcescunt
aut comburuntur trabes: murus superior coactus erit ruinari : Alij
volunt compartitiones plastis, aut lignorum . in quibus ponuntur picturæ
et ita secundum inventiones diversas adornantur : et ideo nõ potest da
ri in hoc certa, et determinata regula

De Altitudine Cubiculorum et aliorum habitaculorũ

caput XXIIJ

Cubicula fiunt cum fornice, aut cum contignatione : si ~~in~~ contigna
tione : altitudo a pavimento usque ad trabes erit quantam earum
amplitudo : et cubicula superiora erunt pro sexta parte minora infe
rioribus . Si fornice : sicut solent fieri illa primi ordinis : quia
sic pulchriora videntur, et minus sunt exposita incendijs : Altitudines
fornicum in cubiculis quadris : fient . pro tertia parte amplius quam sit
latitudo domicilij . Sed in magis longis quam latis . necesse erit
a longitudine, et latitudine invenire altitudinem : quæ simul habeant ad
invicem proportionem . Hæc altitudo invenietur ponendo latitudine
prope longitudinem : et dividendo totum in duas partes equales . quia
una illarum dimedietatum erit altitudo fornicis sive testudinis : sicut
pro exemplo sit B.C locus fornicandus : addatur latitudo A.C. ei
A.B. longitudini , et fiat linea .CB. quæ dividatur in duas partes
~~in par~~ equales in puncto F : Dicemus F.B. esse altitudinem, quam
quærimus . sive sit locus fornicandus longus pedibus xij . et latus sex
coniuncto sex cum illi duodecim . provenit decem et octo . medietas cuius nume
ri est novem : igitur in testudine debebit esse locus altus novem pedibus
Altera altitudo etiam invenietur . quæ habebit proportionem cum lon
gitudine, et latitudine cubiculi sive loci . hoc pacto . posito loco fornican
do C.B. addemus latitudinem longitudini . et faciemus lineam B.F. dein
de dividemus illam in duas partes equales in puncto E . quo centro facto
faciemus semicirculum B.G.F. et producemus A.C. usque quo tangat cir
cumferentiam in puncto ~~dicto~~ G . et A.G. erit altitudo fornicis C.B.
In numeris agnoscetur hoc modo : cognita latitudine, et longitudine
loci sive cubiculi, et eius mensura pedum : ~~inveniemus~~ requiremus numerum habentem
illam proportionem cum latitudine . quod longitudo illi numero habeat
et inveniemus : multiplicantes minus extremum cum maiori : quia
radix quadrata illius quod ~~multiplicabit~~ proveniet ex illa multiplicatione
erit altitudo quam quærimus : sicut causa exempli : si locus quem volu
mus fornicari est longus decem pedibus . et latus quatuor : altitudo
testudinis erit sex pedibus . et illa proportio quam habet novem ad sex
habet etiam sex ad quatuor . idest, sexquialteram : Sed animadver
tere debemus, quod nõ semper erit possibile invenire hæc altitudo numeris
Potest etiam inveniri una altitudo, quæ erit minor : sed tamen proportio
nata loco hoc modo . Productis lineis A.B . A.C . C.D . quæ ostendunt

latitudinem et longitudinem loci fornicandi, requiremus altitudinem
ut in primo modo . que erit . c . e . que addetur ei A . c . et postea fa
ciemus lineam . c . d . F . et producetur a . b . usque quo tangat . e . d . f . in pun
cto f . : Altitudo fornicis erit B . F . : sed numeris invenietur
tali modo . inventa ex latitudine et longitudine loci altitudine secundum pri
mum modum : que secundum exemplum prefatum est . 9 . ponentur lati
tudo . longitudo , et altitudo . sicut in figura : deinde multiplicatur . 9 . cum
12 . et cum . 6 . et illud quod proveniet a . 12 . ponatur sub 12 . et illud quod
a sex . sub . 6 . : et deinde multiplicetur . 6 . cum duodecim . et illud quod prove
niet ponatur sub 9 . et hoc erit 72 . : et invento numero , quod multiplica
tum cum . 9 . perveniat ad 72 . quod in proposito nostro erit . 8 . : dice
mus octo pedibus esse altam testudinem : Si altitudines ita se habent
in terra . quod prima est maior secunda : Sic maior tertia : et ideo uti
possemus : unaquaque istarum altitudinum . prout nobis commodum erit . ut
facere possimus quod plura cubicula , et habitacula domus diversarum magni
tudinum : habeant testudines sive fornices equalis magnitudinis : et tamen
ipse fornices et testudines sint illis proportionate : ex quo proveniet
pulchritudo oculis : et comoditas pavimenti . quod supra illis debet fieri
cum efficiatur totum equale . Sunt etiam alie altitudines fornicum
que non veniunt sub regulam : et his debet uti architectus . secundum
suum iudicium , et secundum necessitatem

De modis fornicum sive testudinum
Caput XXIIII

Sex sunt modi fornicum et testudinum . idest ad in

+

De Modis Camerarum sive testudinum cap . 24

Sex sunt genera testudinum : idest ad instar crucis , ad instar fascie et
ad remenatum (quia ita appellamus testudines que habent portionem
cieli . et que non perveniunt ad semicirculum) . rotunde . ad lunulas et
ad instar concHe : que habent suam sagittam pro tertio latitudinis
quatuor pre
stantie . Duo ultima genera inventa fuere a modernis : quatuor pri
mis usi sunt antiqui . Testudines rotunde fiunt in habitationibus
quadris . et modus eas faciendi talis est : relinquuntur in
angulis stantie quidam pendentivi . qui surgunt supra dimidium totius
rotunditatis testudinis . que in medio est obtusa et plana : et quanto ap
proximatur ad angulos . eo in tanto magis fit rotundior : Huius
generis una est Rome : in Thermis Titi . et quando eam ego vidi
erat partim ruinata . posui . Sic inferius figuras omnium
aliorum generum aptatas formis stantiarum

De mensuris portarum

De Mensuris Portarum: et Fenestrarum. cap. XXV

Non potest dari certa, et determinata regula circa altitudines et latitudines portarum principalium edificiorum, et circa portas et fenestras cubiculorum aularum, et aliorum domiciliorum: quia ad faciendum portas principales debet aptari ~~magnitud~~ precipue[?] magnitudini edificij. qualitati domini[?] et rebus que pro illis faciendis debent condua[?] et apportari. Mihi videtur bonum esse dividi spacium a plano ad superficiem contignationis in tres partes et dimidiam sicut dicit vitruvius in 4 libro cap. 6. et ex duabus facere lucem in altitudinem; et ex una lucem in latitudine: minorem duodecima parte ~~altitudine~~ luce in altitudine. Solebant antiqui facere suas portas magis latas in ferius quam superius: sicut videtur in uno Templo Tiburi et vitruvius docet et forsitam pro maiori fortitudine. Debet eligi locus pro portis principalibus ad quas ex omni parte domus possimus ire. Porte cubiculorum et esterorum[?] nō fiunt magis late tribus pedibus et alte sex pedibus et dimidio; nec minores duobus in latitudine: et quinque in altitudine. Debet observari in faciendis fenestris quod plus minusque lucis nō accipiant ~~quam~~ nec sint plus minusque rare quam necesse fuerit. Ideo debemus multum respicere ad magnitudine cubiculorum que ab ipsis debent recipere lucem: quia ~~certum~~ clarum est: quod multo maiori lumine indeget locus magnus, quam parvus. ut sit clarus et illuminatus: quam unus parvus. et si fient fenestre magis parve et rare: quam ~~sit~~ convenienz fuerit: reddent loca obscura et si excesserint in nimia magnitudine: reddent quasi inhabitabilia quia cum aer in ea apportet frigus et calorem erunt ~~illa loca~~ illa loca secundum tempora anni, calidissima, aut frigidissima: excepto tamen si temperies celi sive plaga mundi ad quam respicient nō afferat illis aliquantum commodi. Preter quod non fient fenestre ~~magis~~ latiores quarta parte latitudinis loci nec angustiores quinta: et fient alte duabus quadris et sexta parte eorum latitudinis. et quia in domibus fiunt loca parva mediocra et magna: et tamen fenestre debent esse omnes equales in ipsorum ordine et spacio. Mihi placent multum: pro accipiendis mensuris dictarum fenestrarum illa loca, et cubicula longitudo quorum duobus tertijs ~~maiora~~ est maior latitudine. Idest si latitudo est 18 pedibus quod longitudo sit 30. et compartior latitudinem in quatuor partes et dimidiam: ex una facio fenestras latas in luce, et ex duabus altas addita eis sexta parte latitudinis; et secundum magnitudinem istarum facio omnes aliorum locorum et cubiculorum domus. Fenestre superiores idest ille secundi ordinis debent fieri sexta parte minores longitudine lucis illarum inferiorum. et si alie fenestre superius fient similiter ~~erunt~~ pro tertia parte debent minui. Debent fenestre ex parte dextera correspondere illis ex parte sinistra: et ille superius

ad directuram illarum inferius: et porte similiter esse addirecturam una ~~supra alii~~ super alteram: ut supra vanum sit vacuum. et supra plenu sit plenum — et etiam responderi debent unialteri. ad hoc ut stantes nos ex una parte domus: possimus videre usque ad aliam. quod quidem affert multum pulchritudinis, e refrigerium in estate contra calorē nimium et alia comoda: Solent pro maiori fortitudine. ut supercilia, et superliminaria portarum, et fenestrarum. nō sint nimis oneratata, et ingravata a pendere. fieri aliqui arcus. qui vulgo vocantur remenati. qui sunt multe utilitatis pro perpetuitate edificij: debent fenestre longe fieri ab angulis edificij ut superius dictum est: quia nō debet aperiri, et ~~nō~~ debilitari illa pars. que debet substinere in esse rectum totum edificium. antepagmenta pilearia portarum, et fenestrarum. nolunt esse minus grosse sexta parte latitudinis lucis, nec plus quinta parte superest modo ut videamus de illorum ornamentis.

De ornamentis portarum et fenestrarum cap. 26

Quomodo fieri debeant ornamenta portarum, ~~et fenestrarum~~ principalium: in edificijs. potest facile cognosci ab illo. quod docet nos Vitruvius. capite 6 libri 4 — addentes illi illud totum. quod in illo loco dicit, et ostendit in designo Reverendissimus barbarus: et ab illo, quod ego dixi, et in designo posui superius. in omnibus quinque ordinibus: Ideo relinquens hos ordines a parte: ponam aliqua anomalia ornamentorum portarum. fenestrarum cubiculorum. et locorum edificij. secundum quod diversimode possunt fieri: et ostendam modum signandi unum quodque membrum particulariter. ut habeat gratiam: et suam ~~def~~ debitam prominentiam. et proiecturam: Ornamenta que dantur portis sunt. ~~architrabi nes~~ epistilium. zophorus. et coronix: epistilium ~~architrabi~~ girat circum portam: et debet esse grossus quantum sunt ~~pilearia~~ antepagmenta que ~~ques~~ quidem dixi nō deberent fieri minora sexta parte latitudinis lucis, nec maiora quinta: et et ab illa accipiunt suam crassitudinem zophorus et coronix: De duabus inventionibus que sequuntur. primo idest illa superior habet has mensuras: Dividitur superliminare si ve epistilium ~~architrabi~~ in quatuor partes: et ex tribus earum fit altitudo zophori: et pro quinque. illa coronix: iterum dividitur epistilium ~~architrabi~~ in decem partes: tres dantur prime fascie seu cimbie. quatuor secunde: et reliqua ~~tres~~ dividuntur in quinque. due dantur peniculamento, et tres reliqua gule inverse: quod multi dicitur intabulatum: sua prominentia est quantum sua altitudo: peniculamentum minus prominet medietate sue crassitudinis: Gula inversa sive tabulato signatur hoc modo: ducitur una linea recta. que terminetur in terminos illius sub peniculamento et supra secundam fasciam sive cimbriam: et dividitur in medio, et ex ~~terza~~ unaquaque medietas fiet basis unius trianguli. equalis duobus lateribus

duobus lateribus : et in angulo opposito basi ponitur pes immobilis
circinj : et ducuntur lineę curvę quę faciunt dictam gulam inversã cimatium inversum
sive Tabulatum : Torus est pro tribus partibus quatuor
~~architrabis siue~~ superliminaris : et signatur figura rotunda minor semi
circulo : et cum suo tumore venit ad directuram cimatij [directę] ~~architrabis~~ siue super
liminaris : Quinque partes quę dantur coronici hoc patto suis
membris compartiuntur : una datur scotię cum sua limbia que est
pro quinta parte scotię : habet scotia proiecturam siue prominentiam
ex tribus partibus duobus suę altitudinis : ut signetur formatur trian
gulus duobus lateribus equalibus : et in angulo C. fit centrum : ex quo
scotia fit basis trianguli : una altera ipsarum partium datur
[cimatio] ~~ovolo~~ : habet proiecturam, siue prominentiam ex tribus partibus
bus suę altitudinis : et [ut] signetur, formatur triangulus duobus lateri
bus equalibus . et fit centrum punct. H. reliquę tres dividuntur
in partes decem et septem : octo dantur coronici ~~aut distillatorio~~
cum suis a bijs : e quibus illa superior est pro una dictarum octo partium
et illa inferior quę facit incavum [rotham] distillatorij : est pro una ex par
tium [cimatij] ~~ovoli~~ : reliquę novem dentur gulę [cimatij] recte et suo paniculamento
quod est pro una trium partium ipsius [cimatij] ~~gulę~~ : Ut formetur cum
gratia, et quod optime se habeat : ducitur linea recta A B.
et dividitur in duas partes equales in puncto C. una istarum medie
tatum dividitur in septem partes : et accipiuntur sex in puncto D.
et formantur postea duo trianguli A E C & C B F. et in pun
ctis E & F ponitur pes immobilis circinj : et ducuntur portiones
circuli A C & C B quę formant gulam : cimatium

Epistilium ~~architrabs~~ similiter in secunda inventione dividitur in quatuor par
tes : et ex tribus fit altitudo zophoris : et ex quinque altitudo coronicis. Divi
ditur postea [epistilium] ~~architrab~~ in tres partes : et duę illarum dividuntur in septem
et tres dantur primę facię siue limbię . et quatuor secundę : Et tertia
pars dividitur in novem : ex duobus fit torus : alię septem dividuntur
in septem : ex tribus fit intabulatum : et ex duabus paniculamentum
Altitudo coronicis dividitur in partes quinque et tria quarta . una ex his
dividitur in sex partes : ex quinque fit tabulatum cum ~~fugi~~ zophoro,
et ex una limbia : prominet in tabulatum sua altitudine : et sic etiam
limbia ~~alia~~ alia pars datur [cimatio] ~~ovolo~~ : quod prominet ex quatuor partibus
suę altitudinis tribus : Gradus parvulus supra [cimatium] ~~ovolum~~ est pro sexta
parte [cimatij] ~~ovoli~~ : et tantidem prominet : reliquę partes dividuntur
in decem, et septem, et octo ex his dantur [coronę] ~~distillatorio~~ : quę prominet
ex tribus partibus suę altitudinis quatuor : reliquę novem dividuntur
in quatuor partes tres dantur [cimatio] ~~gulę~~, et una paniculamento : tria quarta

remanentia dividuntur in quinque partes et dimidiam ex una fit gradus parvus et ex quatuor et dimidia suum intabulatum supra distillatorium : prominet se coronix extra tantum est quantum est grossa

Membra Coronicis prime inventionis

1. scotia
K. ~~ovorum~~ cimatium
L. distillatorum. corona
N. Gola cimatium
O. periculamentum

Membra ~~[illegible] sive~~ superliminaris

P. Gula inversa sive intabulatus
Q. prima Limbia
V. secunda Limbia
R. periculamentum
S. tumor zophoris
T. Pars zophoris intrantis introrum

Medio istorum agnoscuntur etiam membra secunde inventionis

~~In his aliis inventionibus architrabis~~

In his aliis duabus inventionibus ~~[illegible]~~ epistilium prime inventionis prime qui est signatus F. dividitur similiter in quatuor partes et ex tribus et uno quarto fit altitudo zophoris et ex quinque illa Coronicis : dividitur superliminare in partes octo : quinque dantur plano, et tres cimatie que etiam ipsa dividitur in octo partes : tres dantur gule sive intabulato, tres scotie, et due periculamento : Altitudo Coronicis dividitur in sex partes : ex duabus fit gula recta cum suo periculamento et ex una intabulatus : Dividitur postea dicta gula in novem partes : et ex octo illarum fit distillatorium, et gradus parvus : Astragales aut tres supra zophorum est pro tertio uni ut dictarum ~~partium~~ sex partium : et illud quod remanet intra distillatorium, et torum relinquitur scotie

In altera Inventione ~~[illegible]~~ epistilium signatum H dividitur in quatuor partes : et ex tribus et dimidia fit altitudo zophoris : et ex quinque altitudo coronicis : Dividitur ~~[illegible]~~ epistilium in partes octo : quinque dantur plano, et tres cimatie : cimatia dividitur in partes septem : ex una fit astragalus : et reliquum dividitur denuo in octo partes : tres dantur gule inverse . tres scotie et tres periculamento

tres. periculamento . Altitudo coronicis dividitur in partes sex et tertia quarta : ex tribus partibus fit intabulatus . denticulus et ~~ovolum~~ cimatia : Intabulatus prominet quantum est grossus : denticulus ex tribus partibus que altitudinis duabus : et ~~ovolum~~ cimatium ex quatuor partibus tribus : ex tribus quartis fit intabulatus inter gulam , et distillatorium : et alie tres partes dividuntur in decem , et septem . novem faciunt gulam et periculamentum , et octo, distillatorium : Hec coronix prominet extra quantum est grossa : sicut etiam supradicte.

De Caminis : cap. XXVII

Usu sunt antiqui calefacere domicilia illorum hoc pacto, facie bant caminos ~~cum loco~~ in medio cum columnis et pilis , que substenbant ~~architrabes~~ epistilia . supra quibus erat ~~pars~~ piramisi sive cappa camini ex qua exibat fumus : sicut videbatur unus baie prope piscinam neronis . et unus non longe multum a civitate veteri . Et quando non volebant caminos , faciebant incrassitudine muri aliquos canales . ~~per~~ per que . calor ignis qui erat subter in locis domos . ascendebat, et exibat extra . per ora ipsorum canalium : et calefaciebat cubiculum , aut ~~alia~~ aulam aut alia loco quasi eodem modo . Trenti nobiles vincentini : costozze ipsorum ville . refrigerant in estate domicilia et cubicula eorum : quia cum sint in montibus dicte ville quedam caverne magne . quas habitatores ipsorum locorum vocabant covalia : et erant antiquitus lapi dicinie : de quibus credo intellegisse Vitruvium : quando in secundo libro . ubi tractat de lapidibus . dicit , quod in Marcha Trevisano effoditur species lapidum : que secatur seca ad instar lignorum . In quibus cavernis oriuntur quidam ventus magni , et frigidissimi . Isti nobiles . per quosdam canales sive cameras subteraneas quas ipsi appellant ventiductos : conducunt ~~eos~~ in eorum domos : et cum canalibus similibus supradictis . conducunt postea illum ventum frigidum per omnia loca domus . operientes : et aperientes eos ad libitum pro accipiendo magis minusque ~~ver~~ frigidi secundum tempora : et quamquam propter hanc pulcherrimam commoditatem sit iste locus mirabilis . Tamen multo digniorem , ut videatur , et ~~ex gaudeatur~~ quod omnes illo fruantur . reddit carcer ~~ventorum~~ ventorum qui est locus subterraneus factus ab excellentissimo domino Francisco Trento . et ab ipso appellatus est Eolius : ubi multi multi ~~ipsorum~~ dictorum ventiductorum emittit in quo ut esset ornatus et pulcher , et conformis nomini ipse non cepit

neque diligentiis neque impensae cuicunque : sed remeantes ad cami-
nos . Nos faciamus eos in crassitudine muri : et erigamus eorum eva-
poratoria . usque extra tectum : ut absorbeant fumum in aerem : Ubi
debemus animadvertere quod Evaporatoria nō fiant nec nimis lata
nec nimis stricta : quia si fient lata : errans per ipsa aer . emittet
fumum deorsum : et nō permittet eum ascendere : et foras exire libere
et in nimis strictis . fumus nō habens libertatem eundi exitum : comprimet
se : et retro deorsum regredietur : Ideo in caminijs, pro orbiculis et
alijs locis privatis . non fient evaporatoria . minus lata dimidio pede
nec amplius . novem uncijs : et longa duobus pedibus et dimidio : et
bucca piramidis sive cappe . ubi coniungitur cum evaporatorio . fiet ali-
quantu strictior . ut regrediens fumus deorsum inveniat illud impedime
ntum : et nō possit exire per domicilia et cubicula : Faciunt
aliqui Evaporatoria retorta : ut propter illam tortuositatem . et
propter ignem qui fumum sursum impellit fumus nō possit retro
deorsum remeare : Foramina vero in cacumine evaporatorij
aeque per quae debet exire in aerem fumus . debent fieri lata , et lōge
ab omni materia combustibili : Pilae et ~~trabes~~ [emersus] supra quibus
fit piramis sive cappa camini . debent elaborari delicatissime , et
omnino longe a Rustico . Quia opus rusticum non
convenit . nisi multis magnis edificijs . propter rationes supradictas

De scalis et varijs modis earum : et de numero et magnitudine graduum cap. xxviij

Debemus multum animadvertere in ponendis scalis quia nō est
parum difficultatis invenire situs illis convenientis : et quod nō impe
diatur reliquum edificij : Ideo assignabitur eis locus proprius pri-
cipaliter . ut non impediant cetera loca : Tres apertiones
in scalis requiruntur : prima est porta . per quam ad scalam ascen-
ditur . quae porta quanto minus est abscondita ~~ab~~ ingredientibus domum
tanto magis ~~ma~~ laudabitur , et multo magis placebit si erit in loco
ubi ante quam pervenietur ad illam . videatur pulchrior pars domus ;
quia etiam quod . parva domus esset videbitur multum magna : sed tamen
quod sit manifesta et facilis inventu : Secunda apertio , sunt fenestrae
quae dare debent lucem gradibus scale dum ascenditur per illam : et debent
fieri in medio : et alte . ut equaliter lumen per totum diffundatur
Tertia apertio , est ubi intratur in pavimentum superius : Haec debet nos
conducere in loca ampla pulcra et ornata : Laudabiles erunt scale si
fuerint lucide : ~~si habuerint lumen vivum , et ut dictum est per totum~~
~~equaliter diffundatur~~
ample

~~equaliter diffundetur : erunt satis amplę se~~ amplę · et commode ad
ascendendum · ut quasi invitent homines ad scandendum : erunt luci
dę si habuerint lumen vivum , et si (ut dictum est) lumen equaliter
diffundetur : erunt satis amplę · si in proportione ad magnitudinem
et qualitatem ędificij nõ videantur ~~se~~ strictę · et angustę : sed,
nunquam fient minus latę quatuor pedibus : ut si duo homines
per illam sibi occurrerent · possint commode cedere locum sibi invicem
erunt commodę · quantum ad totam domum : si fornices subter illas
poterint servire pro reponendis in eis aliqua necessaria : et quantum
ad homines · si non ~~·~~ habuerint ascensum , sive descensum difficilem et
precipitem : Ideo fiet longitudo illarum · duplo maior altitudine
Gradus nõ debent fieri altiores sex uncijs · unius pedis : et si fient
humiliores · maxime in scalis continuatis · et longe · reddebunt faciliores
quia in exigendo se · minus fatigabitur pes : sed non fient alte · minus
quatuor ~~pedibus~~ uncijs : Latitudo graduum nõ debet fieri
minor uno pede : nec ~~magi~~ maiores uno pede , et dimidio : Observa
vauerunt antiqui facere gradus dispares : ad hoc · quod : incipiens ascendi
cum dextro pede · cum eodem perficeretur ascensus · quod quidem capie
bant pro bono augurio , et ad maiorem religionem , cum intrabant tem
pla : Ideo · nõ pertransietur numerus undecim , aut tredecim
ad plus : et perveniendis ad hoc signum · fiet planum , quod requies
appellatur : ut debiles , et lassi inveniant ubi requiescere paullum
et si accideret ~~quod~~ aliquod · ex alto cadere · habeat · ubi morari et salvari
possit .

Scalę aut fiunt rectę · aut ad instar cochleę : Rectę aut fiunt
continuatę · in duos ramos , aut quadratę · quę girant in quatuor ramos
pro his faciendis : dividitur totus locus in quatuor partes · due dan
tur gradibus · et due vacuo medij · a quo , si relinqueretur detectum
ipsę scalę acciperent lumen : Possunt fieri cum muro intus ·
et tunc in duabus partibus · quę dantur gradibus · clauditur etiam
ipse murus : et possunt fieri etiam sine illo : hos duos modos scala
rum : invenit · felix memoria · Magnifici domini Aloigi Cornelij nobilis
excellentissimi iudicij · ut agnoscitur : a pulcherrimo portico · et ornatis
simis domicilijs et locis · ędificatis ab ipso · pro sua habitatione Patavij
Scalę ~~ad~~ ad instar cochleę : fiunt alibi rotundę · et alibi ovatę :
aliquando cum columna in medio · et aliquando vacuę , et in locis angus
tis particulariter utuntur · quia occupant minus loci quam rectę
sed sunt aliquanto difficiliores ascensu : Optime fiunt illę · quę in
medio sunt vacuę : quia possunt habere lumen · a parte superiori : et

et illi qui sunt in summitate scale vident omnes ascendentes aut incipientes ascendere; et similiter sunt ab ipsis visi. Ille que habent columnam in medio fiunt hoc pacto: Dividitur diameter in tres partes, due relinquuntur gradibus, et una scale columne, ut in designo A. aut dividetur per diameter in partes septem, tres dantur columne medii et quatuor gradibus: et hoc pacto ad unguem facta est scala columne rotunde. et si fierent gradus tortij, ut in designo B. essent pulcherimi visu et. euaderent ~~fierent~~ longiores quam si fierent recti. sed in vacuis scalis dividitur diameter in quatuor partes, due dantur gradibus, et due relinquuntur loco medio. Preter dictos modos scalarum, inventa est una scala etiam ad istar coclee a clarissimo domino Marco Antonio Barbaro nobili veneziano pulcherrimi ingenij que in locis nimis strictis bene et optime deservit. non habet ipsa scala columnam in medio et gradus quia sunt torti, evadunt multum longi; et dividitur ut superius dicta. Ovale scale parimodo dividuntur quam rotunde sunt multum gratiose et pulchre visu quia omnes fenestre et porte veniunt per caput ovati, et in medio, et sunt satis commode. Ego feci unam scalam vacuam in medio monasterij charitatis venetijs, que mirabiliter apparet

A. scala coclearis cum columna in medio

B. scala coclearis cum columna et gradibus tortis

C. scala ad instar coclee vacua in medio

D. scala ad instar coclee vacua in medio et cum gradibus tortis

E. scala ovata cum columna in medio

F. scala ovata sine columna

G. scala recta cum muro interius

H. scala recta sine muro

Alteram pulcherimam scalam ad instar coclee iam fecit fieri in Sciambur loco Gallie Magnanimus Rex Franciscus in uno palatio ab ipso edificato in una ~~sei~~ silva, et est hoc modo: sunt quattuor scale, que habent quatuor introitus idest unaqueque ~~suum~~ suum et ascendent una super aliam, ita quod si fierent in medio edificij possunt deservire pro quatuor compartitionibus domus: absque hoc quod illi habitantes unam ascendant super scalam alterius; et quia sunt vacue in medio omnes videntur ab invicem ascendere, et descendere sine aliquo et minimo impedimento: et quia est pulcherrima inventio et nova: ego posui illam, et cum literis signavi scalas in planta: et in

erecto

erecto ut videatur, ubi incipiunt, et ubi terminantur, et quomodo ascendunt. Fuerant etiam in porticibus pompeij Rome in ~~itinere ad~~ itinere ad forum Judaicum: tres scale ad instar colles multum laudabilis inventionis: quia cum essent posite in medio ubi nõ poterant habere lumen nisi a superior parte: erant facte su pra columnis ut lumen effunderetur equaliter per totum. ad in star talium: Bramante in temporibus suis, singularissimus archi tectus unam fecit belvedere: et fecit sine gradibus: cum quatuor ordinibus columnarum: idest dorico ionico corinthio et composito. Pro faciendis talibus scalis dividitur totum spatium in quatuor partes due dantur vacuo medij: et una ~~unicuique latere~~ ex utra ~~que~~ parte gradibus et columnis. Multi alij modi, et forme scalarum viden tur in antiquis edificijs: sicut triangulares: et hoc modo sunt scale que portant et conducunt super cupulam sancte marie rotunde. et sunt vacue in medio: et accipiunt lumen a superiori. Fuerant etiam mul tum magnifice ille que sunt in sancto Apostolo Rome: et ascendunt supra montem caballum: erant he scale duple ex quibus postea multi exemplum acceperunt: et conducebant ad unum templum positum in cacumine eiusdem montis: ut ostendo in meo libro de templis et talium scalarum est ultimum designum

De tectis capit. xxviiij

Erectis muris ad summitatem eorum, et factis cameris et fornicibus. positis contignationibus solariorum: ordinatis et accomodatis scalis: et omnibus illis de quibus locuti sumus: necesse est ut faciamus tectum: quod; amplectens unamquamque partem edifitij: et premens eum pondere suo equaliter supra muris: est ut ligamen et catena totius operis: et preter hoc quod defendit habitatores a pluvijs a nivibus a bardente calore solis et ab humiditate frigide noctis: nõ parum prodest edificio proijciens, et emittens longe a muris aquas pluviales: que quamquam vi deantur parum nocere: nõ tamen in processu temporis causantur maxi ma damna: Primi homines ut legitur in vitruvio fecerunt tecta illorum habitationum plana: sed cognoscentes, quod nõ erant defensi a pluvijs: necessitate pulsi ceperunt facere illa culminata sive fastigiata: idest culma in medio: ista culmina debent fieri plus minusve alta secundum regionem ubi edificatur: unde in ger mania propter maxima quantitate nivium que a celo ningunt. fiunt tecta multum acuta: et operiuntur parvis tabulis et subtilibus ligneis: que si aliter fierent essent a pondere, et gravedine nivium ruinata Sed nos qui in Regione temperata degimus vitam nostram: eligere debemus illam altitudinem que reddat tectum venustum: et cum pulchra forma

et faciliter pluat, ideo diuidetur latitudo loci operiendi in nouem
partes: et ex duabus fiet altitudo culminis: quia si illa fiet pro quarta
latitudinis: tectum erit nimis preceps: ex quo tegule firmabuntur
cum difficultate: et si fiet pro quinta: erit nimis planum. ex quo
tegule tabule et niues cum ceciderint nimis ingravabunt, et onera-
bunt: usus est fieri canales apertos circum domos in quos a tegulis
cadunt aque: et per canalem clausum rotundum proijciuntur ~~bene~~ extra
longe a muris: ~~hec~~ si debent habere supra se ~~un~~ pro uno pede, et de
medio muri: qui preter hoc quod tenet illos firmos defendet lignam tecti
ab aqua: si mag. quo ... faceret damnum sed quando muri medij sustentant trabes faciliter acco-
modantur: et mihi multum placet quia muri exteriores non sentiunt
multum ponderis: et quia si aliquod caput alicuius ligni marcescat non
tamen est tectum in periculum: et varij sunt modi disponendi
ligna in tecto

secundus liber de

Secundus liber de Architectura Andree Palladij

In quo continentur designa multorum Domorum ordinatorum ab illo intus et extra civitates et Designa Domorum antiquorum, grecorum et Latinorum

De Decoro et convenientia que observari debet in edificijs privatis cap. primum

Exposui in precedenti libro omnia illa que mihi visa sunt digniora consideratione pro edificatione edificiorum publicorum, et domorum privatorum: ut opus evadat pulchrum, gratiosum et perpetuum. Et dixi etiam quantum ad domos privatas aliqua pertinentia ad commoditatem: ad quam principaliter tendet hic liber;

Et quia commoda debet esse illa domus: que conveniens erit qualitati illius qui eam debebit habitare, et sue partes respondebunt toti: et sibi invicem: Ideo debebit architectus super omnia animadvertere: quod (sicut dicit Vitruvius in sexto, et primo libro) nobilibus magnis, et maxime reipublice requiruntur domus cum porticibus, et aulis amplis, et ornatis: ut in talibus locis possint intertineri cum voluptate illi, qui expectabunt eorum causa eum salutandi, aut rogandi eum de aliqua re auxilio, et favore: E nobilibus minoribus convenient etiam edificia minora, minoris impense, et minorum ornamentorum: Causidicis et advocantibus: debebit similiter edificari eo modo: quod in eorum domibus sint loca pulchra deambulatoria, et ornata: ut clientes ibi morantur absque fastidio, et tedio: Domus Mercatorum: habebunt loca ubi reponantur merces: respicientia septentrionem: et taliter disposita: quod dominis non sit timendum latrones.

Conservabitur etiam decor: (~~et dixi) prout potuerit~~ quantum ad opus si partes respondebunt toti: unde in edificijs grandibus sint loca grandia: et in parvis parva: et in medio cris mediocria: quia indecorum esset et inconveniens quidem: quod in uno edificio multum grande essent aule et cubicula nimis parva: et e contrario in parvo essent magna duo, aut tria loca: que occuparent totum: Debebimus igitur, ut dixi observare, prout potuerit illos qui volunt edificare, et non solum illud quod ipsi possint, quantum cuius qualitatis edificium illis conveniat: et post electionem: disponuntur taliter partes: quod respondeant toti, et sibi ad invicem: et applicabuntur illa ornamenta que videbuntur convenientia: Sed sepenumero necesse erit architecto, ut

ut aptet se voluntati eorum qui expendunt, quam illi quod deberent observari

De compartitione cubiculorum et aliorum locorum caput 2

Ut domus sint commode usui familie sine qua incommoditate digne essent magna improbatione et minori digne laudatione: debebimus multum respicere non solum ad partes principales, ut sunt porticus, sale sive aule, claustra: loca magnifica, scale ample lucide et faciles ascensu sed etiam quod parva loca, et indecora sint accomodata et disposita in locis comodis pro usu et beneficio maiorum et digniorum. quia sicut in corpore humano sunt alique partes nobiles, et pulchre: et alique potius ignobiles et indecore quam aliter: et videmus tamen quod ille ultre multum indigent: et neque sine illis possent stare: Ita etiam in edificijs debent esse alique parte admirabiles, et honorabiles: et alique minus eleganthores: sine quibus tamen supradicte nobiles non possent remanere libere: et ita in parte amitterent suam dignitatem, et pulchritudinem: sed sicut Deus benedictus ordinavit hec nostra membra: quod pulchriora sint in locis magis expositi visui, et minus nobilia in locis additis. Ita etiam nos in edificando locabimus partes principales, et admirabiles in locis apertis, et detechi, et minus principales, et nobiles in locis magis absconditi ab oculis nostri: quod sit possibile: quia in illis reponebunt omnes imunditij domus: et omnia illa que possent esse impedimento: et in parte reddere indecoras partes pulchriores: Ideo laudo, quod in infima parte domus: que ego facio sub terra, sint disposite celle vinarie: loca pro lignis comburendi: dispense coquine, et ubi fit lixivium et simili ut furni: que usuj quotidiano sunt necessaria: ex quo provenient due utilitates: una quod pars superius remanet tota libera: altera quod non minus refert, est quod dictus ordo superius conservatur sanus ~~pro habit~~ ut bene et secure habitetur ~~cum~~ cum sit pavimentum suum longe ab humiditate terre: preter hoc quod erigendo se habet pulchriorem gratiam ut videatur, et ut ex ipsa foras possimus videre Debebimus postea animadvertere in reliquo edificij, quod sint loca grandia mediocria, et parva, et omnia propie invicem, et coerentia ut possint ad invicem uti: parva dividentur pro extruendis edicule et cubiculis parvis: ubi ponuntur pluteoli sive tablina: libri, et utensilia pro equitando et alia similia quorum usu quotidie indigemus: et erit bonum quod stent in cubiculis ubi dormitur, et locis ubi comeditur, et recipiuntur ad nos venientes

Pertinet etiam ad commoditatem quod loca pro estate sint amplo et spaciosa: et respicientia ad Aquilonem: et illa pro hieme ad meridiem et occidentem: et sint potius parve quam aliter: quia in estate nos

querimus

ros: querimus umbras, et ventos: et in hieme solem, et parve stantie facilius calefient quam magne. sed ille stantie quibus volumus uti in vere et Autumno respicient ad orientem: et super ortos, et viridaria proycient suum respectum. Ad hanc eandem partem erunt seu respicient studiola, et et ubi conduntur libri; quia ~~in~~ mane quam alia ~~ut~~ hora die utimur eis. sed loca grandia cum mediocria: et ista cum parvis debet taliter compartiri quod sicut alibi dixi, una pars edificij alteri respondeat et ita totum corpus edificij habeat in se quandam convenientia et proportio membrorum: quod reddat ~~est~~ illud totum pulchrum et gratiosum. Sed quia in Civitatibus saepe saepius aut muri vicinorum, aut vie aut platee publice assignant quosdam terminos ultra quos no potest architectu extendi: necesse erit aptari secundum occasionem situum: cui quidem magnum lumen dabunt (ni fallor) plante et erecta sequentia que servient pro exemplo ~~vex~~ dictorum etiam in precedenti libro

De Disegnis Domorum Civitatis cap. tertium

Nimis quidem securus sum: quod apud illos qui videbunt sub scriptas pontra edificia et cognoscunt quantum sit difficile introduci usus novus maxime edificandi: de qua professione unusquisque presupponit scire partem suam. ego tenear, multum fortunatus quia inveni homines tam nobiles, et generosi animi, et excellentis iudicij: qui crediderint mejs rationibus et recesserint ab illo inveterato usu edificandi sine gratia, et sine pulchritudine aliqua: et quidem no possum nisi summe gratias agere Deo, sicut in omni nostra actione debet fieri; quod mihi tantum gratie favoris concesserit ut potuissem practicari multa ex his que nimio meo labore per longis itineribus ~~que confei~~ a me confectis ~~et addiscerem~~ et nimio studio didici. Et quia quanquam multa edificia designata no sint perfecta. potest ~~no~~ tamen ex eo quod factum est comprendi: quale debuisset esse opus ~~perfectum~~ cum perfectum fuisset. posui unicuique nomen edificatoris, et locum ubi sita sunt ad hoc ut unusquisque volens possit videre in actu qualiter ~~e~~ appareant Et hac in parte, monitum esse volo lectorem, quod in ponendo ~~quod~~ nomine edificatoris no habui respectum neque ad gradus neque ad dignitatem nobilium qui nominabuntur. sed posui illa in locis prout mihi melius accidit: quando quidem omnes sint honoratissimj. Sed veniamus ad edificia: e quibus subter positum est. utinj metropolis fori iulij. et edificatum fuit a fundamentis a Domino floriano de Antoninis nobilis illius Civitatis. — Primus ordo facies est factus opere rustico. columne faciej introitus et porticus retro sunt ordine ionico. prime stantie sunt camerate: maiores habent altitudinem testudinis secundum primum modum positum superius de altitudinibus camerarum in locis magis longis quam lati. stantie superius sunt in solario et tanto maiores illis subter quanto in portant contractiones sive diminutiones murorum

et

et habent solaria alta : quantum sunt alta : super istas sunt aliæ stantiæ
quæ possunt servire pro orreo : Cenaculum sive aula cum sua altitudine
pertingit usque subter tectum : Coquina est extra domum, sed tamen commo
dissima : latrinæ sunt secus scalas, et quamquam sint in corpore domus
non afferunt tamen aliquem fetorem quia positæ sunt in locis longe a sole
et habent aliqua evaporatoria a fundo fossæ per crassitudinem muri quæ
emittunt in summitate domus extra in aerem vaporem fetentem.

Hæc linea est medietas pedis vicentini quo mensuratæ fuerunt sequen
tia ædificia
totus hic dividitur in uncias duodecim : et unaquæque uncia in qua
tuor minuta

Vincentiæ super plateam quæ vulgo dicitur Insula . ædificavit se
cundum inventionem sequentem Comes Valerius clericatus eques et nobilis
honoratus illius civitatis ; habet hoc ædificium in inferiore parte porticum
unum ante quæ amplectitur totam faciem : pavimentum primi ordinis eri
gitur a terra quinque pedibus . quod quidem factum fuit ut disponeren
tur subter cellæ vinariæ, et alia loca pertinentia commodo et usui quotidia
no domus : quæ non potuissent fieri si ~~fuerunt~~ factæ essent totaliter sub terra
eo quod fluvius non multum longe . et etiam ut ordines superius locati
fruerentur pulcherrimo situ ante . Stantiæ maiores habent cameras
suas altas secundum primum modum altitudinum camerarum : mediocres
sunt camerate ad lunulas : et habent cameras tantum altas quantum 6 habent
maiores : ~~...~~ et stantiæ parvulæ etiam ipsæ sunt camerate : sunt omnes
istæ cameræ ornatæ compartitionibus plastis excellentissimis de manu Domi
ni Bartolomej rodolphi sculptoris veronensis : et Picturis de manu
Domini Dominici de Rizzi : et Domini Baptistæ venetiani : hominis sin
gulares in hac professione : Aula est superius in medio faciej : et occupat
partem mediam porticus inferioris : sua altitudo ~~est us~~ pertingit
usque ad subter tectum : et quia aliquantum extra prominet habet subter
angulos columnas duplicatas : ex utraque parte istius aulæ sunt duæ
porticus : id est una ex parte : quæ habent laquearia, et contignationes ornatas
pulcherrimis ~~quod~~ tabulis picturarum, et faciunt pulcherrimum aspectum
Primus ordo frontispicij est doricus, et secundus Ionicus.
sequitur designum partis faciej sive frontispicij ~~maior~~ maius.

Designa quæ sequuntur sunt domus Comitis Josephi de portis familia nobi
lissima dictæ civitatis : respicit hæc domus super duas vias publi
cas : et ideo habet duos introitus qui habent duas columnas ~~pro~~ pro
unaquaque porta quæ accipiunt supra se cameram et reddunt locum su
perius securum

superius secundum : stantie prime sunt cameratę . altitudo earum
secus dictos introitus . est secundum ultimum modum altitudinum camerarum
stantię secundę . idest secundi ordinis sunt cum contignationibus : et tam
primę quam secundę illius partis edificij . ~~fu~~ facte sunt ornatę picturis
et stucchis pulcherrimis de manu supradictorum dominorum virtuosorum : et de
manu domini pauli veronensi pictoris excellentissimi : Claustrum circum
datus porticibus ad quod : iter ~~per~~ dictos introitus : per deambulatorium unum
habet columnas altas triginta sex pedibus et dimidio : idest quantum est
altus primus et secundus ordo : vero isti columnis sunt pilearię latę uno
pede , et duobus quartis et grosse uno pede et duobus uncijs . quę substentant
pavimentum porticus superioris : hoc claustrum dividit totam domum
in duas partes : illa anterior deservit unici domini et suorum filiorum et
uxoris et propinquorum : et illa posterior : pro recipiendis venientibus
aliunde : ex quo domestica domus et advenę remanent liberi ab omni
respectu , : ad quod quidem , ~~et mo~~ antiqui , et maxime greci magnam
~~et~~ considerationem habuerunt . Preter hoc etiam deserviet hęc com
partitione in casu quod descendentes sive successores et heredes ipsius nobilis
vellent habere sua loca et stantias separatas : Ego volui ponere
scalas principales sub porticu quę respondent medio claustri : ut ascendentes
superius ascendere , sint quasi coacti videre pulchriorem partem edificij et
etiam ut cum esset in medio possint servire utrique parti : Cellę vi
narię : et loca similia sunt sub terra : stabula sunt extra quadrum domus
et habent ingressum subter scalam : E designis in forma grandi primum
est partis faciei sive frontispicij : et secundum partis claustri

Edificium quod sequitur , est Veronę : et ceptum fuit a Domino
Joanne baptista de turri nobili illius civitatis . qui morte intercepta , nō
potuit illud perficere , sed tamen ~~bona~~ ~~in~~ nō parva pars ipsius facta est :
Ingreditur hanc domum a planis . ubi sunt deambulacra lata decem pedi
bus : per quę pervenitur in claustra : unumquodque hab longitudinis quin
quaginta pedum . et absisti in aulam unam apertam . quę habet quatuor
columnas pro maiori securitate aulę superioris . ab ista aula ingreditur
scalas : quę sunt ovalę , et vacuę in medio : Dicta claustra habent sua
podiola circumcirca : ad altitudinem plani secundarum stantiarum : Alię
scalę serviunt pro maiori commoditate totius domus : hec comparti
tio . optime se habet in hoc situ qui est longus et strictus , et habet via
regalem et publicam ex una minorum faciem

Designa sequentia sunt unius edificij vincentie, Comitis octavij de Thie
nis quondam Comitis Marcaantonij: qui cepit illud edificare, : est ista Domus
edificata in medio Civitatis prope plateam: et ideo mihi visum fuit in parte
que est versus dictam plateam: disponere aliquas officinas sive apothecas
quia debet Architectus etiam animadvertere ad utilitem edificatoris si potest
fieri commode: uti remanet situs magnus ad sufficientiam; unaqueque apotheca
habet supra se una ~~dimi~~ mediam contignationem, ~~et supra~~ pro ~~se~~ usu apothecari
orum: et superius sunt stantie pro eis et domino, : Hec domus est insu
lata idest circundata a quatuor ~~vijs~~ vijs: Porta principalis habet porti
cum ante se: et est super viam frequantatam magis civitatis: supra erit
aula maior: que prominet extra ad equalitatem porticus: dus alie porte sunt
in flancis: que habent Columnas in medio positas no tantum ~~pro~~ ornamenti
gratia: quantu ut reddatur locus superius securus et ut proportionetur la
titudo altitudini: ab his portis ingreditur claustrum circundatum porti
cibus pilarum primi ordinis rustici, et secundi in ordine composito: In
angulis sunt stantie octangule que bene se habent pro illarum forma
et etiam pro diversis usibus quibus ipse possumus uti: stantie huius
edificij, que nunc perfecte sunt: ornate fuerunt pulcherimis ~~...~~ figuris
plasto confectis a domino alexandro victoria: et a Domino Bartholomeo
Rodolphi: et picturis a domino Anselmo Canera: et domino Bernardino
India veronensibus no secundis ~~aliquibus~~ quibuslibet nostrum temporum
Celle vinaria et loca similia sunt sub terra: quia ~~...~~ Hoc edificium
est in altiori parte Civitatis: ubi no erit periculum quod aqua offendat
E disegnis sequentibus in forma maiori primum est partis
faciei: secundum partis claustri di supra ~~...~~ dicti edificij

---

~~Habent~~ etiam in supradicta Civitate Comites de valmarana
nobiles honoratissimi pro proprio honore, et commodo, et ornamento Ci
vitatis edificaverunt secundum designa sequentia: ~~in qua domo ipsi~~ quam
domum ornaverunt omnibus ornamentibus convenientibus sicut figuris ex
plasto confectis, et picturis: est ista domus divisa in duas partes a
claustro sive curtile medio aut atrio: circum quod atrium sunt podia
sive ~~...~~ podiola que portant a parte ante ad illam retro: Prime stantie
sunt camerate: secunde lagueate et contignate: et iste sunt tantum alte
quantum late: hortus qui invenitur, et apparet ante quam ingrediatur
in stabula: est multo maior eo ~~quod~~ quam sit signatus: sed ita parvus desi
gnatus est quia aliter in folio no potuit designari pro angustia folij quod
no esset capax designi stabulorum et omnium partium; et tantum
sufficiat dixisse de hoc edificio: quandoquidem (sicut et in omnibus alijs)
posui in designis mensuras magnitudinum uniuscuiusque partis
Designum in forma grandi sequens est dimidie faciej

Inter multos

Inter multos honoratos nobiles vincentinos: invenitur et admiratur Dominus Paulus almericus homo Eclesiasticus qui fuit referendarius duorum Pontificum: Pij 4 et 5: et qui pro suo valore, et virtute meruit fieri Civis romanus cum tota familia, et cognatione sua: Iste nobilis postquam errando et vagando ivit pro desiderio honoris: finaliter omnibus suis defunctis venit repatriari: et pro suo delectamento se reducit in unam suam villam in monte longe a Civitate minus quarto milliarij: ubi edificavit secundum inventionem sequentem: ~~quae~~ quod quidem edificium non mihi visum fuit ponere inter domos villarum: pro vicinitate sua ad Civitatem: ex quo potest dici quod sit in Civitate ~~pro~~ ipsa: Situs est delectabilium et pulcherimorum qui videri possit: quia est ~~in~~ supra colle facile ascensu, et ex una parte balneatur a fluvio Bacchilione navigabile et ex alia circundatus est: amenijs collibus qui reddent aspectum nobilem theatri: et omnes culti vati sunt et abundantes fructibus excellentissimis et optimis vitibus: ex quo quia gaudet omni ex parte amenissimis ~~aus~~ prospectibus, e quibus aliqui sunt terminati: alij longinquiores: et alij qui terminantur ~~et~~ cum orizonte: edificati fuerunt porticus in quatuor faciebus ipsius edificij: sub plano quarum et aulae: sunt loca et habitacula pro usu quotidiano familiae: Aula est in medio et est rotunda et accepit lumen superius: edicule, et cubiculi parvi sunt dimidiati supra stantios magnos qui habent cameras secundum primum modum: est locus deambulandi grata factus lati tudinis quindecim pedum et dimidij: in extremitate pedestitorum, qui podium faciunt sunt porticuum: sunt statue de manu Domini Laurentij vincentinj sculptoris excellentissimi

---

~~Habet~~ etiam Dominus Julius capra dignissimus Eques et nobilis vincentinus pro ornamento sue patriae, potius quam pro suo comodo preparavit materiam pro edificando: et cepit secundum designo sequentia in pulcherimo situ supra viam principalem Civitatis: habebit hec domus claustrum porticus et aulas et cubicula et alias stantios: et E quibus aliqui erunt grandes aliqui mediocres: et alij parvi: forma erit pulcra, et varia et quidem hic nobilis habebit domum nullum honoratam et magnificam ut dignam suo nobili animo

C. Cavedium detectum

D. cavedium similiter detectum

L. claustrum

S. aula que in inferiori parte habet colonnas et in superiori non sed est libera sine colomnus

Feci hanc inventionem: Comiti Montano Barbarano: pro uno suo situ in Vincentia: in qua inventione propter causam situs non servavi ordinem unius partis etiam in alia: Modo quod iste Nobilis emit situm vicinum ubi servatur idem ordo in ambabus partibus: et sicut ex una parte sunt stabula: et loca pro servis (sicut videtur in designo) ita ex altera debebunt esse stantiae quae deservient pro coquina, et locis pro mulieribus et alijs commoditatibus: Iam coepimus aedificare: et fit faciei secundum designum sequentem in forma grandi: Non adhuc posui designum plantae secundum quod ultimate conclusum est: et secundum quod iam iacta sunt fundamenta: eo quod non potui id facere cadere in tempore quod possent imprimi: Porta huius inventionis habet duas aliquas columnas: quae supra se suscipiunt cameram: propter iam dictas causas: a dextra et a sinistris sunt duae stantiae longae uno quadro, et dimidio: et prope illas duae aliae quadrae: et praeter has duo aedicula contra portam sive ad directuram portae: est deambulacrum per quod ingreditur in porticum supra cavaedium: habet hoc ambulacrum una aediculam parvam ex utraque parte: et super dimidias ediculas: quibus servit scala maior et principalis domus: omnium istarum stantiarum et locorum sunt camerae altae pedibus viginti uno, et dimidio: Aula superior et omnes aliae sunt laqueatae et contignatae: aediculae solum sunt cameratae altae ad aequalitatem altitudinis aliarum stantiarum:

Columnae faciei et frontispicij habent ~~sub~~ pedestalia sub: et suscipiunt ~~unum filum~~ unum podiolum: ~~per~~ in quod ingreditur per contignationem Non fit facies hoc modo, quod dixi sed secundum designum quod sequitur in forma grandi

De Atrio Tuscano: caput iiij

Post quam ego posui figuras illorum aedificiorum quae ego (ordinavi in civitatibus: est multum conveniens quod ut servem quantum promisi ponam designa quorundam locorum principalium domorum antiquorum et quia illorum Atrium erat pars notabilissima: dicam prius de Atrijs et consequenter de locis sibi contiguis: postea veniam ad aulas.

Dicit vitruvius in sexto libro: quod quinque genera atriorum erant apud antiquos: idest tuscanum: quatuor columnarum: Corinthium: testudinatum, et detectum de quo non intendo loqui: Atrij tuscani sunt sequentia designa: latitudo istius atrij est pro duobus partibus trium latitudinis: Tablinus est latus pro duobus quintis latitudinis atrij et tantidem longus: Ab hoc transitur in peristilium

idest in cavedium

in cavedium circundatum porticibus : Porticus sunt latę quantum sunt
longę columnę : In planis atrij possent fieri oeci, sive cenationes quę
respicerent super hortos et viridaria : et si ita fierent uti videntur in desi
gno: eorum columnę essent ordine dorico longe ~~venti~~ viginti pedibus : et por
ticus esset lata quantum intercolumnium : supra essent alię columnę
corinthię minores illis inferius pro quarta parte : inter quas essent fene
strę pro accipiendo lumine : super ambulacra nō fieret tectorium aliquod
sed circum area haberent podiola : et secundum situm possent fieri plures
vel pauciora loca eo quod designavi : et secundum quod necesse esset
usui, et commodo habitatorum

segvitur designum atrij in forma maiori

B. Atrium
D. zophorus sive trabs limitaris
E. porta tablini
F. Tablinus
I. Porticus perestilij sive cavedij
K. porticus ante atrium : quam possumus appellare vestibulum

De Atrio quatuor columnarum cap. V

Designum sequentem habet atrium quatuor columnarum : quod quidem latū
est pro ~~duabus~~ tribus partibus quinque longitudinis : Alę sunt pro quarta parte
longitudinis : Columnę sunt corinthię : Diameter ipsarum est pro quar
ta parte latitudinis atrij : Tablinus est latus pro medietate latitudinis
atrij qui longus est uno quadro, et dimidio : Columne primi ordinis sunt
doricę : et porticus sunt tantę latę quantum sunt dictę columnę longę
ille superius idest secundi ordinis sunt Ionicę subtiliores pro quarta
parte illis primi ordinis : et habent sub se podium, aut pedestilum altum
pedibus duobus et tribus quartis

A: Atrium
B. Tablinus
C. Porta tablini
D. Porticus peristilij sive cavedij
E. stantie prope atrium
F. porticus per quam ingreditur atrium
G. pars detecta atrij cum podiolis ingiro
H. Alę atrij

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

I zophorus coronicis
K plenum quod est supra columnis
L mensura decem pedum

De Atrio Corinthio cap. xu sextum

Sequens edificium, est monasterij charitatis venetijs ubi sunt canonici
regulares: laboraui ut similem redderem hanc domum illis domibus
antiquorum: et ideo feci in ea Atrium Corinthium: quod est longu
per lineam diagonalem quadrati latitudinis: Ale sunt una e tribus
partibus et dimidia longitudinis: Columne sunt ordinis compositi grosse
tribus pedibus et dimidio: et longe ~~trenta~~ trigintaquinque: de tectum medij
est pro tertia latitudinis atrij: supra columnis est pauimentum
subdiale ad equalitatem plani tertij ordinis claustri: ubi sunt celle fra
trum: prope ~~ant~~ atrium ex una parte est sacrarium circundatum a
coronice dorica: que suscipit supra se cameram: Columne que ibi uidentur
substentant illam partem muri inclaustri: que in parte superiori diu
dit cubicula, seu cellulas a porticibus: seruit hec sacristia siue
sacrarium pro tablino (sic appellatus est locus ubi reponebant,
et disponebant imagines maiorum: quam pro mea utilitate, et como
do posui illud in flanco atrij. Ex altero flanco est locus pro
capitulo, siue congregatione fratrum: qui respondet sacrario: In
parte prope ecclesiam est una scala ouata vacua in medio ~~cuius~~ que
apparet multum pulchra et commoda: Ab ~~an~~ atrio ingreditur clau
strum quod habet tres ordines columnarum: ~~ex~~ unus supra alium prima
est doricus: Columne prominent extra pilas plusquam p mediet. secundus
est Ionicus: Columne sunt quinta parte minores illis primi ordinis
tertius est Corinthius et columne eius sunt pro quinta parte minores illis
secundi ordinis: In hoc ordine loco pilarum est murus continuus et ad
directuram arcuum ordinum interiorum sunt fenestre ~~cellularum~~: que dat
lumen ingressioni cellularum: camere quarum sunt facte ex arundinibus cum
plaste ne nimis grauent muros: contra atrium, et claustrum preter scalas
inuenitur refectorium: longum duobus quadris: et altum usque ad pla
num tertij ordinis claustri. habet ex utraque parte porticum et sub uno
cellam uinariam: factam eo modo quod solent fieri cisterne ne aque
possint in eam penetrare: ex una capite habet coquinam furnum,
claustrum pro gallinis locus pro lignis pro lauendis pannis &c et unu
ortum ualde pulchrum: et ex altero alia loca: sunt in hoc mona
sterio quadraginta stantie pro diuersis usibus et quadraginta sex
celle.

cellę

Designorum sequentium. primus est partis huius atrij in forma maior: et secundum partis claustri

De Atrio Testudinato: et de Domo privata antiquorum romanorum Cap. vij

Preter supra dictos modos et atriorum, ~~vn~~ alius apud antiquos fuit multum in usum: et ~~ab~~ ab ipsis dictus Testudinatus: et quia hęc pars est difficillima propter obscuritatem vitruvij: digna est multa consideratione, et observatione, ego tamen dicam, quod de ea crediderim addentes etiam dispositionem grecorum grammatophilaciorum: triclinorum balneorum et aliorum locorum: ita quod in sequenti designo habebuntur omnes partes domus privatę positę in locis suis secundum vitruvium: — Atrium est longum ~~pro~~ diagonalem ~~pro~~ quadrati eius latitudinis: et altum usque sub trabe limitarem quantum est latum: et supra muris stantię ~~que~~ secus illud sunt min~~[illegible]~~ us altę sex pedibus: et supra muris qui divident ab atrio: sunt aliquę pilę: quę sustinent supra se testudinem sive tectum atrij: et per distantias quę sunt inter illas pilas illud recipit suum lumen, et stantię [illegible] habent supra se pavimentum subdiale detectum: Contra introitum est tablinum: quod est pro una duarum partium et dimidię latitudinis atrij: et serviebat hęc loca ut alibi dixi pro reponendis imaginibus antiquorum, et similibus, plus ante invenitur peristilium sive cavedium circumdatum a porticibus latis ad longitudinem columnarum: stantię sunt eiusdem latitudinis, et altę usque ad inpostituram camerarum: et camerę ~~sunt~~ habent: de diametro sive semidimetro tertium latitudinis: Plura genera oecorum sunt descripta a vitruvio (erant ista: salę sive recreationes in quibus ~~[illegible]~~ fiebant convivia, et festina: et morabantur mulieres causa operandi) idest Tetrastiles: ita dicti: quia ibi erant quatuor columnę: corinthia: quę habebant circum circa in giro dimidias columnas: Egiptia: quę supra primis columnis erant clausa ab uno muro cum dimidiis columnis ad directuram primarum: et pro quarta parte minoribus: In intercolumnijs erant fenestrę a quibus recipiebat ~~loco~~ lumen locus medij: Altitudo porticuum quę erant circum situ non transibat primas columnas: et supra erant detecta cum podio in giro: uniuscuiusque locorum ~~erant posita~~ ponebuntur designa a parte. Oeaca quadrata erant loca ubi stabant causa refrigerandi in estate et respiciebant supra ortos et viridaria: fiebant etiam alia oeca quę appellabant Cizicenia: quę etiam ipsa serviebant pro supradictis

comodiu: Grammatophylacia, et bibliotecæ erant in locis convenientibus versus orientem: et triclinea loca ubi comedebant: erant etiam balnea pro hominibus, et pro mulieribus: quæ omnia designavi in ultima parte domus

A. Atrium.
B Tablinum
C. Peristilium
D. eorea corinthia
F. basilica
G. loca pro estate
H. stantię.
K. bibliotecę.

Designum quod sequitur est eiusdem atrij in forma maiori

D. Atrium
E. fenestrę quę dant lumen atrio
F. Porta tablini
H. porticus claustri
I. Porticus ante ~~ant~~ atrium
K. claustrum
L. stantię circa atrium
M. porticus
N. trabes limitares seu ~~tr~~ zophorus ~~arcu~~ Atrij
O. partes aularum corinthiarum
P. Locus detectus à quo venit, et diffunditur lumen in atrio

De aulis quattuor columnarum cap. 8.

Sequens designum est aularum quę dicebantur tetrastiles: quia habebant quattuor columnas: hę fiebant quadrę: et fiebant columnę: ut proportionarentur latitudo altitudini: et ut redderetur locus superius securus: quod quidem etiam ego feci in multis ędificijs ~~sicut~~ sicut ut ostensum est in designis portis superius. et videbitur in sequentibus

De Aulis corinthijs caput 9.

Aulę corinthię duobus modis fiebant: idest cum columnis quę oriebantur à terra: ut videtur in designo primo: aut cum columnis supra pedestilijs ut in designo secundo: sed in ambobus modis fiebant columnę prope murum: et architrabes zophori et coronices sive cornices elaborabantur de ex plastro, ~~se~~ aut fiebant ex ligno

ex ligno : et ibi erat unus ordo solus columnarum : camera fiebat . aut se
mi circulo . aut ad schifum : idest quod habebat tantum diametri siue
sagitte . quantum erat tertium latitudinis aule : hornabatur cum con
partitionibus figurarum ex plastis, et picturarum . longitudo istarum
aularum esset multum pulchra . unius quadri, et duorum tertiorum
latitudinis .

De aulis egiptijs

Longnum sequens est aularum egiptiarum : que erant mul
tum similes basilicis idest loca ubi judicium exercebatur . de quibus dic
mus quando tractabitur de plateis . quia in his aulis fiebat unus por
ticus . cum columnis interius longe a muro sicut in basilicis . et supra
columnis erant architraues zophori , et coronices : spatium intercolum
nia et murum : erat tectum ab uno pauimento subdiale . et erat
detectum : et faciebat podium in circuitu : supra dictis columnis
erat murus continuatus cum medijs columnis interius . quarta parte
minores iam dictis : et in intercolumnijs erant fenestre . que dabant lu
men aule : et per quas a dicto pauimento poterat respici in
aulam : debebant habere he aule magnitudinem mirabilem : tum
propter hornamentum columnarum . tum etiam propter suam alti
tudinem . quia contignatio pertingebat usque ad coronicem se
cundi ordinis . et debebant esse multum commode quando ibi cele
brabantur conuiuia . festiua, et similia

De domibus privatis Grecorum

Greci diversum obseruauerunt modum a latinis in edificandis domibus eap
quia ut dicit vitruvius) relictis porticibus et atrijs . fecerunt ingressus do
Unus angustus : et ex una parte ordinauerunt stabula pro equis et ex alte
ra : stantias pro ostiarijs : ab hoc primo deambulacrum : ingrediebatur
tur in claustrum . quod habebat ex tribus partibus porticus . et ex altera
parte respiciente meridiem . faciebant duas antas . idest . pilos que sustin
tabant trabes solarij interius . quia relicto aliquanto spacio ex utraque
parte : erant loca multum grandia deputata matribus familie . ubi stabant
cum suis ancillis et seruis : Et ad equalitatem dictarum antarum
erant quedam stantie . quas nos ponemus . ante cubicula . cubicola et
post cubiculo : ed quod sint sita et ordinata unum post aliud : in circuitu
porticuum . erant loca pro comedendo dormiendo . et pro alijs similibus ne
cessarijs familie : Huic edificio addebant aliud maioris magnitudi
nis . et hornamenti : cum amplioribus claustris in quibus aut fiebant
quatuor porticus equalis altitudinis . aut unum maioris altitudinis . idest
ille respiciens ad meridiem : et claustrum, quod habebat hune porticum

aliorum · appellabatur Rhodiacus · forsitam quia forte esset inventio · a · Rhodianis · habebant hec claustra Porticus ante magnificos · et portas proprias · et habitabant illud solum homines · Propter hoc edificium a dextra et a sinistra faciebant alias domus · que habent proprias portas particulares · et omnes commoditates pro habitatione comoda · et in illis recipiebant venientes ad illos · et advenas · quia usus talis erat apud illos populos · quod · pervenientes ad illos advena prima die · conducebant secum in domum propriam et faciebant illi convivium · et postea assignabant unum diversorium in dictis domibus · et illuc mittebant omnia necessaria victui · ex quo advene morabantur sicut in domo sua propria · et liberi ab omni respectu · et tantum sufficit me dixisse de domibus grecorum · et de domibus a vitalibus

Partes domorum Grecorum

A · Deambulatorum
B · stabula
C · locus pro ostiarijs
D · claustrum primum
E · locus per quem ingrediebatur in stantias
F · loca ubi morabantur mulieres ad ~~laborandum sua~~ operandu
G · Cubiculum primum magnum · quod appellaremus nos ante cubiculum
H Cubiculum mediocre
I: Cubiculum parvum
K · cenationes sive oeca pro comedendo ibi
L · stantie
M · claustrum secundum maius primo
N · Porticus maior ceteris tribus · a quo claustrum nominatum est rhodiacum
O · locus per quam transiebatur a claustro minori in maius
P · Porticus habentes colunnas parvas
Q · triclinia Cizicenia · pi Bibliotece · quam malis philacia et loca pro pingendis figuris
R · Aula
S · Bibliotheca
T · Aule quadrate · ubi manducabant
V · Domus · pro advenis ·
X · vie parve dividentes dictas domus ab illa domini
Y · claustra parva detecta
Z · Via principalis

De · situ · eligendo

De situ eligendo pro edificijs villarum cap. 7 ij

Domus Civitatis vere sunt nobili, magni splendoris, et commoditatis: cum habeat illas habitare toto illo tempore quod necesse erit pro administratione reipublice, et gubernatione propriarum rerum. sed nō minorem utilitatem, et delectamentum fortitam habebit a domibus ville: ubi reliquam temporis consumabit. in videndis et ornandis suis possessionibus et cum industria, et arte Agriculture augere facultatem. et etiam ex exercitio quod fieri solet in villis euntes pedibus vel equo. corpus et facilius conservabit suam sanitatem, et robur. et ubi finaliter animus fatigatur a negocijs civitatis. ~~cur~~ sumet multum instaurationis, et refrigerij: et quiete poterit incumbere studijs literarum, et contemplationi quemadmodum propter hanc causam antiqui sapientes solebant sepe sepius retrahere se in similia loca delectabilia. ubi visitati a virtuosis amicis et parentibus eorum: habentes domus hortos fontes et similia loca pulcherrima, et super omnia virtutem propriam: poterant facile consequi illam beatam vitam que in hoc mundo consequi potest. Propterea perfecta favore dej tractatione de domibus civitatis: justum est nostra sire ad tractandum de his villarum in quibus particulariter consistit negocium familiare, et privatum. sed antequam ad designa earū perveniatur: videtur mihi multum in proposito esse loqui prius de loco, et situ eligendo pro ipsis edificijs. et de compartitione earum

Et quia cum non simus sicut in civitate solet accidere) a muris publicis vel vicinorum intra certos limites clausi: est officium sapientis architecti cum omni diligentia, et sollicitudine procurare investigare et inquirere locum commodum et sanum: stantes nos et morantes in villa ut plurimum tempore estatis: in quo tempore etiam ~~corpora multum sana~~ in locis multum sani corpora nostra pro nimio calore debilitantur et infirmantur. In primis igitur debemus eligere locum pro posse commodum possessionibus et in medio earum: ut dominus sine multo labore possit detegere et respicere, et meliores efficere sua loca in circuitu: et fructu illius possint ab agricola facile afferri ad domum domini. Si poterit edificari supra fluvium res optima esset et commoda et pulchra. quia et dictu cum parva impensa in omni tempore poterunt in civitatem transportari cum naviculis: et serviet pro usibus quotidianis domus et animaliū preterquam quod afferet multum refrigerium in estate, et faciet pulcherrimum visum. et magna utilitate, et ornamento poterunt irrigari possessiones et horti et viridaria. que sunt anima et delectamentum ville. Sed si nō possint haberi fluvij navigabiles: inquiremus edificare supra alias aquas currentes: recedentes super omnia longe ab aquis mortuis, et que nō currunt: quia causant aere pessimum quod quidem facile evitabimus si edificabimus in locis elevatis et altis.

et letis: idest ubi Aer sit ex continua inspiratione ventorum agitatus
et motus: et terra propter suam pendentiam sit a malis humoribus et
humiditatibus purgata: ex quo habitatores sunt leti et gaudentes et sani
cum optimo colore permanent, et vivunt: ne sentiamus molestiam mu
scarum, et aliorum animalium similium que oriuntur et generantur ex spurcitia
dine aquarum mortuarum et palustrium. Et quia aque sunt necessa
rie ⁊ victui humano: et secundum varietates illarum varios effectus in
nobis producunt: ex quo alique generant lienem aliqu(e) ingulos: alique
calculos et alique alia mala: magnam diligentiam adhibemus qu(ando) ut edifi
cemus: prope et secus illas aquas que non habeant aliquem extraneum saporem
et ~~cal~~ colorem: sed sint limpide clare subtiles: et quod effuse supra pann(o)
albo illum non maculent: quia hec erunt signa bonitatis earum: Multos
modos docuit nos Vitruvius pro experiendo an aque sint bone nec ne
quia illa aqua est perfecta: que facit bonum panem et in qua legumino
cito coquentur: et ipsa: ~~que post qua~~ que post ebullitionem non reliquit
feces in fundo vasis. optimum indicium erit bonitatis aque: si ubi
pertransibit non reliquet muscum nec ibi nascuntur Junci: sed erit lo
cus purgatus et pulcher cum sabulo aut glarea in fundo: et non cenosus.
Animalia etiam de illis ~~ex~~ aquis solita bibere dabunt indicium qualita
tatis aque: si erunt fortia et robusta, et grassa, et non macilenta
et debilia: Sed quantum ad salubritatem aeris preter illa
dicta indicium etiam dabunt edificia antiqua si non fuerint corrosa
et deteriorata: si arbores erunt bene nutrite pulchre et non inclinate
ad aliquam partem a ventis: et non fuerit ex illis que nascuntur in locis
palustribus: Et si saxa et lapides in illis locis nata non apparuerint
superius putrefacta: et etiam si color hominum erit naturalis: et osten
det bonam temperaturam: Non debemus edificare in vallibus
clausis a montibus: quia edificia in vallibus abditis et absconditis: propter
quamquod sunt omnino contraria sanitati: quia a fluvijs ibi concurren
tibus impregnata terra emittit vapores pestiferos corporibus et ingenijs ho
minum: quia debilitantur ab ipsis spiritus: et macerate ~~in~~ sunt ossa
et nervi: et omne illud quod in orreis recondemus, pre nimia humi
ditate corrumperetur: Insuper si sol illuc penetrabit propter
reverberationem, et reflexionem radiorum: erunt ibi excessivi calores
et non penetrabit: propter continuas umbras erunt et fient homines sicut
stupidi, et pessimi coloris: Venti etiam si in dictas valles inspira
bunt: ut per canales veniunt magnam vim et impetum afferrent: et
si non inspirabunt: Aer ibi congregatus fiet densus, et pessimum pro sanita
te: Cum sit necesse edificare in monte: Debemus eligere
situm respicientem temperatam plagam coeli: et quod a montibus
altioribus non habeat continuam umbram: nec pro reverberatione solis
in aliquam

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

in aliquam, rupem vicinam: quia postea sentiret ardorem duorum solium quia in vtroque casu esset pessimum ibi habitare. Et finaliter in eligendo situm pro edificio ville omnes illas consideratio~~nes~~ debent haberi que habentur in eligendis sitibus pro civitatibus: quandoquidem civitas nō sit aliud nisi vna domus magna: et econverso domus vna civitas parva.

De Compartitione domorum ville. cap: XIII

Inventa situ hoc, ameno, commodo, et sano: Intendemus ad elegantē et commodam compartitionem suam. Duo modi edificiorum requiruntur in villa: vnus pro habitatione domini, et sue familie, alter pro custodiendis, et gubernandis redditibus, et animalibus ville. Ideo debemus compartire situm taliter: quod una alteri nō sit impedimento. Habitatio domini debet fieri cum consideratione ad sua familiam, et ad suam conditionem, et fit sicut in civitate: et de hoc superius tractavimus. Tecta pro domibus ville fient cum respectu ad introitus et animalia: et taliter coniuncta domui domini: quod per omnia loca possimus ire tecti: vt ~~in pluvijs et sole ardente~~ neque pluvie in hieme neque sol in estate sint illi impedimento ne possit exire videre que sua sunt: quod quidem erit maxime vtilitatis pro recondendis lignis sub operto, et tecto: et alijs multis necessarijs ville: que ~~vel~~ vastarentur a pluvijs et a sole: preter quamquod ista portici afferent multum ornamenti. habemus considerationem: vt commode locemur, et sine angustia loci homines applicati ad vsum ville: animalia: reddites et instrumenta. Stantie villici: et agricultorum debent esse in loco comodo: et prope portas et ~~promissa~~ custodiam omnium aliarum partium. Stabula pro animalibus operatorijs vt boves equi, asini debent esse longe ab abitatione domini. vt ab ipsa sint longe fimi: et ponentur in loco multum calido et claro loca pro animalibus que fructificant. ut sunt porci oves vacce palumbi galline et similia: ordinabuntur secundum qualitatem et naturas eorum et in hoc debemus ~~ad~~ animadvertere ad illud quod in diversis provincijs vtitur. Celle vinarie debent fieri subterra, clause longe abomni strepitu, et ab omni humore, et odore: et debent habere lumen a levante ab oriente, aut a septentrione: quia si haberent ab alijs partibus ubi sol posit calefacere: vina que ibi ponentur: calefacta a calore debilitarentur et corrumpentur: fient aliquantum pendentes in medio, et pavimentum earum erit ex calce mixta cum latere trito, aut glarea rupta, aut strate ~~f~~ lapidibus taliter: quod si effundatur vinum possimus ~~cum~~ illud colligere. Dolia magna vbi vina ebullirent: condentur sub porticibus que fient prope ipsas cellas vinarias: et tam elevate quod: eorum si

Siphones sint altiores. foramine magno dolij minoris: ut facile per manicas
corij aut per canales ligni possint vina ex dictis dolijs magnis transvasari
in dolia parva. Orrea debent habere lumen a ~~tra~~ septentrione: quia
hoc modo triticum nō poterit facile ~~tam~~ calefieri. sed a vento frigefacta
poterunt conservari longo tempore: et nō generabuntur tineae quae illi
afferrent maximum damnum. pavimentum eorum debet fieri ex calce
mixta cum Sabere duo si possit. aut saltem ex tabulis. quia tangens calce
triticum corrumpitur: alia promptuaria etiam propter dictas rationes
respicere debent ad easdem plagas coeli: fenilia respicient ad meridiem
aut ad occidentem. quia sicca a calore solis foena: nō erit periculum
quod calefiant et sub bulliant, et accendantur: Instrumenta rusticalia
necessaria agricultoribus: sint in locis commodis ad meridiem: Area ubi
expurgatur triticum debet esse exposita soli spaciosa et ampla pressa, et
aliquantulum in medio culma: et in circuitu, aut saltem in una parte habere
porticum: ut in repentinis pluvijs possit triticum poni citius sub tectum
et nō erit nimis prope domum domini propter pulverem, nec tam longe
quod nō possit videri: et tantum sufficiat me dixisse in universali
de eligendis situbus et de compartitione eorum. Superest modo, quod
sicut promisi, ponam designa quorundam edificiorum: quae secundum
diversas inventiones ego ordinivi in villis.

De designis domorum villae quorundam nobilium ve
netorum cap. XIIII

Edificium sequens, est Balneoli, loco duobus milliarijs distante a Lonigo
castro Vincentiae. et est Magnificorum dominorum comitum Victorij
Marci, et Danielis fratrum de Pisanis. ~~Ab una~~ ex utraque parte
claustri sunt stabula: cellae vinariae. orrea. et similia alia loca pro usu vil
lae. Columnae porticus sunt ordinis dorici: Pars media huius edificij
est pro habitatione domini: pavimentum primarum stantiarum, altum
est a terra pedibus septem: sub sunt coquinae et alia similia loca pro
usu familiae: Aula est camerata alta tantum quantum lata, et
dimidio amplius: ad hanc altitudinem etiam pertingit etiam camera por
tivum: Stantiae sunt contignatae altae quantum latae. maiores sunt
longe uno quadro, et duobus tertijs: aliae uno quadro, et dimidio: et debemus
animadvertere. quod nō habemus usi multam observationem in ponendis
scalis minoribus in loco, quod habeant lumen vivum: sicut diximus in
primo libro; quia cum nō debeant servire ~~ut~~ nisi pro locis inferioribus
et illis superioribus, quae deserviunt pro orreis aut dimidijs. Habuimus
respectum principaliter ad ordinandum, et disponendum optime ordinem
medij: qui est pro habitatione domini et advenarum: et scalae quae
conducunt ad istum ordinem. positae sunt in loco apto. ut videtur in designi

et hoc erit

et hoc erit dictum etiam pro admonitione prudentis lectoris pro omnibus alijs
ędificijs sequentibus universalius ordinis : quia in illis ędificijs quę habent
duos ordines pulchros et hornatos, operam dedi, quod scalę essent lucidę, et
positę in locis commodis, et dico duos: quia ille qui est sub terra pro cellis
vinarijs, et similibus usibus, et ille qui est in parte superiori et servit pro
orreis et dimidiatis: nō appello ordines principales: quia nō dantur habi
tationi nobilium

Sequens ędificium, est magnifici dnī Francisci Badoer in Polesi
ne: in uno loco siue castro dicto fratta: in situ aliquanto alto et
balneato a uno ramo Athesis ubi erat antiquitus castrum ~~lotu~~ Salin
guerre ab Este cognati Ezelini a romano: facit basem toti ędificio unum
pedestilium altum quinque pedibus: et hęc altitudo est pavimentum stantia
rum: quę omnes sunt laqueatę, et contignatę: et sunt ornatę grotteschis pul
cherrime inventionis a Giallo florentino: superius habent orreum
et sub: sive inferius coquinam et cellas vinarias, et alia loca pertinentia
usui domus: columnę porticus domini sunt Ionicę: coronix ut corona
circumcingit istam domum: frontispicium super porticum facit pulcherrimū
visum: quia reddit partem medij eminentiorem flancis: descendentes
postea in planum inveniuntur loca pro villico stabula et alia loca
villę convenientia

Magnificus Dominus Marcus Zenus ędificavit secundum inventio
nem sequentem in cesalto propinquo loco Mottę castro Trevisi: supra
una basi quę circuit istum ędificium, et pavimentum stantiarum quę
omnes sunt cameratę: altitudo camerarum maiorum stantiarū est secū
dum modum secundum altitudinum camerarum: quadrę habent lunulas in
angulis ad directuram fenestrę: ędicula prope porticum habent cameras
fasciatas, et similiter aula: camera porticus alta est quanta camera aulę
et superant ambę altitudines stantiarum. habet hoc ędificium hortos,
claustra palombaria: et omne illud necessarium usui villę

Non multo longe a Gamberaris super Brentam: est ~~pre~~ sequens
ędificium magnificorum dominorum Nicolai, et aluisi de Foscaris
hoc ~~est~~ ędificium altum est a terra undecim pedibus: et sub sunt coqui
nę, tricliniaia et similia loca: et est totum cameratum inferius et superius
stantię maiores habent cameras altas secundum primum modum altitu
dinum camerarum: quadrę habent cameras cupulatas: supra ędicula
sunt dimidiata ędicula camera aulę est ad instar crucis et semicircularis
sua imposidura est tantum alta a pavimento quantum lata est sala: quę
ornata fuit pulcherrimis picturis a dnō Baptista veneto pictore egregio

maximus pictor nostri temporibus

Dns Baptista Francus, ceperat etiam ipse pingere unam dictarum stantiarum: sed intercessitus morte reliquit opus imperfectum. Porticus est ordinis ionici. Coronix coronat totam domum, et facit frontispicium super porticum: et in parte opposita. Sub grundas est alia coronix que producitur super frontispicia: Cubicula superius sunt ut ut dimidiata propter eorum humilitatem. quia alte sunt solum octo pedibus.

Infra positum edificium est Masere ville prope asolum castrum Trevisi, Domini Reverendissimi electi Aquileie, et Magnifici domini Marci antonij fratrum de Barbaris. illa pars edificij que prominet aliquantulum extra habet duos ordines stantiarum. pavimentum siue solarium illarum superiorum est ad equalitatem plani claustri ~~est~~ posterioris: ubi incisa in monte contra domum ~~font~~ est fons cum infinitis ornamentis ex gipso, et picturis: facit hic fons lacum parvum que servit pro piscina: ab hoc loco aqua ~~dis~~ scaturiens decurrit in coquinam et postea rivagatis et adaquatis orthibus qui sunt ad extris et a sinistris vie paulatim descendens facit duas piscinas cum illorum canalibus ~~pro~~ ad bibendum pro animalibus: ex qua loco emergens adaquat Viridarium sive pomerium quod quidem valde magnum est: et plenum excellentissimis fructibus: et diversis animalibus silvestribus. facies domus Domini habet quatuor columnas ordinis Jonici: capitula ~~epistilium~~ illarum angulorum facit frontem a duobus partibus: que capitula ~~epistilia~~ quomodo fiant, ponunt in libro templorum: ex utraque parte sunt porticus: que in extremitate habent duo palumbaria et sub illis sunt loca pro conficiendis vinis, et stabula et alia loca pro usu ville

Sequens Edificium: est prope portam Montanianę castri Patauij et edificatum fuit a magnifico Dnō francisco pisano qui defunctus nō potuit perficere ceptum opus: Stantię maiores sunt longe uno quadro, et tribus quartis: camere sunt ~~a~~ ad schiffum altę secundum modum secundum altitudinum camerarum: mediocres sunt quadre et cameratę ad cadinum: edicula et deambulacrum sunt equalis latitudinis camerę sunt altę duobus quadris: Porta habet quatuor columnas quintam subtiliores illis ~~superioribus~~ forte que substentant pavimentum salę et faciunt altitudinem fornicis pulchram et securam: In quatuor con-
Conchis chilijs que ibi videntur sunt sculpta quatuor tempora anni: a domino Alexandro victoria sculptore excellente, primus ordo columnarum est doricum secundus Jonicus: stantię superius sunt contignatę: altitudo salę pertingit usque sub tectum: habet hoc edificium duas vias a flancis ubi due sunt porte: supra quas sunt deambulacra, quę conducunt in coquinam et loca pro servis

Edificium

Edificium seqvens est Magnifici Georgij Cornely: in Plombino
loco castri franci: Primus ordo porticuum est Jonicus. scala
posita est in parte interior domus. ut sit longe a calore. et a frigore
Alę. ubi videntur coelę. sunt latę pro tertia parte suę longitudi
nis: columnę respondent ad directuram penultimarum porticuum
et tantum distant inter se, quantum sunt altę: Stantię maio
res sunt longę ~~altę~~ uno quadro, et tribus quartis: camerę sunt alte se
cundum primum modum altitudinem camerarum: mediocres sunt
~~latę~~ pro ~~tertio~~ quadrę: et pro tertio altiores quam latę. camerę sunt
ad lunulas: supra edicolis sunt dimidiata cubicula. Porticus supe
rius sunt ordinis corinthij: columnę sunt subtiliores illis inferius
pro quarta parte. stantię sunt contignatę. et habent superius
quedam cubicula dimidiata: ex una parte est coquina, et loca
pro ancillis. et ex altera pro servis

Infra positum edificium est clarissimi Equitis Domini Leonardi
~~Mocenigo~~ De Mocenigis: in una villa dicta Marrocero. quę in
invenitur contra a Venetijs Trevisium: Cellę vinarię sunt in solo
terrę: et supra habent ex una parte orrea. et ex altera commoditates
pro familia. et super ista loca sunt stantię pro domino: divisę in
quattuor compartitiones: Maiores habent cameras altas pedibus viginti
~~novem~~ uno: et sunt facta ex arundinibus et gipso. ut fiant leviores
Mediocres habent cameras altas pedibus viginti uno ut maiores: mi
nores idest edicolę: habent cameras altas pedibus decem et septem: et
ad instar crucis sunt factę: Porticus inferius est ordinis ionici
In aula inferiori in solo terrę sunt quatuor columnę. ut sit proportio
nata altitudo latitudini. Porticus superius est ordinis corinthij
habet podium altum duobus pedibus, et tribus quartis: Scalę sunt
positę in medio: et dividunt aulam a portico: et pergunt una contra
alteram: ex quo et a dextra et a sinistra possumus ascendere, et desce
dere: et sunt multum commodę, et pulchrę, et sunt lucidę ad sufficientiam
Habet hoc edificium a flancis loca pro faciendis vinis: stabula: et
porticus. et alias commoditates pro uso villę

In Fanzolo villa Trevisi: longe a Castro Franco tribus milliarijs, est infrascriptum edificium Magnifici Domini Leonardi Emo: Cellę vinarię, orrea, et stabula, et alia loca villę sunt ex utraque parte domus domini; et in extremitatibus eorum sunt duę ~~columnę~~ palumbara que afferunt utilitatem domino, et ornamentum loco; et per totum possumus ire tecti, quod quidem principalissimum est in una domo villę, sicut superius monitum fuit. Post hoc edificium retro est hortus quadrum octuaginta campis Trevisanis; per medium cuius discurrit fluvius parvulus qui reddit situm multum pulchrum, et delectabilem: Ornatum fuit picturis a Dno Baptista veneto pictore egregio

De Designis domorum villę quorundam nobilium in Terra firma. cap. XV°

In uno loco Vincentię dicto Finale est sequens edificium Domini Blasij Sarraceni: planum stantię erigitur a terra quinque pedibus: stantię maiores sunt longe uno quadro et quinque octavis et altę quantum latę et sunt contignatę: continuatur hec altitudo etiam in aula. Ediculę prope ~~cameram sunt pr~~ porticum sunt cameratę: altitudo camerarum ad equalitatem stantiarum: Inferius sunt ~~orrea~~ cellę vinarię, et superius orrea, quod quidem occupant totum corpus domus: Coquinę sunt extra domus sed tamen coniunctę taliter que sunt commodę; ex utraque parte sunt loca pro usu villę necessaria

Designa sequentia sunt edificij Domini Jeronimj Ragona Nobilis Vicentinj facti ab ipso in Ghizzole sua villa: habet hoc edificium commoditatem dictam superius, idest quod per totum possumus ire tecti. Pavimentum stantiarum pro usu domini est altum a terra duodecim pedibus; sub istis stantijs sunt commoditates pro familia, et superius alię stantię que possunt servire pro orreis, et etiam pro habitatione cum necesse foret; scalę principales sunt in facie domus ante, et respondent sub porticus clausti

In Pogliana

In Pogliana, villa Vincentię, est sub infra positum edificium equitis Pogliane: suę stantię ornatę fuere picturis, et sculptu ris ex gipso pulcherrimis a domino Bernardino India: et domino Anselmo Canera pictoribus Veronensibus: et a Dno Bartolomeo Rodulfi sculptore Veronensi: stantię magnę sunt longę uno quadro et duobus tertijs, et sunt cameratę: quadrę habent lunettas in angulis: supra ediculis sunt dimidiata cubicula: altitudo salę sive aulę est pro medietate plus quam latitudo: et est ad equalitatem altitu dinis porticus: Aula est camerata ad fasciam, et porticus ad ....: supra omnibus istis locis est orreum: et sub cellę vinarię et coquina: quia planum sive pavimentum stantiarum erigitur a terra quinque pedibus: Ab una parte habet claustrum, et alia loca pro usu villę: ex altera: ortum qui respondet dicto claustro: et in posteriori parte est pomerium, et una piscina: ita quod iste nobilis ut magnificus, et nobilissimi animi: nõ pretermisit ~~defecit~~ facere om nia illa ornamenta: et omnes comoditates possibiles, ut redderet hunc suum locum pulchrum delectabilem et commodum

In Lisiera loco prope Vicentiam est sequens edificium iam edificatum a felice memoria Domini Co Joannis Francisci de Valmaranis: Porticus sunt ordinis Jonici: columnę habent sub se unam basim quadram quę girat totam domum: ad hanc altitudinem est planum porticuum, et stantiarum quę omnes sunt contignatę: In angulis domus sunt quatuor turres cameratę: Aula etiam habet cameram ad fasciatam: habet hoc edificium duo claustra: unum ante pro usu domini, et aliud retro, ubi purgatur triticum: et habet tecta loca ubi sunt accomodatę stantię pertinen tes ad usum villę

Sequens edificium ceptum fuit a Comite Francesco et a Comi te Ludovico fratribus de Trissinis in Meledo villa Vincentię: Situs est pulcherrimus quia est supra uno colle qui est balneatus ab uno delectabile flumicello parvo: et est in medio magnę et spaciosę cam panię: et secus habet unã frequentatam viam: In summitate collis debet fieri una aula rotunda circumdata a stantijs: et ideo tantum alta quod accipiat lumen super illas: Sunt in aula quatu

alię medię columnę: quę suscipiunt supra se unum podium per quod
ingreditur stantias superius. quę quia sunt altę solum septem pedibus
serviunt pro dimidiatis: sub pavimento primarum stantiarum sunt
coquinę triclinia et alia loca. et quia unaquęque facies habet
pulcherrimam prospectivam: fieri debent quatuor porticus ordinis Corin
thij: supra frontispicia quarum erigitur cupula salę seu aulę.
Porticus tendentes ad circumferentiam efficiunt gratissimum aspectum
~~popius~~ prope planum sunt fenilia cellę vinarię stabula orrea et loca
pro villico et alia etiam pro usu villę. Columnę istarum porti
cuum sunt ordinis Tuscani: supra fluvium in angulis claustri sunt
palumbaria

Sequens ędificium, est in Campilia Vincentię et est domini Marij
de Repeta qui exequutus est in hoc ędificio intentionem felicis memo
rię Domini Francisci sui patris. Columnę porticus sunt ordi
nis Dorici. Intercolumnia sunt quatuor diametris columnę: In
extremis angulis tecti ubi videntur porticus extra totum corpus
domus debent fieri duo palumbaria, et porticus: In flanco con
tra stabulum sunt stantię: e quibus alię sunt dedicatę Continentię
alię Justitię et alię alijs virtutibus cum elogijs, et picturis quę
illud ostendunt. pars quarum est opera domini Baptistę Magagza
Vincentinij pictoris et poetę singularis: quod quidem factum est
ad hunc finem ut ille dominus possit recipere amicos suos in illam
stantiam virtutis ad quam sciet amicum esse inclinatum, et dedicatum
Habet hoc ędificium commoditatem eundi per totum tecto sub tecto
quia pars habitationis domini et illa pro usu villę sunt unius eius
demque ordinis: et quantum illa domini amittit magnitudinis
tantum illa villę augetur suę magnitudinis et debiti ornamenti et
dignitati: cum fiat equalis illi domini cum pulchritudine totius
operis.

Sequens ędificium est Comitum Odoardi, et comitis Theodori fra
trum de Thienis in Cicognia sua villa Vincentię: quod ędificium
ceptum fuit a Comite Francisco illorum patre. Aula est in
medio domus: et habet circum se aliquas columnas Jonicas supra quibus
est podiolum ad equalitatem pavimenti stantiarum superiorum. Came
ra istius aulę pertingit usque sub tectum: stantię magnę habent
Cameras

cameras ad schiffum · et quadrate ad dimidium Ladinum : et exigun
tur taliter quod faciunt quatuor turres parvulas in angulis edificij
edicule habent superius sua dimidiata : porte quorum respondent medio
sale : sunt scale sine muro in medio : et quia sala · eo quod recipit
lumen superius · est luminosissima · ipse · etiam sunt satis luminose : et
eo magis quia cum sint vacue in medio · recipiunt lumen etiam superius
In uno lectorum, porticuum que sunt in flanco claustri · sunt vinarie celle · orrea
et in alio stabula · et loca pro villa : ille due porticus · que ut brachia
exeunt preter eo extra edificium : facte · sunt causa coniungendi domum
domini cum illa ville : sunt prope hoc edificium duo claustra edificij
veteris cum porticibus : unum pro expurgando tritico : et aliud pro
familia comuni et vulgari

Sequens edificium · est comitis Jacobi Angarani · ab ipso edificatum in
sua villa angarani ~~in~~ Vincentie : In flancis claustri sunt · celle
vinarie · orrea · loca pro conficiendis vinis : pro villico : stabula
palumbaria : et plus ante ex una parte claustrum pro usu ville
et ex altera unum horthum : Domus domini sita est in medio · et
in parte inferiori · camerata : et in parte superius contignata : edi
cule inferiores, et superiores sunt · dimidiate : fluit prope hoc
edificium fluvius brenta · abundans optimis piscibus : Celebre est
hic locus propter preciosa vina que ibi generantur · et propter fructus
qui ibi nascuntur : sed multo magis propter humanitatem et
magnanimitatem domini qui ibi moratur

Designa sequentia sunt edificiorum comitis octavij de Thienis
In quinto sua villa : ceptum fuit a felici memoria comitis Marci
antonij sui patris, et a comite Adriano suo avo : situs satis
est pulcher : eo quod habeat ex una parte · Tesina ~~hat~~ fluvium : et
ex alia · unum caput ipsius fluvij satis grande : Habet hoc pa
latium unum porticum ante portam · ordinis dorici : per hanc trans
itur · in aliam porticum : et ex illa in unum claustrum · quod habet
in lateribus duas porticus : ex utroque capite dictarum porticuum
sunt compartitiones stantiarum : ex quibus aliq. sunt ornate picturis
a Domino Johanne Indemio Vincetino · pulcherrimj ingenij : contra hoc

Contra portam invenitur porticus similis illi introitus: a qua ingredi
tur atrium quatuor columnarum: et ab illo in claustrum quod habet
porticus ordinis dorici: et servit pro usu ville. non est ibi aliqua
scala principalis correspondens toti edificio: quia pars superior
non servit nisi pro granariis, et locis seruorum

In Lonedo loco Vincentie est sequens edificium Domini Hierony
mi de Godis: situm supra uno colle pulcherrimi prospectus: et prope
unum fluvium: qui servit pro piscina: ut redderetur hic situs com
modus pro usu ville, facta fuerunt claustra, et vie supra cor fornices
cum non parva impensa: edificium medii est pro habitatione domi ni
et familie domestice: stantie domini habent pavimentum suum
altum a terra tresdecim pedibus, et sunt contignate: supra istis sunt
orrea: et in parte inferius idest in altitudine tresdecim pedum sunt
celle vinarie, loca pro conficiendis vinis, coquina et alia similia loca
Aula pertingit cum altitudine usque ad tectum: et habet duos ordines
fenestrarum: ex utraque parte edificii sunt claustra: et tecta
pro rebus ville: fuit ornatum hoc edificium picturis pulcher
rime inventionis: a domino Gualterio patavino: a domino Ba
tista de Moro veronensi et a domino Baptista veneto: quia hic
nobilis pulcherrimi iudicii: ut reduceret edificium ad illam excellentiam
et perfectionem possibilem nequaquam ignovit impense alique
sed elegit excellentiores, et singulariores pictores nostris temporibus.

In Santa Sophia loco prope Veronam quinque milliariis est se
quens edificium Domini Comitis Marci Antonii Sarego positum in
pulcherrimo situ: idest supra uno colle facillimi ascensus qui detegit
partem Civitatis: et est inter duas valles parvas: omnes colles in giro
sunt amenissimi: et copiosi optimis aquis: ex quo hoc edificium est
ornatum hortis et fontibus miris: Fuit hic locus pro sua ame
nitate delicie dominorum de Scalla: et ex aliquibus vestigiis potest
coniici hunc locum multum existimatum esse etiam ab antiquis romanis
Pars huius edificii que servit usui domini, et familie domestice habet
unum claustrum: circa quod sunt porticus. Columne sunt ordinis

Jonici

Jonici: facte ex lapide rode quia sicut videtur villam requirere
cui conveniunt potius simplicia et ruda quam dilicata: suscipiunt
iste columne supra se ~~fornice~~ coronicem extremam: que facit canalem
in quo colliguntur omnes aque tectorum: et habent in posteriori parte
idest sub porticibus aliquas pilas: que suscipiunt supra pavimentum por
ticuum superiorum idest secundi solarij: In hoc secundo solario sunt
due aule una contra alteram: Magnitudo quarum ostensa est in designo
plante cum linejs: que interseceantur: et sunt ducte ab extremis
muris edificij ad columnas: prope sive retro hoc claustrum
est illud pro usu ville: ex utraque parte cuius sunt operatoria pro
illis commoditatibus necessarijs usui ville

Edificium sequens: est Domini comitis anibali sarego: in loco
uno colonie dicto Miga: facit basem toti edificio unum pedes
tilium: altum quatuor pedibus, et dimidio: et ad hanc altitudinem
pertingit pavimentum primarum stantiarum: sub quibus sunt celle
vinarie et coquine, et alie stantie pro familia: Dicte prime
stantie sunt camerate: et secunde contignate: prope hoc edificium
est claustrum pro usu ville cum omnibus suis locis convenientibus dicto
usuj

De Domo ville antiquorum cap. XVI.

Usque huc posui designa multorum edificiorum ville a me ordinato
rum: super est modo quod etiam ponam designum domus ville
quod secundum illud dictum a vitruvio, solebant facere antiqui
quia in ipso videbuntur omnia loca appar pertinentia ad habitatio
nem, et ad usum ville: sita ad plagas coeli sibi convenientia: nec
extendam me referre illud quod plinius dicit: quia modo meus pri
ncipalis intentus est solum ostendere quomodo debeat ille intel
ligi vitruvius hac in parte: Facies principalis respicit
ad Meridiem, et habet unum porticum a quo per unum deambula
crum ingreditur coquinam, que accipit lumen superius a locis sibi
vicinis et habet caminum in medio: A parte sinistra sunt
stabula bouum: quorum presepia sunt versus ignem, et ad orientem

ex eadem parte sunt etiam Balnea: quę propter stantia, quas
ipsa requirunt distant a coquina ad equalitatem claustri. A parte
dextra est torcular: et alia loca pro oleis respondentia locis balneorum
et hec respiciunt ad orientem, et meridiem, et occidentem: retro sive
in posterioribus sunt cellę vinarię: quę accipiunt lumem a settentrione
et sunt longe a strepitu, et a calore solis: supra cellis vinariis sunt
orrea: quę habent lumem a septentrione: A dextra, et sinistra
parte claustri sunt stabula equorum: ovium, et aliorum animalium
et fenilia, et loca pro paleis, et pistrina. omnia ista debent esse
longe ab igne: Retro videtur Salitatio domini: facies principalis
cuius est opposita faciei domus villę: In ipsa observantur omnes
illę considerationes quas diximus superius: quando posuimus desi-
gnum domus privatę antiquorum. et ideo modo consideravimus
solum partem villę. Ego feci in omnibus edificiis villę
et etiam in aliquibus civitatis frontispicium in facie ante in qua
sunt portę principales: quia talia frontispicia ostendunt intro-
itum domus: et serviunt multum ad magnitudini, et splendori operis
facientes hoc modo partem ante eminentiorem ceteris partibus:
preter quam quod: comodissima sunt pro ponendis in illis insi-
gnibus: et armis familiarum seu edificatorum. quę collocari solet
in medio faciei: Usi sunt etiam talibus frontispiciis etiam anti-
qui in ipsorum edificiis ut videtur in reliquiis templorum, et aliorum
publicorum edificiorum: quę per illud quod ego dixi in proemio
primi libri, multum videtur verisimile quod acciperent intentione
et rationes ab edificiis privatis domorum: Vitruvius in suo tertio
libro capite ultimo docet nos qualiter debent fieri

De aliquibus inventionibus secundum diversos
situs. cap. XVII

Intentio mea fuit loqui solum de illis edificiis. quę aut essent
perfecta, aut cepta, et redacta ad terminem quod possemus spe-
rare complementum: sed agnoscens quod sepe sepius accidere
opportere nos aptari situi. quia non semper edificatur in locis apertis
pervarsum cum mię: non fore extra nostrum propositum addere
de signis positis superius aliquas inventiones a me factas requisitus
a diversis nobilibus: quas quidem postea non sunt exequut
propter illas causas et occasiones quę solent evenire: quia

difficiles sunt

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg
MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

quia difficiles sitos eorum, et modus quem observavi in disponendis in illis stantijs, et alijs locis ut haberent interse debitam et convenientem proportionem: erunt (ut credo) nō parvę utilitatis

Situs huius primę inventionis est piramidalis: basis piramidis est facies principalis domus: quę habet tres ordines columnarum idest Doricum, Jonicum et Corinthium: Porta est quadra, et habet quatuor columnas: quę suscipiunt supra se Cameram: et faciunt proportionem altitudinis ad latitudinem: ex utraque parte sunt duę stantię longę uno quadro, et duobus tertijs altę secundum primum modum altitudinum camerarum: prope unamquamque est Edicula: et scala ducens a dimidiata Cubicula. In capite introitus ego faciebam duas stantias longas uno quadro, et dimidio: et pro alia duas Ediculas eiusdem proportionis cum scalis quę conducerent in dimidiata Cubicula, et ulterius aulam longam uno quadro, et duobus tertijs cum columnis equalibus illis introitus: insuper fieret ibi chao unum porticum: in cuius planis, essent scalę ovatę et ulterius claustrum secus quod essent coquinę. Secundę stantię idest illę secundi ordinis essent altę pedibus viginti: et illę tertij pedibus decem et octo. Sed altitudo utriusque aulę esset usque ad tectum et ex aulę fabricasset aliqua podia ad equalitatem pavimenti stantiarū quę podia deservissent pro accomodandis hominibus dignioribus tempore Convivij nuptij festorū et similium delectationum

Feci pro uno situ in Venetijs sequentē positam inventionem: Facies principalis habet tres ordines Columnarum: primus est ionicus: secundus corinthius. tertius compositus: Porta prominet aliquantulum extra: habet quatuor columnas equales et similes illis faciei: stantię quę sunt in lateribus habent Cameras altas secundum primum modum altitudinum camerarum: prȩter has sunt aliȩ stantię minores, et Ediculę et scalę deservientes dimidiatis cubiculis. Contra portam est deambulacrum per quod ingreditur in aliam aulam minorem: quę ex una parte habet parvum unum claustrum a qua accipit suum lumen et ex altera scalam maiorem et principalem ovatam et vacuam in medio cum Columnis in circuitu quę suscipiunt supra se gradus: ulterius per aliud deambulacrum ingreditur in unum claustrum cuius Columnę sunt Jonicę equales illis introitus: habet istud claustrum unam compartitionem

ex utraque parte: sicut ipse introitus; sed illa in parte sinistra est aliquantulum diminuta propter causas situs. Etiam est claustrum cum columnis in circuitu, quæ faciunt podium, quod serviret cubiculis posterioribus, ubi morarentur mulieres: et fierent coquinæ.

Pars superior est similis illi inferiori: excepto quod aula, quæ est supra introitum sive portam, non habet columnas: et pertingit sua altitudine usque sub tectum: et habet podiolum ad æqualitatem plani sive pavimenti tertiarum stantiarum: quod serviret etiam fenestris superius: quia in hac aula essent duo ordines. Aula minor haberet contignationem ad æqualitatem camerarum secundarum stantiarum: et essent istæ cameræ altæ viginti tribus pedibus: stantiæ tertij ordinis essent contignatæ et altæ decem et octo pedibus. Omnes portæ et fenestræ ad invicem se respicerent: et essent una supra aliam et omnes muri haberent suam partem oneris. Cellæ vinariæ et loca pro lavandis pannis: et alia promptuaria: essent disposita sub terra.

Feci iam requisitus a Comite Francisco, et Comite Lodovico fratribus De Trissinis pro uno situ eorum Vincentiæ sequentem inventionem secundum quam habuisset Domus unam portam quadram divisam in tria spatia ~~columnarum~~ a columnis ordinis corinthij: ut camera mo habuisset proportionem, et fortitudinem: A flancis eius fuissent duæ compartitiones septem stantiarum pro unaquaque: computatis et loca dividita cubicula: quibus deservivissent scalæ propter ædiculas. Altitudo stantiarum maiorum fuisset pedum viginti septem: et mediocrum, et minorum decem et octo. Interius postea inventum fuisset claustrum circundatum a porticibus ordinis Ionici. Columnæ primi ordinis faciei fuissent Ionicæ et æquales illis eius claustri: et illæ secundi Corinthiæ. Aula fuisset tota libera eiusdem magnitudinis introitus: et alta usque sub tectum et ad æqualitatem plani contignationis habuisset podiolo: Stantiæ maiores fuissent contignatæ: mediocres et parvæ cameratæ. Secus claustrum fuissent stantiæ pro mulieribus. Coquina et alia loca, et sub terra cellæ vinariæ et loca pro lignis, et aliæ commoditates.

Inventio

Inventio hic posita: facta fuit pro Comiti Jacobo angarano -
pro uno suo situ: in dicta civitate : Columnę faciej sunt
ordinis compositi: stantię prope introitum sunt longe uno quadro
et duobus tertijs :: etiam prope est cubicula una et supra illo uno
dimidiatum cubiculum : postea transitur in unum claustrum circu
datum a porticibus : Columnę sunt longe pedibus viginti sex : et
habent retro aliquas pilas a Vitruvio dictas parastaticas quę sub
stentant pavimentum secundę porticus : supra quam altera est detec
ta ad equalitatem plani ultimj solarij domus et habet podia in circui
tu // ulterius invenitur aliud claustrum circundatum simili
ter a porticibus primus ordo columnarum est doricus secundus Joni
cus : et in hoc inveniuntur scalę in parte opposita scalis sunt
stabula, et pouent fieri coquinę, et loca pro servis : quantum ad par
tem superiorem: aula esset absque columnis : et suum solarium
pertingeret usque ad tectum : stantię essent tantum altę quan
tum ~~lo~~ ~~longe~~ latę et essent cubicula et dimidiata cubicula
ut in parte inferiori : super columnis faciej posset fieri podiolum
quod quidem in multis occasionibus esset commodissimum

Veronę in portonis dictis vulgariter de Bra: sito nobilissimo
Comes Johannes Baptista de Turri, designavit iam facere infra porti
tum edificium quod habuisset hortum et omnes illas partes quę
requiruntur loco commodo, et delectabili : primę stantię fuissent
cameratę : secundę stantię idest illę superius fuissent contigna
tę : altitudo salę fuisset usque ad tectum et ad equalitatem
planj contignationis esset podiola : et sumpsisset lumen a por
ticu, et a fenestris missis in planis.

Feci etiam ego Equiti Johanni baptistę Garzadore nobili
vincentino sequentem inventionem : in qua sunt duę porticus
una ante et una posterius sive retro ordinis corinthij : hę por
ticus habent contignationes et ita etiam aula in plano terrę
quę est in parte plus interius domus ut refrigerans sit in estate
et habet duos ordines fenestrarum quatuor Columnę
quę videntur : substent contignationes et reddent fortem

et securum pavimentum aule superius que est quadra, et sine
columnis: et tantum alta quantum lata, et amplius quanto est
crassitudo coronicis. Altitudo camerarum stantiarum maiorum
est secundum tertium modum altitudinum camerarum: camere edi
cularum sunt alte pedibus sexdecim. stantie superius sunt contigna
te: Columne ~~secunde la clausti~~ secundarum porticuum sunt
ordinis compositi. pro quinta parte minores illis inferius. habet
he porticus frontispicia. que ut superius dixi. dant non mediocrem
magnificentiam edificio. faciendo illud eminentius et altius in medio
quam in planis: et serviunt pro ponendis ~~ibi~~ ibi insignibus.

Fui requisitus a Clarissimo Equite domino Leonardo Mocenico
inventionem sequentem. pro uno suo situ super brentam fluvium
quatuor porticus: que ut brachia tendunt ad circumferentiam
et videntur amplecti et recipere ~~illos qui~~ appropinquantes domui
secus istas porticus sunt stabula a parte ante ~~et~~ que respicit
supra fluvium. et a parte posteriori coquine, et loca pro villico
: Porticus que est in medio faciei: habet spissas columnas. que quia
sunt alte 40 pedibus: habent retro ipsas aliquas pilos latas duobus pedibus
et grossas uno pede et uno quarto: que substentant planum secunde
porticus: et interius invenitur claustrum circundatum a porti
cibus ordinis Jonici: Porticus sunt late quanta est latitudo colum
ne minus uno diametro columne: et eiusdem magnitudinis sunt por
ticus, et ~~stantie~~ respicientes super hortos. ut modus dividere membra
a membro positus sit in medio circa substentandi equaliter culmen tecti
Prime stantie essent multum commode ~~pro mand~~ ~~recondo~~ ad mandrar
dum. quando congregaretur, et conveniret magnus numerus invitatorum
et sunt duple proportionis: Ille angulorum sunt quadre: et habet
cameram ad sextum alte usque ad inpostituram quanta est lata statia
et habent diametri sive semidiametri. ~~tertio~~ pro tertio latitudinis
Aula longa est duobus quadris et dimedio: Colonne posite sunt
ut proportionaretur longitudo ad altitudinem: et essent iste columne
solum in aula inferiori ad planum terre. quia illa superius esset
tota libera: Columne porticuum superius clausti sunt pro quin
ta parte minores illis inferioribus, et sunt ordinis corinthij: stan
tie superius sunt alte quantum late. scale sunt in capite clau
stri: et ascendunt contrarie

et cum hoc

Et cum hac inventione sit laudatus Deo, finem feci ~~huic secundo~~ his duobus libris: In quibus ea brevitate quam potui maiore laboravi ingenio, et studio ponere simul, et docere verbis et figuris faciliter omnia illa que mihi visa fuerunt magis necessaria pro bene edificando: et particulariter pro edificandis domibus privatis quod in se contineant pulchritudinem et sint magni nominis et utilitati edificatoribus.

Finis secundi libri

Tertius liber

Tertius liber de Architectura
Andreę Palladij
In quo tractatur de vijs, de pontibus. de Plateis: de basilicis: et de xistis sive Palestris.

Serenissimo et Magnanimo Principi Emanuel Filiberto Duca di Savoia et c.
Andreas Palladius.

Debeni ego serenissime Princeps edidere in lucem unam partem meę architecturę: in qua posui in designo multa illorum superborum ędificiorum et admirabilium Antiquorum: vestigia quorum in varijs partibus mundi. sed magis quam alibi ~~in~~ Romę inveniuntur. Ausus sum consecrare, et dedicare Immortalitati clari et Illustris nominis Altitudinis vestrę. ut eius Principis. qui solum in temporibus nostris. prudentia et valore assimilatur illis antiquis romanis heroibus. virtuosissima gesta quorum admiratur in antiquis ruinis. Nec ab incepto et inflammato proposito potuit me removere humilis mea fortuna: et parvitas Donj. postea quam summa, et incredibilis humanitas: qua altitudo vestra dignatus est extollere me prętor mea merita. Tunc quando ab ipsa vocatus fui et aversitus in Pedemontem: donat mihi certam spem. quod illa exercens magnitudinem et virtutem nobilissimi animi cui nec ~~illud~~ hoc nec illud considerabit. sed solum gratificabit infinitam affectionem et devotionem meam. erga illam. qua nunc ut ostendam ei ~~aliquo~~ ex parte gratitudinem animj mej: porrigo ei hoc parvum Donum: sperans quod gratia sua humanissimę, et benignissimę eius naturę. si nō erit illi ex toto carum, saltem nō spernet illud. Imo ea hora qua se inveniet minus occupatam. propter m importantissima sua negotia: dignabitur pro delectatione legere hoc opus: quia in illo videbit designa multorum mirabilium

multorum mirabilium antiquorum edificiorum : et quod ego nimis labo
ravi · ut illustrarem antiquitatem · apud amatores illius : narrans quo
tempore a quo · et ad quem finem , fuissent edificata : ut · redderem
utilitatem studiosis architecture : Monstrans in figura plantas ·
erecta · delineamenta · et omnia membra ipsorum , addens mensuras
iustas , et veras · sicut fuerunt a me summo studio mensurata : quibus
omnibus cum sit altitudo vestra dotata , et etiam omnibus nobilioribus
artibus · et scientijs : accipiet non parvam voluptatem : considerando
subtiles et pulcherrimas inventiones hominum · et veram scientiam
huius artis · ab ipsa multum · et optime intellecte , et redacte · ad ve
ram et optimam perfectionem : sicut fidem prebent illustria · et
realia · edificia · facta · ab ipsa , et quod continue · fiunt · in diversis
locis amplissimi , et felicissimi sui status : Reverenter igitur
rogo · ut servus et devotissimus : velit recipere : solita serena fronte
hanc meam partem architecture : ut ego · maiori promptitudine
sub nomine suo gloriosissimo tanti alti , et digni subiecti · disponam
me ad edidendam illam · remanentiam · incepti laboris : in
quo · tractabitur de theatris · amphitheatris , et aliquorum antiquis et superbis molibus : Unde Mundus sicut agnoscit
et recognoscit a magnanimitate , liberalitate · , et ab altitudine
vestra · totum illud · quod de antiqua militia romana intelligitur
et exercetur : : ita etiam agnoscat a sua naturali humanitate
illud tantum luminis · quod laboribus meis datum erit · bone archi
antique · architecture : et illi semper propter hoc obligatus rema
neam : ut sola optima causa talis effectus ·

Venetijs · Anno · M · D l x x ·

Sextus Liber

Tertius liber Architecturę Andreę A Palladij

Prefatio ad lectores

Cum tractavissem complete de ędificijs privatis, et ~~memora~~ recordatus essem omnium necessariorum observationum quę in ipsis observari debent: et preter hoc cum posuissem ~~in~~ designa multorum illorum ędificiorum a me ordinatorum, intra ~~intra~~ et et extra civitate: et eorum quę, ut dicit vitruvius, faciebant antiqui: et multum convenienti modo, quod dirigens locutionem meam ad excellentiora ędificia et mirabiliora transeam modo ad ędificia publica in quibus, quia maioris magnitudinis fiunt: et varioribus ornamentis quam privata, et serviunt uni et comodo uniuscuiusque: Habent principes spaciosum nimis amplissimumque campum, et occasionem ~~faciend~~ ostendendi mundo ~~quantum ipsi valeant et possint in pulcherrimis, et miris inventionibus~~ magnificentiam animorum ipsorum: et Architecti multum spaciorum amplissimumque campum ostendendi quantum valeant in pulcherrimis, et miris inventionibus: Propter quod in hoc libro in quo principio dono meis antiquitatibus: et in alijs quę ~~pt~~ favente Deo, sequentur: Desidero, quod tantum maius studium adhibeatur in considerando ista parva dicenda, et designis ponendis: quantum maiori labore et longioribus vigilijs redegi illa fragmenta quę remanserunt nobis ex antiquis ędificijs ad formam talem: quod observatores antiquitatis possint accipere (ut spero) voluptatem: et studiosi architecturę possint recipere utilitatem maximam: quando quidem multa plura addiscuntur a bonis exemplaribus in ~~po~~ parvo tempore: mensurando, et videndo supra uno papiro ędificia integra: et omnes partes ipsorum quam in longo tempore a verbis: quibus solum mente et difficultate aliqua potest pervenire lector ad certam et perfectam notitiam illorum quę legit: et multo cum labore postea practicare.

Et unicuique non iudicio privo multum clarum esse potest: quantum modus, quem observabant antiqui fuisset bonus: quando quidem post tantum spacium temporis, et post tot ruinas, et mutationes imperiorum: ~~sin~~ remanserint in italia et extra vestigia tam illorum superborum ędificiorum: per quę nos venimus in cognitionem certam virtutis et magnitudinis romanę: ~~quod~~ quę aliter forsitan non crederetur: Ego igitur in hoc tertio libro: in

in ponendis designis eorum edificiorum, que in ipso continentur servam- dum ordinem. Ponam primo designa viarum, et pontium: ut eius partis architecture, que pertinet ad ornamentum civitatum et provincia- rum, et servit commoditati universali omnium hominum: quo- sicut in alijs edificijs que fecerunt antiqui: agnoscitur quod ipsi parvipenderunt omnem impensam, nec ignoscerunt ulli labori ut reducerent ea ad illam excellentiam operis quod a nostra im- perfectione nobis conceditur. Ita in ordinandis vijs: magnam curam et diligentiam adhibuerunt, quod essent facte taliter, quod etiam in illis agnosceretur magnitudo animorum ipsorum. Unde ut face- rent quod ipse essent comode, et breves penetrarunt montes: sicca- verunt paludes, et coniunxerunt cum pontibus, et ita reddiderunt faciles, et planas illas que erant aut vallibus, aut torrentibus hu- miliate. Postea tractabo de plateis secundum quod Vitruvius nos docet, quod faciebant greci, et latini, et de illis locis que circa plateas debent fieri. Et quia inter illa est multe consi- derationis dignus locus, ubi judices jus dicebant appellatus ab an- tiquis basilica: ponetur illius particulariter designa. Sed quia non sufficit, quod regiones, et civitates sint optime compacte et sanctissimis legibus ordinate, et habeant magistratus qui executores legum teneant freno cives, nisi fiant etiam homines prudentes cum doctrinis et fortes, et robusti exercitio corporis: ut possint esse apti postea ad gubernandos seipsos, et alios, et ad defen- dendos se ab volentibus eos opprimere: quod quidem causa est quod habitatores alicuius regionis dispersi in multas, et parvas partes uniantur simul et faciant civitates: ex quo fecerunt antiqui greci in suis civitatibus ut dicit Vitruvius, quedam edificia que appel- larunt palestras, et xistos in quibus reducebantur philosophi ad disputandum de scientijs; et iuvenes quotidie exercebantur: et in quibusdam temporibus determinatis congregabantur populi: ut viderent certamen Athletarum. Ponentur etiam designa horum edificiorum et ita finietur hic tertius liber: post quem sequetur ille templorum pertinens ad religionem: sine qua impossibile est quod conservetur aliqua civilitas et humanitas

Hec linea est medietas pedis vicentini quo mensurata fuere sequentia edificia
Totus pes dividitur in duodecim oncias, et omnis uncia in quatuor minuta

De vijs

De vijs: capvt primum

Debent Vie esse breves commode secure, delectabiles, et pulchre: fiet breves et comode: si producantur directe et si fient ample ut curros et iumenta occurrentia sibi ~~ad~~ invicem no impediantur: et Ideo apud antiquos statutum legibus fuit, quod vie no essent minus late octo pedibus ubi erant directe: nec minus sexdecim ubi ~~era~~ faciebant angulum, et serpem ~~in quibus no possit facile iri cum~~: fient preter hoc commode si fient semper per totum equales: idest quod no sint aliqua loca in quibus no possint ire exercitus faciliter et si no fuerint impedite ab aquis, aut a fluminibus: ex quo legitur quod Traianus Imperator respiciens ad has duas qualitates que necessario requiruntur in vijs: quando instauravit celeberrimam viam appiam: que multis in locis rupta et vastata fuerat a tempore siccavit loca palustria humiliavit montes, equavit valles et replevit: et faciens ubi opus erat pontes: redegit illam facillimam, et expeditam ad iter faciendum: Erunt secure si fient per colles, aut si necesse fuerit fieri per campos: secundum morem antiquum fiet unus agger supra quo ~~se~~ iter fiat: et si no habuerit prope loca in quibus latrones et assassinj commode possit morari, et abscondi: quia peregrini: et exercitus in talibus vijs possunt respicere circum circa et facile detegere insidias: Ille vie que habent iamdictas tres qualitates sunt etiam necessario pulchre et delectabiles itinerantibus: quia extra facilitatem: propter directuram illorum propter commoditatem quam afferunt: et quia possumus in illis respicere et detegere longe multa loca: Diminuitur magna pars laboris: et invenit animus noster habens semper ante se novum aspectu locorum, multam satisfactionem et delectamentum: Et in civitatibus reddit pulcherrimum aspectum una via recta ampla et polita et ex utraque parte cuius sint magnifica edificia facta illis ornamentis dictis in precedentibus libris: Et sicut in civitatibus augetur pulchritudo vijs cum pulchris edificijs: ~~et~~ ita extra augetur ornamentu illis cum arboribus que si sint plantate ex utraque parte: cum viriditate sua exhilarant animos nostros et cum umbra afferunt maximum commodum: Ex istis modis viarum multe sunt in regione Vincentie et inter alias celebres sunt ille que sunt Cricolie ville comitis Odoardi de Thienis: et in quinto villa comitis octavij de Thienis que a ~~me~~ ordinate sunt postea ornate et facte pulcherrime a diligentia et industria dictorum nobilium: He tales vie afferunt magnam utilitatem: quia propter earum directuram, et quia sunt aliquanto

eminentes: supra capos; loquens de illis quę sunt extra Civitatem in tempore belli possunt detegi inimici multo longe: et ita accipere illam resolutionem quę duci belli videbitur melior: preterquam quod in alijs temporibus propter negotia quę sunt solita occurere hominibus ~~prop~~ pro brevitate, et commoditate poterunt afferre multa beneficia. Sed quia vię aut sunt intra civitatem aut extra: Dicam primo particulariter qualitates quas debent habere illę civitatis: et postea quomodo debent fieri illę extra. et quam ~~sunt~~ aliquę appellatę militares. quę transeunt mediam Civitatem et ducunt ~~ad~~ ab una Civitate ad aliam; et serviunt universali usui itinerantium: et sunt illę per quas pergunt exercitus et ducuntur Currus, et munitiones: et alię non militares quę a militaribus precedentes, aut ducunt ad aliam viam militarem, aut sunt facte pro usu et comodo particulari alicuius villę: Tractabo in sequenti capitibus de militaribus solum; relinquens a parte non militares: quia istę debent regulari secundum illos: et quanto erunt similiores illi tanto erunt commendabiliores

De Compactionibus viarum intra Civitatem
Caput. Secundum

In compactiendis dictis vijs intra Civitates debet observari temperies aeris, et regio, et plaga coeli sub qua erunt edificatę Civitates quia in illis aeris frigidę aut temperatę. debebunt fieri vię amplę et latę: quandoquidem ab ipsarum latitudinem, et magnitudine fiet Civitas sanior commodior, et pulchrior: quia quando minus subtilis. et quanto apertior descendit aer. eo minus offendet caput. quapropter. quanto erit civitas in locis frigidioribus. et aeris subtilioris, et altiora edificia fient in ea. tanto magis debuerint fieri vię latiores ut possint visitari a sole in qualibet earum parte: Quantum ad Commoditatem nihil dubij est. quod cum possit in latioribus quam in angustioribus dari locus hominibus. Jumentis. Curribus; non sint illę multo commodiores istis, et est etiam clarum. quod quia abundat in latioribus maius lumen: et quia est una pars ab alia sibi opposita parte minus occupata: potest in latioribus contemplari pulchritudo Templorum et palatiorum ex quo sumitur maius gaudium; et Civitas fit magis pulchra et ornata. Sed si est Civitas in regione calida: debent fieri suę vię strictę: et domus altę ut umbra ipsorum; et angustia viarum contemperetur calitas situs ex qua re sequetur maior sanitas: quod quidem agnoscitur exemplo Romę.

exemplo Romę: quę ut legitur apud Cornelium Tacitum) evasit calidior, et minus sana postquam Nero: ut faceret eam pulchriorem: dilatavit vias suas. Nihilominus tali casu pro maiori ornamento, et commodo civitatis: debet fieri via magis frequentata a principalibus architis: et ab itinerantibus advenis lata et ornata magnificis et superbis ędificijs: quando quidem advenę qui per illa transibunt: credent faciliter: quod amplitudini, et pulchritudini eius respondeant etiam alię vię urbis. Vię principales, quas militares appellavimus: debent in civitate compartiri: ~~ut~~ quod sint rectę, et ducant ~~ad portas~~ a porta civitatis per rectam lineam ad plateam maiorem et principalem, et aliquando etiam (situ hoc nobis concedente), perducant ita directę usque ad portam oppositam. et secundum magnitudinem civitatis fient per eandem lineam talium viarum ~~tales alię vię similes~~: inter dictam plateam principalem et aliquam quarumlibet portarum. una, aut plures plateę aliquanto minores dicta principali.

Alię vię etiam ipsę debent perducere (dico nobiliores) non solum ad principalem plateam, sed etiam ad digniora templa, palatia, porticus, et alia publica ędificia. Sed in hac compartitione viarum ~~debet~~ summa diligentia debemus animadvertere quod sicut nos docet Vitruvius capite 6. primi libri: ~~ut~~ quod non respiciant per lineam rectam ad aliquem ventum: ut per illam non sentiantur venti terribiles et violenti sed maiori cum sanitate habitatorum impediantur, et franguntur, purgentur et reddantur suaviores, et gratiores: ne incurramus inconvenientia quę incurrerunt antiquitus illi qui in insula Lesbi compartiti sunt vias Metelinj a qua civitate tota mala modo nominata est. ~~Debet~~ Debent vię in civitatibus lapidibus sterni et legitur quod in consulatu Marci Emilij Censoris cęperunt lapidibus sternere Romę vias. ubi videntur adhuc aliquę quę totę sunt ęquales et stratę sunt lapidibus incertis: qui modus ędificandi qualiter fieret dicetur postea inferius. Sed si voluerimus compartire locum pro deambulatione hominum a illo, quod servit pro usu curruum et iumentorum: mihi placebit quod vię sint ita divisę: quod ex utraque parte sint porticus per quos tecti possunt cives ire ad faciendum sua negotia absque quod sol offendat eos, et pluvię et nives. quo modo sunt quasi omnes vię Patavij civitatis nobilissimę et celeberrimę per universitate scientiarum et studiorum. Aut ~~si~~ si noluerimus porticus in quo casu vię efficiuntur ampliores, et hilariores) fient ex utraque parte aliquę margines stratę lateribus coctis gradatis grossis et strictis. quo in ~~[illegible]~~ eundo non offendunt pedes: et pars media relinquetur pro curri

curribus iumentis, et sternetur silicibus, aut alia petra dura. Debent esse vie aliquanto concave in medio, et pendenter ut aque que a tectis pluunt, currant in omnes in unum: et habeant liberum, et expeditum illarum cursum: ut relinquant viam expurgatam et politam ne causantur aerem malignum: sicut causantur quando firmantur aliquo in loco: et ibi putrescunt

De Vijs extra Civitatem

Vie extra Civitatem debent fieri ample, comode, et cum arboribus ex utraque parte: a quibus itinerantes defendantur a calore solis, et suscipiant oculi eorum aliquam consolationem pre viriditate: multum studium adhibuerunt in ipsis antiqui: unde ut semper integre permanerent provisores crearunt, et curatores illarum, et multe ab ipsis facte fuerunt quarum, quamquam a tempore vastate sint, propter earum pulchritudinem et magnificentiam, habetur adhuc reliquie et memorie: sed inter omnes famosissime sunt via flaminia, et Appia: prima facta a flaminio dum erat consul post victoriam habita e liguribus: Incipiebat hec via a porta flumentana hodie dicta Populi: et transiens per etruriam, et per umbriam perducebat ad Ariminum: a qua civitate fuit postea ducta a Marco lepido suo collega usque Bononiam: et secus radices alpium in giro: dilatans circa paludes ducta in Aquileiam: Appia accepit nomen ab appio claudio a quo fuit multa impensa et arte edificata: ex quo propter suam magnificentiam, et mirabile artificium fuit a poetis appellata Regina viarum: habebat hec via suum principium a Culiseo: et et per portam capenam extra producebatur usque brundusium: fuit ab Appio solum ducta usque capuam, de reliqua non habemus certitudinem sui autoris: opinio est quorundam quod Cesar esset suus autor: quia legitur apud plutarcum quod cum esset data cura huius vie Cesari ipse impendit magnam copiam argenti: Ipsa postea ultimate fuit instaurata a Traiano Imperatore: qui ut superius dixi: desiccans loca paludosa, et humilians montes equans, et replens valles faciensque pontes ubi opus erat: redegit ipsam facilem: et expeditam ad iter faciendum Est etiam celeberrima via aurelia: appellata sic ab Aurelio cive romano qui ipsam fecit: habebat suum principium a porta aurelia hodie dicta sancti pancratij: et extendens se per loca maritima etrurie ducebat usque ~~[illegible]~~ ad Pisas: fuerunt non minoris nominis

Via Numentana

Nvmentana: Prenestina: et lavicana: Prima incipiebat a porta
viminale · hodie dicta sancte Agnetis: et extendebatur usque ad civi
tem nvmentanam. Secunda habebat suum principium · a porta Esqui
linia: hodie dicta sancti laurentij: et tertia a porta nevia · idest
a porta maiori: et ducebant iste due vie · ad civitatem prenestem
hodie dicta palestina: et ad famosam civitatem labicanam: fue
runt etiam multe alie vie nominate, et celebrate a scriptoribus · idest
Salaria · Collatina · latina, et alie · que omnes aut ab illis qui eas
ordinarunt, aut a porta a qua habebant suum principium, aut a loco
quo eas conducebant · ab acceperunt nomen: Sed inter omnes sum
me pulchritudinis debebat esse ~~via~~ et commoditatis via portuensis
que a Roma conducebat ad hostiam: quia sicut dicit Alberti observa
visse: erat divisa in duas vias: inter quas erat cursus lapidum · uno
pede altior remanente: et serviebat pro divisione: per unam istarum
viarum ibant homines, et per aliam regrediebantur, evitantes offen
siones introitus · sive ingressionis: Inventio multum commoda · maxime
concursui hominum · qui in illis temporibus erat rome ex omnibus partibus
mundi.

Fecerunt antiqui istas suas vias Militares duobus modis: idest ster
nentes eas lapidibus aut tegentes eas sabulo aut glarea: Vie primi
modi · pro quanto · ex quibusdam vestigijs possimus ~~eis~~ conijcere: erant
divise in ~~tria~~ spacia: per illud medium quod erat altius alijs duobus ·
et erat culmum in medio aliquanto · ut aque potuissent decurrere et nihil
firmarentur · ibant pedites: et erat stratum lapidibus incertis · idest lateribus
et angulis inequalibus: in quo modo sternendi · ut dictum fuit superius utebā
tur norma plumbea: que aperiebant, et claudebant secundum quod disponende
erant lapides, et anguli lapidum · ex quo coniungebant optime, et disponebant
ad invicem · et hoc faciebant magna celeritate: Alia duo spacia que erant
ex partibus: fiebant aliquanto humiliora, et operiebantur sabulo, aut
glarea minuta · et per ea ibant equi: Erat unumquodque istarum mar
ginum pro dimidietate latitudinis medij latum · a quo erant divisi · a cursu la
pidum per costam positis: et pro omni tanto spacio erant lapides magni ·
erecti supra quibus ascendebant ~~sabibant~~ · quando volebant ascendere equum: eo quod
antiqui non utebantur staffis: preter istos lapides positas predicto mo
erant alie lapides multo altiores · in quibus inveniebantur scripta ordinatim
et successive · milliaria totius itineris · et fuerunt a Gneo Graccho mensura
te iste vie · et sic dicti lapides: Vie militares secundi modi · idest
facte ex sabulo aut glarea: fiebant ab antiquis · aliquanto culme in medio
ex quo non potuisset valere aqua ibi permanere: et ipse ex materia confecte cito
cito desiccari: in omni tempore erant polite, et expurgate idest absque
luto, et pulvere: Cuius modi videtur una in foroiulij: que dicta est

ab habitatoribus Posthumia: et ducit in Pannoniam sive Ungariam . et alia est in territorio patavino . quae incipiens a dicta Civitate in loco dicto sp gere . transit per mediam Liconiam villam comitis odoardi, et comitis Theodori fratrum de Thienis . et ducit ad Alpes . quae divident italiam a Germania . primi modi viae est designum sequentem a quo potest comprehendi qualiter debebat esse facta via costiensis . secundi modi . no mihi visum est facere aliquod designum . quia res facillima est . nec opus est aliceius industriae . dummodo habeant culme in medio . ut aqua no possit permanere

A: spacium medium . per quod ibant pedites

B. lapides deservientes . pro ascendendo equo

C. margines tecti arena et glarea . per quos ibant equi

De eo quod in aedificandis pontibus debet observari et de situ eligendo caput 4

Cum multa flumina propter eorum latitudinem profunditatem, et velocitatem no possint transvadari : primo excogitata fuit et inventa commoditas pontium : ex quo potest dici ipsos esse partem principalem viae, et quod aliud non sint nisi una via facta supra aquas . qui isti debent habere omnes illas qualitates quas diximus necessarias omnibus edificijs : idest quod sint commodi . pulchri, et perpetui : erunt commodi quando no erigentur a remanente viae . et si erigantur habuerint ascensum eorum facilem : et quando eligetur ille locus pro aedificandis illis, quod ut commodissimus toti Provinciae, aut toti Civitati . secundum quod aedificabuntur aut intra aut extra Civitatem et . Ideo fiet electio illius loci . ad quem ex omnibus partibus facile possimus ire . idest quod ut in medio provinciae, aut in medio Civitatis . ut fecit Nitocris Regina Babilonis in ponte quem ordinavit super eufratem; . et non in uno angulo . ubi possit servire solum uni paucorum

Erunt . Pulchri et durabiles pro longo tempore : si fient his modis, et illis mensuris . quae dicentur . particulariter inferius : sed in eligendo situ pro aedificandis eis, debemus animadvertere : eligere illum situm : quod sperare possit perpetuitas pontis aedificandi , et ~~quod~~ ubi possit fieri

possit fieri illa minori impensa possibili : Ex quo eligetur ille locus in quo flumen erit minus profundum, et habebit suum lectum et fundum equalem et perpetuum, idest aut saxum aut tufum quia (ut dixi in primo libro, quando locutus fui de locis pro iactandis fundamentis). saxum, et tofum sunt fundamenta optima in aquis: Preterea debent evitari gurgites, et voragines. et illa pars alvei aut lecti fluminis glareosa, aut arenosa : quia sabulum aut glarea quia est a profluvijs aquarum continue mota et translata variat lectum fluminis : et effosses sub fundamentis cavaretur rui na totius edificij necessario. sed quando totus lectus fluminis esset glarea, et arena : fient fundamenta ut dicetur infra. quando tractabo de pontibus ex lapidibus. Debemus etiam animadvertere, eligere illum situm in quo flumen habeat suum cursum rectum : quando quidem tortuositates et anguli fluviorum sint exposite ut asportaretur alio ab aquis : ex quo tali casu remaneret pons absque ripis : et in insula, et etiam quia tempore inundationis trahunt aque in dictas tortuositates materiam quam a ripis et campis auferunt : que non valens ad directuram pergere sed firma remanens alias materias retardat : que circa pilas se circumvolvens claudit lucem sive aperturam arcus : ex quo edificium taliter patitur : quod a pondere aquarum tandem in profundum ruinose trahitur : Eligetur igitur locus pro edificando ponte qui sit in medio regionis, aut civitatis, et ita commodus omnibus habitatoribus et ubi flumen habeat suum cursum rectum, et lectum minus profundum, equalem, et perpetuum. Sed cum pontes fiant aut ex ligno, aut ex lapidibus : equidem particulariter de utroque modo : et ponam horum aliqua designa tam antiqua quam recentiora

De Pontibus ex ligno : et de eis observationibus que in edificandis eis debent haberi cap. V.

Fiunt pontes ex ligno, aut pro una sola occasione. ut illi qui fiunt propter illa omnia accidentia que in bellis solent accidere : cuius modi celeberrimus est ille quem Julius Cesar ordinavit supra Rhenum aut ut continue debeant servire commodo ~~uniuscuiusque~~ omnium inuniversali : huius modi legitur fuisse edificatum ab Hercule primum pontem : omnium factorum super Tiberim in loco ubi postea

edificata~~m~~ fuit ~~pons sublicius a Rege Anco Martio qui erat sim-liter totum ex ligno~~ Roma: quando occiso Gerione victor ducebat armentum suum per italiam, et dictus fuit Pons sacer. et erat situs in illa parte tiberis ubi postea fuit factus pons sublicius a Re Anco Martio qui quidem similiter erat ex ligno. et trabes sue erant tanto artificio coniuncte quod poterant auferri, et poni secundum opus, nec ibi erat ferrum aut clavum aliquod qualiter factus fuisset nescitur: nisi quod scriptores dicunt ipsum factum fuisse supra trabibus grossis que substentabant illa: a quibus accepit nomem sublicium, quia tabula ligno lingua volsca appellabantur sublices: et hic fuit ille pons qui cuntanti beneficio patrie sue et gloria propria defensus fuit ab oratio cocles: Erat hic pons prope ripam, ubi videntur quedam vestigia in medio fluminis: quia factus fuit postea ex lapide ab emilio lepido pretore: et instauratus a Tiberio Imperatore: et ab Antonino pio: Debent fieri tales pontes quod sint bene firmi: et incatenati cum fortibus et grossis trabibus: ita quod periculum no sit disrumpi ne pre frequentia hominum et animalium: nec pre pondere currum, et iumentorum que supra pertransierint: nec possint ruinari ab inundationibus et profluvijs aquarum: Et ideo illi qui fiunt in portis civitatum qui appellantur pontes mobiles qui possunt erigi et ~~ex~~ humiliari ~~se~~ ad beneplacitum eorum qui intus sunt: solent sterni virgis ferreis ~~ut~~ ne a rotis currum, et pedibus ferratis iumentorum possint vastari, et rumpi: Debent esse trabes tam ille que figantur in aquis quam ille que faciunt latitudinem, et longitudinem pontis longe et grosse secundum quod requiret profunditas latitudo et velocitas fluminis: Unde ponam ego aliqua designa et dicam eorum mensuras a quibus poterit unusquisque faciliter secundum occasiones: exercere acumen sui ingenij: accipere resolutionem vel faciat opus dignum laudatione: eo quod particularia sint infinita: no potest illorum dari certa et determinata regula: unde ponam aliqua designa et dicam eorum mensuras, a quibus poterit unusquisque faciliter, secundum, quod illi offeretur occasio: exercere acumen sui ingenij. accipere resolutionem et facere opus et omni laudatione

De ponte ordinato a Cesare supra Rhenum

caput VI

Cum statuisset omnino et deliberasset, Julius Cesar (ut ipse dicit in quarto libro suorum commentariorum) transire Rhenum ut potentia romana sentiretur etiam a Germania: et Judicans quod non esset multum securum: nec ipso dignum, nec populo romano

transire illud

transire illud navibus. Ordinavit unum pontem: opus quidem mirabile: et multum difficile pre altitudine latitudine, et velocitate fluminis: sed qualiter hic pons esset ordinatus (quamquam ipse id scribat) nihilominus quia nos sibus vim quorundam verborum quibus ipse usus est in describendo illo, fuit varie positus in designo secundum diversas inventiones. Unde quia etiam ego aliquanto super hanc rem excogitavi, nolui linquere hanc occasionem ponendi illum modum quem in mea iuventute quando primo legi sua commentaria imaginatus cum: quia pro mea opinione multum convenit cum dictis et verbis ipsius Iulij cesaris: et quia evadit mirabiliter sicut visum est in effectu in uno ponte ordinato a me subito extra Vincentiam supra bacchilionem. Nec est mea intentio velle in hoc confutare ~~alia~~ openionem aliorum: quandoquidem omnes sunt doctissimi homines: et digni summa laude quia reliquerunt nobis in in suis scriptis quomodo ipsi intellexerunt: et hoc pacto ingenio e labore eorum facilem habemus intellectum ipsius modi. Sed antequam veniamus ad Designa ponam verba cesaris quae quidem sunt ista

Rationem igitur pontis hanc instituit, Tigna bina sesquipedalia paulutum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis intervallo pedum duorum inter se iungebat. Hec cum machinationibus immissa in flumine defixerat, fistucisque adegerat non sublice modo directa ad perpendiculum, sed prona, ac fastigiata ut secundum naturam fluminis procumberet. His item contraria duo ad eundem modum iuncta intervallo pedum quadragenum ab inferiori parte contra vim ac impetum fluminis conversa statuebat: Hec utraque insuper bipedalibus trabibus immissis quantum eorum tignorum iunctura distabat binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebatur quibus discelsis atque in contrariam partem revinctis tanta erat operis firmitudo atque ea rerum natura ut quo maior vis aque se incitavisset hoc arctius illigata tenerentur. Hec directa iniecta materia contexebantur, ac longurijs cratibusque consternebantur. Ac nihilo secius sublice ad inferiorem partem fluminis oblique adiungebantur quae pro ariete subiecte et cum omni opere coniuncte vim fluminis exciperent. Et alie item supra pontem medio spacio ut si arborum trunci sive naves deijciendi operis causa essent a barbaris misse his defensoribus earum rerum vis minueretur neu ponti nocerent

Quorum dictorum, et verborum sensus est, quod ipse ordinavit unum pontem hoc pacto: Coniungebat simul duas trabes grossas

vno pede et dimidio . inter se distantes duobus pedibus : acutas aliquantu
in parte inferius : et longas secundum quod requirebat altitudo flumi
nis : et machinationibus similibus talibus trabibus in fundo fluminis
figebat ~~ex~~ in illo cum malleo magno . nō rectas . ad perpendiculare . sed
inclinatas . ita quod stetissent pendentes : ad secundam et cursum aquę
Contra istas in parte inferiori fluminis pro spacio quadraginta pediū
plantabat duas alias simul iunctas eodem modo inclinatę contra vim
et cursum aquarum fluminis : Hę due trabes intermissis alijs trabibus
grossis duobus pedibus idest tantum quantum in terse distabant . erant
in extremitate earum tentę ex utraque parte a duabus fibulis . quę
apertę et ligatę e contrario . tam magna erat firmitas operis . et
talis erat natura talium rerum : quod quanto maior fuisset vis aquę
tant strictius ligate et coniunte simul tenerentur . Hę trabes erant
contextę cum alijs trabibus , et tecte perticis , et craticulis . praeterea
in parte inferiori fluminis : addebant palos inclinatos : qui sub posito
loco arietis et coniuncti cum toto opere . resisterent impetui fluminis
et similiter addebant alios in parte superiori pontis . relicto mediocri
spacio . ut si trunci arborum aut naves fuissent a barbaris missa
per flumen causa deijciendi opus . his munitionibus diminueretur
eorum violentiā . ita quod minime nocerent ponti :

Ita describit Cesar Pontem ordinatum ab ipso supra Rhenū
Cui descriptioni videtur mihi maxime conformis inventio sequens
omnes eius partes sunt signatę cum literis.

A. duę trabes iunctę simul . grossę vno pede et dimidio . aliquan
to acutę inferius : fixę in flumine nō recte . sed inclinatę
ad secundam aquę . et distantes inter se duobus pedibus

B. duę alię trabes . positę in parte inferiori fluminis . contra
iam dictas : et distantes ab illis spacio quadraginta pedibus
et inclinatę contra cursum aquę

H forma a parte , vnius dictarum trabium

C sunt trabes grossę ex omni parte duobus pedibus . quę fa
ciebant latitudinem pontis . quę erat quadraginta pedium

I. vna dictarum trabium

D. fibulę quę apertę idest divisę vna ab altera , et ligatę
e contrario . idest vna in parte interius et altera in
parte exterius : vna superius . et altera inferius
trabium grossarum duobus pedibus , quę faciebant
lat

latitudinem

latitudinem pontis: reddebant tam magnam firmitatem pontis,
quod quanto maior erat violentia aquarum, et quanto magis onera
batur pons. tanto magis pons firmabatur. et uniebatur
M. vna fibularum
E. Trabes que ponebantur per longum pontis, et tegebantur perticis
et ~~grati~~ craticulis.
F. pali positi inparte inferiori fluminis. qui inclinati et coniuncti
cum toto opere, resistebant violentiis fluminis.
G. Pali positi inparte superiori ~~fluminis et~~ pontis. ut eumde
fenderent si ab inimicis fuissent missi per flumen truncorum.
borum, aut naues causa deijciendi eum
K. due ex illis trabibus. que in simul coniuncte figebantur influmi
ne nō recte sed inclinate.
L. Caput trabis. que faciebat latitudinem pontis

De Ponte Cismonis fluvij cap. vii

Cismo, est fluvius qui descendēs a montibus dividentibus Ita
liam a Germania. ingreditur Brentam, aliquanto supra
Bassianum: et quia ipse est velocissimus: et per ipsum montanarij
mittunt magnam quantitatem lignorum: ~~et~~ resolutum fuit facere
ibi pontem: sine hoc quod ponerentur pali in aqua: Ideo trabes
que ibi figebantur. erant a velocitate cursus fluminis. et ab aperitis
sionibus saxorum. et ab Arboribus: que ab illo flumine continue
deorsum feruntur: mote et extracte: ex quo necesse erat Comiti
Jacobo angarano: qui est dominus pontis. singulis annis renovare
illum. Inventio huius pontis. ni fallor) secundum meum
consilium est digna multum observari. quia poterit servire in om
nibus occasionibus: inquibus haberentur tales difficultates: quia
ponte taliter factis sunt fortes pulchri, et comodi. fortes quia
omnes eorum partes ad inuicem substentantur. pulchri quia con
textum lignorum est gratiosum: et commodi quia sunt plani
et sub una et eademlinea cum remanente vie. fluvius loci ubi
ordinatus fuit hic pons est ~~altus~~ latus centum pedibus: Divisa
fuit hec latitudo in sex partes equales: et ubi est terminus uniuscuiusque partis: excepto quod in ripis, que fortificate fuerunt pilis
ex lapidibus), posite fuerunt trabes: que faciunt lectum et latitudinē

pontis: supra quibus relicto parvo spatio in extremitate earum: posi tę fuere alię trabes per longum, quę faciunt spondam: supra istis ad directuram prędictarum: dispositę fuere. ex utraque parte columnę (ita appellamus vulgariter illas trabes, quę in simili opere ponuntur rectę pedibus) Istę columnę concatenantur cum trabibus, quas dixi ~~quod~~ facere latitudinem pontis: cum ferris quę nominamus arpagones: quos faciemus transire per foramen factum ad hoc in capitibus dictarum trabium: in illa parte prominente ultra trabes facientes spondas: Isti arpagones quia sunt in parte superiori per longum dictarum columellarum rectarum et planarum et perforatarum in pluribus locis: et in parte inferiori: prope dictas trabes grossas: et cum uno solo foramine satis grande ~~uno~~ fuerunt iuncti et fixi in columella: et stricti postea inferius cum repagulis ferreis factis ad hunc effectum: ex quo reddet taliter unitum et totum opus, quod trabes facientes latitudinem et illę spondarum, sunt ~~ut~~ unum integrum cum ipsis columellis et tali modo columelle substant trabes, quod faciunt latitudinem pontis: et sustentantur postea etiam ipsę a brachijs: quę sunt ab una columella ad aliam, unde omnes partes ad invicem substentantur: et talis est earum natura: quod quanto maius pondus est supra ponte: eo tanto magis stringuntur simul et reddet maiorem firmitatem operis. Omnia predicta braccia et alię trabes, quę faciunt ordituram sive contexturam pontis, non sunt latę magis quam uno pede, nec grosse magis quam trebus quartis: sed ille trabes quę faciunt lectum pontis, idest quod posite sunt per longum, sunt multo subtiliores.

A. Planeus pontis.

B. Pilę in ripis.

C. Capita trabium facientium latitudinem

D. trabes facientes spondas

E. Columelle

F. Capita arpagonis cum repagulis ferreis

G. Braccia: quę certantia ad invicem substentant opus totum

H. Planto pontis

I. Trabes facientes latitudinem et prominet ultra spondam: prope quas fiunt foramina pro arpagonibus

arpagonibus·

k· Signa facienda viam pontis

De tribus alijs inventionibus secundum quas possunt fieri pontes ex ligno · sine hoc quod ponatur pali in flumine capvt· VIII

Possunt fieri pontes ex ligno · sine hoc quod ponantur sive fixan tur pali in aqua : sicut factus est pons Cimonis · tribus alijs modis quorum, quia sunt pulcherrime inventionis · nolui pretermittere ponere designa · et eo magis quod facile ab omnibus intelligetur qui intellexerint terminos vsatos in dicto ponte Cimonis : quia etiam isti consistunt trabibus positis per latitudinem : columellis, bracchijs · arpagonibus · et trabibus positis per longum facientibus spon dam·

Pontes igitur secundum primam inventionem fiunt hoc pacto fortificatis ripis cum pilis prout opus erit : ponetur aliquanto longe ab illis · vna trabium facientium latitudinem pontis · : et postea supra ipsa disponentur trabes facientes spondas · quae vno illorum capitum pertinget vsque ad ripam : et cum illis firmabuntur · istis ad directuram trabis positae per latitudinem · : postea supra le · quae concatenantur cum ipsis trabibus arpagonibus ferreis · et erunt substentatae a bracchijs bene firmatis capitibus pontis · idest trabibus fa cientibus spondam supra ripam · postea relicto tanto spacio · quantum relictum per fuit a dicta trabe latitudinis ad ripam · ponetur alia trabs latitudinis · et similiter concatenabitur trabibus : quae supra illis ponetur per longum pontis : et cum columellis · · : et columellae substentabuntur ab ipsorum bracchijs · : et ita fiet ordinatim · prout necesse erit · observan tes semper · in talibus pontibus · quod in medio latitudinis fluminis : sit columella · inqua ~~omnia~~ bracchia media occurrent ad invicem ubi · et po nentur in parte superiori columellarum aliae trabes · quae pertingentes ab vna columella ad aliam : semper tenent illas vnitas et coniunctas : et facient cum bracchijs positis in capitibus pontis portionem arculi minoris semi circulo · : et hoc modo facietis vnumquodque bracchium · substentat suam columellam : et vnaquaeque columella substentat trabem latitudinis, et illas facientes spondas · ex quo vnaquaeque pars sentit suum pondus ·
Sunt tales pontes lati in capitibus illorum : et restringuntur versus me dium illorum longitudinis : huiusmodi · non est aliquis pons in Italia

BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch
Baden-Württemberg
MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

sed contabulans ego cum Domino Alessio Piccheroni mirandulense dixit mihi se vidisse unum in germania

A. erectum plani pontis

B. capita trabium facientium latitudinem

C. trabes positę per longitudinem

D. columellę

E. Braccia qu[illegible] fisso in trabibus longitudinis substentat columellas

F. Trabes ligantes unam columellam cum alia, et faciunt portionem circli

G. fundum fluminis.

H. Planeta lich Pontis

I. Primę trabes. ab uno capite sustentatę a ipsa et ab alio capite. a prima trabe latitudinis

K. secundę trabes. substentatę a prima. et secunda trabe latitudinis

L. tertię trabes substentatę a secunda et tertia trabe latitudinis

substentantur postea istę trabes facientes latitudinem a columellis. sicut dixi, quibus sunt concatenatę. et columellę similiter a bracchijs

Inventio pontis sequentis. habet partem superius. quę est illa quę substentat totum pondus: facta portione minori semicirculi. et habet brachia pertingentia ab una columella ad aliam. ita ordinata quod in medio spatiorum quę sunt inter columellas. intersecantur ad instar crucis. trabes facientes pauimentum pontis. sunt concatenatę columellis cum arpagonibus ut in illa superius. pro maiori firmitate possent addi duę trabes ex utroque capite pontis. quibus firmatis uni capiti pilę cum alio. pertingerent. sub primas columellas. quia multum adiuvarent substentare pondus pontis

E. directum pontis. per planum

B. trabes facientes spondas pontis

C. capita trabium facientium latitudinem

D. columellę

E. Braccia armamenti pontis

F. trabes

F. trabes posite sub ponte in capitibus adiuvant sub stinere pondus
G. planum sive pavimentum pontis
H. fundum fluminis

Hec ultima inventio poterit fieri maiori uel minori arcu illo ~~quod dein~~ qui designatus est: secundum quod requiret la quali talem situum: et magnitudo fluminis: Altitudo pontis in quo sunt armamenta (aut volumus dicere braccia) pertingentia ab una columella ad aliam erit pro undecima parte latitudinis fluminis: omnes arcus facti a columellis respondent centro ita quod fiet opus fortissimum. et columelle substentabunt trabes positas per latitudinem, et per longitudinem pontis ut in superius dictis: Pontes istorum quattuor dictorum modorum poterunt fieri longi quantum requiret necessitas faciendo maiores omnes partes ipsorum ad proportionem.

A. Directum pontis.
B. planum sive pavimentum pontis
C. columelle
D. braccia armantia et sustinentia columellas
E. capita trabium facientium latitudinem pontis
F. fundum fluminis.

De ponte Bassiani cap. 9.

Prope Bassianum terra sive castrum positum ad radices alpium separantium Italiam a Germania: Ordinavi pontem ex ligno sequentem supra brentam fluvium velocissimum quod emittit in Mare prope venetias: et fuit ab antiquis dictus Medvaco ad quem (ut dicit livius in sua prima decade) Cleonimus spartanus venit cum exercitu ante bellum troianum: fluvius in loco ubi factus est pons est latus centum octuaginta pedibus: Hec latitudo divisa fuit in quinque partes: qua

quia optime fortificatis ambobus ripis. Dest. capitibus pontis cum trabibus ruberis et laricis; facti fuere in flumine quatuor ordines palorum; distantes inter se viginti quatuor pedibus, et dimidio: unus quisque horum ordinum: est octo trabium longarum viginti pedibus grossarum ex omni parte uno pede, et dimidio, et distantium inter se duobus pedibus: ex quo tota longitudo pontis est divisa in quinque spatia: et latitudo sua est viginti sex pedum: supradictis ordinibus posite fuere alique ^(angeras) trabes longe secundum dictam latitudinem (hoc genus trabium vulgariter vocantur lorenti): que fixe trabibus fixis ~~muro~~ in flumine tenent omnes simul coniunctas et unites; supra istis trabibus ad directuram dictarum trabium disposite alie octo trabes facientes longitudinem pontis et pertingentes ab uno ad alium ordinem: et quia distantia inter dictos ordines est satis grandis unde difficulter trabes posite per longum potuissent substinere pondus quod supra ipsis ~~erat~~ poneretur, quando esset nimis: posite fuerunt inter illas et tigna alique trabes servientes pro stilis et substentant partem ponderis: preter ea ordinate fuerunt alie trabes: que fixe in illis fixis in flumine et inclinate una contra alteram uniuntur cum alia trabe posita in medio dicte distantie sub unaquaque trabium longitudinis: He trabes ita ordinate reddunt aspectum unius arcus: qui habebat ~~diametrum sive et~~ semidiametrum pro quarta parte sui diametri: et hoc modo opus fit pulchrum propter formam, et forte: quia trabes ~~duple sunt~~ facientes longitudinem pontis duplices sunt in medio: supra istis posite sunt alie trabes ex transverso que faciunt planum sive pavimentum pontis et prominent extra ipsarum capitibus aliquanto plus quam ~~[illegible]~~ ^(reliquum) operis et videntur pile unius coronicis. Ex utraque sponda pontis sunt ordinate columelle que conservant operturium et serviunt pro porticibus et faciunt totum opus commodissimum et pulchrum

+. linea superficiei aque

A: directum plani pontis

B. ordines trabium fixarum in flumine

C capita tigniorum

D. trabes facientes longitudinem pontis supra quibus videntur capita earum facientium pavimentum

E. trabes pendentes ad invicem contra se uniuntur cum aliis trabibus positis in medio distantie que est inter ~~[illegible]~~ ordines palorum

palorum : vnde in dicto loco sunt trabes dupplices

F. columnę substentantes opertorium

G. directum vnius capitis pontis

H. Planta ordinum palorum cum anteridibus qui prohibet ne dicti pali percutiantur a lignis quę veniunt deor sum per fluuium

I. Scala decem pedum qua totum opus mensuratum est

De Pontibus ex lapidibus : et de eo quod in ędifi cando debet observari . cap. X.

Fecerunt primi homines pontes ex ligno : ut illi qui solum erant intenti pręsenti necessitati : sed postquam cęperunt respicere ad im ~~mortalitatem~~ ~~illorum~~ suorum nominum . ~~et quod~~ diuitię dederunt illis animum , et commoditatem ad maiora facienda . cęperunt facere pontes ex lapidibus qui sunt durabiliores : maioris impensę et glorię ędificatoribus . In his quatuor partes debent considerari idest capita quę in Ripis fiunt : Pilę quę in flumine fundantur : arcus qui substentantur a dictis pilis : et pauimentum quod fit supra arcibus . Capita pontis debent fieri firmissima : et solidissima quandoquidem , non solum seruiant pro substinendo pondere arcuum sicut alię pilę . sed amplius seruant unitum et compactum totum pontem , et non permittunt quod arcus aperiantur : ~~Et~~ ideo fient ubi ripę sint ex petra , aut saltem ex terra solida : et si non possunt haberi tales ripę ex natura propria firmissimę : fient firmę , et fortes arte . facientes alias pilas . et alios arcus : ut si ripę fuerint a b aquis ruinatę non remaneret iter ad pontem interruptum : Pilę quę fiunt in latitudine fluminis debent esse pares numero . tum quia videmus quod natura produxit hoc numero omnia illa quę cum sint plus quam vna - debent substentare aliquod pondus . sicut pedes hominum et omnium aliorum animalium faciunt fidem . tum etiam quia talis compartitio est pulchrior ~~vera~~ : et reddit opus firmius quia cursus fluminis in medio . in quo loco naturaliter est magis velox quia est longior a ripis liber est , et non facit damnum pilis cum continue percutere illas : Debent pilę etiam compartiri : quod cadant in illa parte fluminis , ubi cursus aquarum sit minus velox . Maior cursus aquę est ubi congregantur illa , quę supernatant quod quidem in inundatione fluminis facile agnoscitur : funda

fundamenta eorum fient eo tempore anni quo aque sunt magis
diminute in flumine: idest in Autunno: et fundum fluminis erit
saxum, aut tufum aut scarantum, qui ut dixi in primo libro, est
unum genus terre tendens ad petram: habebuntur fundamenta absque
alio labore effossionis: quia ~~in talibus~~ talia funda sunt optima
ex se fundamenta

Sed si fundum fluminis erit glarea, aut sabulum: effodietur
tantum in illo quod inveniatur solida terra: et quando hoc esset
difficile: effodietur aliquantum in arena aut in glarea: et postea
ibi fient palificate palis roboris qui punctis ferreis, que ipsis
fient: ~~penetrent~~ usque in fundum solidum et firmum: Ut
fundentur pile debet claudi solum una pars fluminis et in illa
edificare: ut per aliam partem apertam relictam impetus fluminis
habeat suum cursum: ~~et~~ sic faciendo successive ex parte.
Non debent esse ~~in~~ pile ~~[illegible]~~ plus subtiliores: septa parte ~~altitud~~
latitudinis arcus: et ordinarie plus grossiores quarta: fient
~~t~~ ex lapidibus magnis qui coniungentur ad invicem simul cum
arpagonibus: et clavis ferreis aut metalli: ut talibus concatena
tionibus sint ut unum totum integrum. Frontes pilarum debent
fieri angulares idest quod habeant in extremitatibus eorum angu
lum rectum: et aliquando fient ad instar semicirculi: ut aquam fin
dant: et efficiant: quod illa que a fluvio deorsum feruntur: percutien
tia in illas angulos ~~plus~~ ~~longe fiant~~ longe fiant a pilis et transeant
per medium arcus. Fornices debent fieri bene firmi, et for
tes et ex lapidibus magnis qui sint optime ad invicem commissi
et coniuncti: ut possint resistere continuo transitui curruum: et one
ri quod ponit super pontem conduci. Ille fornices sunt
fortissime que fiunt semicirculo: quia stant ~~et~~ et quiescunt supra
pilis et non constringuntur ad invicem: Sed propter qualitatem
sitius et propter dispositionem pilarum semicirculus integer propter
nimiam altitudinem ostenderet faciens ascensum pontis difficilem
utemur semicirculo diminuto: ~~fere~~ facientes fornices habentes
sagittam pro tertio sui diametri et fient tali casu fundamenta
~~debent fieri~~ fortissima in ripis. Pavimentum pontis debet
lapidibus sterni: eo modo quo sternuntur vie: de quibus dictum est
superius. Sed cum ~~ea~~ vidimus quantum debemus observare
in edificandis pontibus ex lapidibus. Tempus est ut ad designa
transeamus.

De ~~[illegible]~~ aliquibus

De aliquibus Pontibus celeberrimis edificatis ab anti
quis · et de disegno pontis Arimini cap. xi

Multi pontes edificati fuere ab antiquis diversis in locis, sed in Italia · et specialiter supra tiberim multos edificaverunt : e qui bus aliqui videntur integri : et et quorundam aliorum reman serunt vestigia antiqua solum : illi qui videntur adhuc toti in tegri supra tiberim · sunt : ille Castri sive arcis sancti Angeli quon dam appellatus Elius · a nomine Elij Adriani Imperatoris · qui ibi suam edificavit sepulturam : Pons Fabricius ~~aut sive termi na~~ edificatus a fabricio · hodie dictus Pons quatuor capitum · a quatuor capitibus iani · sive terminis · que posite sunt in parte sinistra introiens in ipsum pontem : per hunc pontem insula tiberis coniungitur civitati : Pons cestius · hodie dictus sancti bartholomej · qui · ex altera parte insule · transit in transtiberim Pons dictus senatorius · a senatoribus, et palatinus · a monte · illi vicino · factus opere rustico : qui modo appellatur pons sancte marie Sed illi pontes quorum in tiberi videntur vestigia antiqua solum sunt : Pons Sublicius, dictus etiam lepidus · ab emilio lepido qui cum esset prius ex ligno fecit ex lapide : et erat prope ripam : Pons triumpha lis : cuius pile · videntur contra ecclesiam sancti spiritus : Pons ianiculensis · ita dictus · quia est prope montem ianiculum : qui · quia instauratus fuit à papa Sixto · 4 · modo appellatur pon sixtus et Pons Milvius · hodie dictus pons mollis · positus in via flami nia · longe a roma paulo minus duobus milliarijs · qui no retinet aliud · antiqui quam fundamenta : et dicitur fuisse edificatum tem pore sille · a M · scauro censore · videntur etiam ruine unius pontis · edificati ab augusto Cesare · opere rustico super flu Nigram flumen velocissimum · prope narnias : et super metaurũ in umbria · in Calge · videtur alius opere rustico similiter cum aliquibus contrafortibus in ripis · que · substentant viam et reddunt pontem firmissimum : sed inter omnes pontes celebres · pro re admirabili · est memoratus ille quem fecit sive ordinavit Caligula · a Puteolo · ad Baiam · in medio maris · longitudinis pau lo minus trium milliariorum : in quo dicuntur impendidisse omnem pecuniam imperij Maximus etiam dignissimus admiratione ~~est~~ ille fuit, quem causa subiugandi barbaros edifica vit traianus supra danubium contra transilvaniam · in quo ·

in quo sequuntur ista verba

Providentia augusti vere Pontificis virtus romana quid non domet · sub iugo · ecce rapidus et Danubius ·

Hunc pontem postea Adrianus destruxit ut barbari nõ possent transire ad danna provinciarum romanarum : et sue pilę viden tur etiam in medio fluminis : . sed inter omnes pontes quos vidimus pulcherrimus videtur mihi esse et dignissimus consi deratione · tum pre fortitudine tum etiam pre ~~[illegible]~~ sua comparati tione illę qui est secus ariminum ciuitatem flaminię : ędifica tus, ut credo ab augusto Cesare : posui designum illius quod est sequens · C · Ipse pons diuisus est in quinque arcus tres medij sunt equales · latitudinis 25 pedum : et duo prope ri pas sunt minores · idest lat. 20 pedibus solum : sunt omnes isti arcus medij circuli : et modulus illorum est pro tertia parte luis maiorum : et pro octava parte luis minorum : Pilę sun latę paulominus medietate lucis arcuum maiorum : Anguli an teriorum qui findunt aquas ~~est rect~~ sunt recti ~~quod~~ quidem observavi hoc fecisse antiquos in omnibus pontibus : quia fortiores sunt acutis · et ideo minus expositi ut possint ab arboribus destrui Ad directuram pilarum in lateribus pontis · sunt quedam taberna cula : per longitudinem pontis est una coronix · que quanquam sit simplex · facit tamen pulcherrimum hornamentum isti operi

A · Dicta coronix · que est supra tabernacula per longi tudinem pontis

B · superficies aquarum

C · fundum fluminis

D · decem pedes · quibus mensuratus est pons iste ·

De Ponte vincentię supra Bacchilionem
cap. xij

Transeunt per vincentiam duo fluvij · quorum unus dictus est Bachilion · et alius Reron · Rero : dum exijt e ciuitate ingreditur bachilionem, et amittit statim suum nomen : super ostijs fluviorum sunt duo pontes antiqui · illius positi super bac chilionem videtur pilę : et arcus ad huc integer · prope eclesiam

sanctę marię

sancte Marie angelorum · reliquum est opus recens · est ille Pons divisus in tres arcus · ille medij est latitudinis triginta pedum · alij duo sunt lati solum pedibus viginti duobus et dimidio · quod quidem factum fuit ut fluvius haberet in medio magis liberum suum cursum · Pile sunt grosse pro quinta parte latis fornicum minorum et pro sexta maioris · Arcus habent ~~diametri~~ semidiametri pro tertia parte illorum diametri · modenum illorum est grossum pro tertia parte fornicum minorum et pro duodecima illius medij et sunt ~~ex~~ elaborata ad instar opus trabium ~~arcu trabium~~ · In extremis partibus longitudinis pilarum sub inpositura arcuum prominent quedam petre · que in edificando ponte serviebant pro fulimento trabium supra quibus fiebat armamentum fornicum · et in hoc modo evitabatur periculum · quod invadare fluvius nō haberet secum palos cum ruyna operis · quos aliter operando necesse esset nobis ponere in fluvio causa faciendi dictum armametum

A · sponda pontis · D

C · Modenum arcuum

D · lapides prominentes extra reliquum ~~arcuum~~ pilarum et serviunt pro faciendo armamento fornicis

E · capita pontis

De uno ponte ex lapidibus secundum meam inventionem cap. xiii

Pulcherrima quidem secundum meam sententiam, est inventio pontis sequentis · et multum accomodata loco ubi ~~debe~~ edificandus erat pons · qui locus erat in medio unius civitatis que est maiorum et nobilium Italie · et est metropolis multarum aliarum civitatum et ibi fiunt maxima negocia · quasi ex omnibus partibus mundi Fluvius est ~~maximus~~ latissimus · et pons erat in loco ubi reducebantur mercatores · ad tractandum de suis negocijs · Ideo ut salvaretur magnificentia et dignitas civitatis · et ut augeretur etia maximum redditus ego faciebam supra ponte per latitudinem suam · tres vias · illa medij ampla et pulcherrima erat · et alie due ex utraque parte pontis aliquātum minores · ex utraque parte istarum viarum ego ordinabam apothecas · ita quod ~~erant~~ fuissent sex ordines · preterea in capitibus pontis · et in medio · idest supra arcum maiorem · faciebam porticus · sub quibus poterant congregari mercatores ad colloquendum ad invicem de suis negocijs · et att ulissent commoditatem et pulchri

et pulchritudinem maximam : ad porticus quę sunt in capitibus ascendebatur per aliquot gradus : et ad planum illarum fuisset pavimentum totius pontis : Non debet videri res nova quod supra pontes fiant porticus : quia Pons elius Romę de quo dictum est suo loco erat antiquitus etiam ipse tectus porticibus cum columnis ęneis statuis, et alijs miris ornamentis : preterquamquod in hac occasione propter rationes superius dictas necesse erat facere fieri huiusmodi porticus.

In proportione pilarum, et arcuum ~~observatus est eundem ordinem~~ ~~et et~~ observavimus eundem ordinem et easdem regulas quas observavimus in pontibus positis supra; et vniusquique ex se facile inveniet.

Partes planitie

A. via pulchra, et ampla facta in medio latitudinis pontis

B. vię minores

C. Apothecę

D. Porticus in capitibus ponti

E. scalę ducentes ad dictas porticus

F. Porticus medij factę supra arcum maiorem pontis

Partes erecti respondent illis planetę, et ideo sine alia declaratione: possunt facile intelligi.

C. directum apothecarum in parte extra idest supra fluvium, et in alia tabula quę est contra apparet directum ipsorum apothecarum supra ~~viar~~ vijs

G. linea superficiej aquę

De alio ponte secundum meam inventionem

Caput XIIII

Requisitus ab aliquibus nobilibus de mea sententia circa vnum pontem quem ipsi designabant facere ex lapide: feci illis sequentem inventionem. Fluvius in loco ubi debebat fieri pons est latus centum et octuaginta pedibus. Ego dividebam totam latitudinem in tria vacua et faciebam ipsum medij sexaginta pedibus: et alia duo quadraginta octo. Pilę quę substant fornices erant crassitudinis duodecim pedum: et ita erant grossę pro quinta parte vanj medij et pro quarta vanorum minorum ego alterabam in ipsis aliquando mensuras ordinarias faciente eas

multum grosses

faciens eas nostrum grossas*: et quod prominerent extra vivum latitudi
nis pontis: quia melius possent resistere impetuj fluminis qui est
velocissimus: et lapidibus et lignis que ab illo feruntur deorsum
fornices fuissent portione cicli minoris medio semicicla. ut ascensus
pontis fuisset facilis et planus. Ego faciebam modenum archuum
pro decima septima parte luis archus medij: et pro quartadecima
luis aliorum duorum. potuisset sic pons sornari cornicis ad direc
turam pilarum: et statuis. et bene se se habuisset ibi una coronix
per longum suorum laterum: quod quidem uidetur fecisse aliquando
antiquos: sicut in ponte ariminj ordinato ab Augusto Cesare, q cuius
designa superius posita fuere.

A. superficies aque
B. fundum fluminis
C. Pile, f prominentes extra pro supra dicto vui
D. scala decem pedum.

De Ponte Vincentie: supra reronem cap. 15.

Alius Pons antiquus. qui, ut dixi. est Vincentie supra reronem
appellatur vulgo macellarum pons quia prope est macellum
maius civitatis: est iste pons totus integer: et est parum
differens ab illo qui est supra bacchilionem: quia etiam ipse diuisus
est in tres arcus: et habet arcum medium maiorem ceteris duobus
sunt omnes isti tres arcus: portione cicli minoris semicicli, et non
habent aliquam celaturam: parui arcus habent sagittam pro tertio
illorum magnitudinis: tertius maior minorem habet. Pile sunt
grosse pro quinta parte diametri arcuum minorum, et habent in extre
mitatibus ipsarum sub impositionis arcuum lapides prominentes extra
propter causas supra dictas: sunt uterque isti pontes facti ex
petra a Costoza que est mollis petra et secatur seca ut et secatur
lignum. earundem proportionum istorum duorum Vincentie sunt
quatuor pontes Patavij: tres quorum habent solum tres arcus; et
sunt Pons altinus: Pons sancti laurentij. et ille dictus Pons coruus:
et unus habet quinque arcus. et est ille dictus Pons molendinorum: in
omnibus istis pontibus videtur summa diligentia in committendis (coagmentandis) optime
lapidibus: quod quidem, ut alias dixi, requiritur omnino in omni
bus edificijs

De Plateis : et de Edificijs · que fiunt circa eas nempe plateas · capitl · XVI

Preter vias : de quibus dictum fuit superius : necesse est, quod in
Civitatibus · secundum earum magnitudinem ; sint compartite plures aut
pauciores platee · in quibus congregentur homines · ad tractandum de ne
cessarijs et utilibus : ; et quia sicut diuersis usibus attribuuntur · ita
dari unicuique ~~nos~~ suus proprius locus · et conveniens : Iste tales loca
que · ~~in~~ per civitatem relinquuntur · preter illam commoditatem · quod
ibi congregentur cives · ad spatiandum · et intertenendum , et ad contractandum
reddent etiam multum ornamentum ; inuento in capite vie unius : uno
loco pulchro et spacioso · a quo videatur · aspectu alicuius pulcherrimi Edificij
et · maxime alicuius Templi : Sed sicut multum est commoditatis
quod sint platee plures · sparse per civitatem : ita multo magis est neces
sarium :; et affert magnificentiam , e dignitatem · quod sit una princi pa
lissima : et quod vere possit dici publica · Iste platee · principales
debent fieri : ea magnitudine · que requiretur · ad multitudinem Civium
ut · non sit parve pro comodo , et usui ipsorum : aut · pro paruo numero · ho
minum · nõ videatur deserte : In Civitatibus maritimis fient pro
pe portum : et in civitatibus infra terram · fient in medio earum · ut
sint commode omnibus partibus Civitatis : Ordinabuntur

sicut fecerunt antiqui : circum plateas porticus · later quanta erit
latitudo · ~~illarum~~ quarum columnarum : Usus quarum est, pro fugiendis pluvijs
nivibus : et omni fastidio intemperiei aeris · et calore solis · Sed omnia
edificia · que · in plateis et circa plateas fiunt , nõ debent fieri secundum
Baptistam de albertis : altiora tertia parte latitudinis platee · nec mino
res sexta · et ad porticum ascendetur per gradus ; qui fient alti troquin
ta parte longitudinis columne : Maximum ornamentum afferunt
plateis fornices · qui fiunt in capitibus viarum · idest : in introitu plate
arum : que qualiter debeant fieri ; et cur antiquitus fierent , et
quare dicerentur triumphales : dicetur diffuse in meo libro arcuum ,
et ponentur designa multorum · ex quo dabitur magnum lumen illis :
qui vellent nostris temporibus · erigere fornices principibus & Regibus · et
Imperatoribus : sed remeamus ad plateas principales : et dica
mus : quod debet esse illis coniunctum palatium principis ~~vel~~ seu republi
ce · · secundum quod erit aut principatus · aut respublica : : edes mone
taria · et erarium publicum · ubi reponitur thesaurum , et argentum publi
cum : Et carceres antiquitus habebant · tribus modis : una pro
illis vagabundis : immodestis · qui ~~tenebe~~ detinebantur · causa correctio
nis : que carcer modo datur fatuis · et mentecaptis : alia · carcer · erat
pro debitoribus ·

pro debitoribus: et hane etiam modo habemus apud nos: Tertia est ubi detinebantur perfidi et rei homines aut iam condemnati aut condemnandi que tres carceres sufficiunt quandoquidem delicta hominum procedunt aut ab immodestia aut a contumatia aut a perversitate. Debent officina monetaria et carceres duponi in locis securissimis et promptissimis circundata altis muris: et defense a violentijs et insidijs de seditiosorum civium: Debent fieri carceres sane et commode quia invente fuere pro custodia et non pro supplicio et pena scelestium aut aliorum generum hominum: Ideo fient earum muri in medio ex lapidibus vivis magnis concatenatis arpagonibus et clavis ferri aut metalli et fiet eis postea camisia extra que parte de lateribus cocti: quia sic facietas humiditas lapidis vivi non reddet eos male sanos nec amittent illarum securitatem. Debent etiam fieri deambulatoria in circuitu et stantie custodum prope ut facilius possit audiri si aliquid machinarent incarcerati: preter erarium et carceres debet coniungi platee curia que est locus ubi congregatur senatus pro consultandis rebus status. Hec debet fieri ea magnitudine quod videbitur requirere dignitas et multitudo civium, et si erit quadrata: quanta erit lata: ad duplum latitudinis erit alta. Sed si sua forma erit magis longa quam lata coniungetur simul latitudo et longitudo: et totius summe accipe mus medietatem: que dabitur altitudini usque sub tectum

In medio altitudinis debent fieri coronices circum muros prominentes extra: ut vox eorum disputaturorum non dilatetur in altitudinem curie: sed repressa retro melius perveniat ad aures auditorum: In parte respitiente ad calidiorem regionem coeli secus plateam: fiet basilica: idest locus ubi dicitur ius et ubi concurrit magna multitudo populorum negociantium: de qua tractabo particulariter: postquam dixerim qualiter grecos et qualiter latinos fecisse suas plateas: et unicuique posuerim designa

De plateis grecorum capot XVII

Greci (ut dicit Vitruvius in primo capite 5 libri) disponebant in suis civitatibus plateas quadras forma et faciebant in circuitu earum porticus amplas et duplices et cum spissis columnis: idest distantibus in terra uno diametro et dimidio columne, aut ad plus duobus diametris. erant iste porticus late quanta erant longitudines columnarum unde quia erant duplices: locus deambulatorijs erat latus: pro duabus longitudinibus columne et ita multum commodus et amplus, supra primis columnis: que (considerans locum ubi erant) secundum meam sententiam

debebant esse ordinis Corinthij: erant alię columnę pro quarta parte
minores primis; Hę habebant subter se podium, altitudinis talis prout
requirebatur commoditas: quia etiam istę porticus superiores fiebant
ad deambulandum: et ut cives possent intertineri et stare comode ad vi-
dendum spectacula quę in platea ~~aur~~ aut causa deuotionis aut delectamenti
gratia fierent: Erant omnes istę porticus ornatę ~~[illegible]~~ cornicijs cum
statuis: quibus Greci multum talibus ornamentis delectabantur: Prope istas
plateas quamquam Vitruuius quando docet quomodo ordinabantur
nō faciat mentionem eorum locorum:) debebat esse Basilica, Curia
Carceres, et omnia alia loca: de quibus superius dictum est quę coniunguntur
~~pt~~ plateis. Prœterea quia sicut ipse Vitruuius dicit capitulo 7. pri-
mi libri: ubi sunt antiqui facere prope plateas templa consecrata Mer-
curio: et Isidi et Diis presidentibus negotijs et mercaturis: Et Polę
Civitas Istrię videntur duo templa super plateam unum simile alteri
~~prope basilicam~~ plantę et ~~erecti quorum~~ forma, et magnitudi-
ne et ornamentis: Ego figuraui ea in designo istarum platearum
prope basilicam: plantę et erecta quorum cum omnibus suis membris
particularibus distinctius videbuntur in meo libro de Templis

A. Platea
B. Porticus duplices
C. Basilica ubi Iudices habebant sua Tribunalia
D. Templum Isidis
E. Templum Mercurij
F. Curia
G. Porticus et claustrum parvum ante officinam monetariam
H. Porticus et claustrum parvum ante Carceres
I. Porta Atrij a quo ingreditur curiam
K. Deambulacra circa Curiam per quę venitur ad porti-
cus platee.
L. anguli porticus platearum
M. anguli porticus interius
N. Planta muri claustrorum et Templorum
P. Deambulacra circa officinam monetariam et Carceres

Erectum quod est retro plantam, et est unius parti platee.

de Plateis.

De Plateis latinorum cap: xviii

Romani et Itali, ut dicit Vitruvius in supra dicto loco; recedentes ab usu grecorum: faciebant suas plateas magis longas quam latas; ita quod divisa sua latitudo in tres partes, ex duobus faciebant latitudinem: quia cum darentur in illis dona gladiatoribus ista forma erat magis commoda quam quadrata: et propter hanc causam faciebant intercolumnia porticuum que erant circa plateam duorum diametrum columnę et uniusquarti, aut trium, ut visus populorum non impedirentur a spissitudine columnarum: Erant porticus late quantum erant longe columnę et habebant sub telonia mercatorum. Columnas superiores faciebant minores quarta parte illis inferioribus; quia inferiora in consideratione ad pondus quod substinet debent esse firmiora quam superiora. sicut dictum fuit in primo libro: In parte respiciente calidiorem regionem coeli faciebant basilicam quam figuravi in designo istius platee longitudinis duorum quadrorum; et in parte intelexius sunt porticus in circuitu latę pro tertio spacij medij. Columnę earum sunt longe quantum ipse sunt latę: et possent fieri eius ordinis qui magis placuerit. In parte respiciente ad septentrionem: ego posui curiam longitudinis unius quadri et dimidij: sua altitudo, et est pro medietate latitudinis et longitudinis simul unitarum: Erat hec locus, ut superius dixi, ubi congregabatur senatus pro consultandis rebus status.

A. scala ad instar collis in medio unius que portat ad loca superiora

B. deambulatorium per quod intratur in porticibus platee.

C. Porticus et claustrum parvum prope basilicam

D }
E } loca pro telonarijs sive mercatores et pro honoratoribus artibus civitatibus

F. loca pro a secretis: ubi conderentur deliberationes senatus

G. carceres

H. Anguli porticus platee

I. Ingressus basilicę a planis

K. Anguli porticuum claustrorum parvorum prope basilicam

Omnes dictę partes sunt factę in forma maiori: et signatę cum eisdem literis erectum quod sequitur in forma grande, est unius partis porticus platee.

De basilicis antiquis : caput xix

Appellabantur antiquitus basilicę, illa loca in quibus stabant iudices
~~pro dicendo iure~~ ad dicendum ius Jecti : et ubi q aliquando tracta
bantur de maximis et importantissimis rebus . ex quo legimus, quod
tribuni plebis se abstulerunt a Basilica portia . q quę erat Romę
prope templum Romuli, et Remi, : quod nunc est ecclesia ss: cosmę et
damiani : in qua dicebant ius : unam columnam quę impediebat illis
d sedes : Omnium basilicarum antiquarum, celeberrima fuit
et habita pro re mirabilissima in liceritate . illa Pauli emilij . quę
erat inter templum saturnj et illud faustinę : in qua impendit
1500 talenta quę ipsi Cesar donavit . quę sunt prout fit computus
quasi nonem centena millia aureorum : debent fieri ~~congiunte~~ [contraria] de
plateis : sicut ~~fuit~~ observatum fuit in supra dictis quę erant in foro
Romano : et respicientes ad calidiorem regionem coeli : ut negociatores et
litigantes tempore hiemis : absque molestia temporum ad illa possent
facile ire : et morari ibi commode : debent fieri latę no minus
tertia parte . nec plus medietate illarum longitudinis : si tamen natura
loci no impediat . aut no coget nos mutare mensuras compartitionum
Horum talium edificiorum . no est relictum aliquod vestigium antiquum
Unde ego secundum quod docet Vitruvius : in memorato loco superius
feci designa sequentia : in quibus basilica est longa in spacio medij
idest intus columnas duobus quadris : porticus quę sunt in lateribus
et in parte ubi est ingressus sunt latę pro tertia parte spacij medij :
Colomne earum sunt longe tantum quantum porticus latę : et possunt fieri
cuius ordinis voluerimus : Ego no feci porticum in parte contra
ingressus : quia mihi videtur optime se habere ibi una ~~coclea~~ [coperta] magna facta
portione circli minoris semicircli : in qua sit tribunal pretorii, aut iudi
cum : si erunt multi et ascendatur illuc per gradus gratia maioris mai
estatis . et magnitudinis : Non nego tamen quin possint fieri porticus
etiam per totum : sicut feci in basilicis figuratis in designis ~~plateę~~ :
Per porticus ingreditur scalas quę sunt a lateribus dictę ~~coclee~~ [coperta] quę
portant ad superiores porticus : Habent hę porticus superiores columnas
pro quarta parte minores illis inferius : Podium sive ~~podestilum~~
quod est inter columnas superiores et inferiores : debet fieri altum quar
to minus longitudinis columnę superioris . ut illi qui deambulant in porti
bus superioribus no sint visi ab illis qui negociantur in basilica
Cum alijs compartitionibus fuit ordinata ab ipso vitruvio una basi
lica in Plaga : ~~que~~ : ~~per~~ propter mesuras, quas ipse in suo loco nobis dat
comprenditur ipsam fuisse edificium pulcherrimum et dignissimum
Ego ponerem hic designa illius si a Reverendissimo barbaro in suo Vi
truvio

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

vitruvio. nō fuissent facta summa cum omni diligentia

Designorum sequentium, primus est planitie: secundum est partis erecti

Partes planitie.

A: introitus basilice.

B. locus pro tribunale contra introitum

C. Porticus in circuitu

D. scale portantes superius

E. loca immunditiarum

Partes erecti

F. Delineamentum loci facti pro ponendo ibi tribunale contra introitum

G. Columne porticus inferius

H. Podium altum minus quarta parte longitudinis columne porticuum superiorum

I. Columne dictarum porticuum superiorum

De Basilicis nostrorum temporum: et de designis illius venientie. cap. ~~20~~ caput. XX

Quem admodum antiqui fecerunt ipsorum basilicas: ut hieme, et estate homines haberent ubi possent convenire ad tractandum commode de suis causis et negocijs: Ita temporibus nostris, una queque civitas Italie et extra, fiunt ~~aliquas~~ alique aule publice que pos sunt appellari merito basilice: quia prope eas est habitatio supremi ~~magistratus~~ magistratus unde fiunt pars illius: et proprie hoc nomem Basilice significat Domus regia: et etiam quia morantur ibi Judices ut dicant ius populo: he basilice nostrorum temporum in hoc sunt differentes ab antiquis: quod antique erant ad planum terre: et he nostre sunt supra fornices: in quibus disponuntur apothece pro diversis artibus: et mercibus civitatis: et fiunt etiam carceres et alia loca pertinentia ad necessitates publicas: preter hoc: illa habebat porticus in parte interius, sicut visum est in designis superioribus; et he per contra aut nō habent porticus aut si habent habent in parte extra ha super plateas: ~~harum~~ harum aularum recentium una notabilissima est Patavij civitas Illustrissima propter suam antiquitatem et studium celebrem in toto orbe in qua ~~quodi~~ quotidie congregantur Nobiles: et servit ipsis pro una platea tecto

Aliam magnitudine, et ornamentis mirabilem nouiter fecit Civitas

Civitas Brixię magnifica in omnibus suis actionibus . et vi i alia est Vincentię . ~~de~~ cuius solum posui designa quia portions quas habet in circuitu sunt de mea inventione . et quia nō dubito quod istud edificium nō possit comparari edificijs antiquorum . est numerari in ter maiora et ~~ss~~ pulchriora edificia facta ab antiquis usque modo tum prę magnitudine, et ornamentis suis . tum etiam prę materia quę est tota petra viva durissima . et sunt commissę omnes petrę et ligatę simul summa cum diligentia : nō occurrit quod ego ponam mensuras uniuscuiusque partis . quia in designis sunt omnes notatę in suis locis .

[...] In prima tabula . est designata planta . et erectum cum ~~pa~~ planta partis pilarum in forma grande

In secunda designatam est una pars erecti in maiori forma

De Palestris, et De Xistis Grecorum
caput . xxi

Post quam tractavimus de viis de pontibus et de plateis . super est modo . quod dicatur de illis edificijs . quę fecerunt antiqui Greci ; in quibus homines exercebantur . et est multum veri simile . quod in tempore quo civitates grecię regebantur ut re publicę . in una quaque civitate esset unum tale edificium : ubi iuvenes . prester studium scientiarum . exercerentes corpora illorum in rebus ad militiam pertinentibus . ut est cognoscere ordines . iacere palos luctare contrectare arma : natare cum ponderibus supra dorsum : evaderent apti ad labores . et ad identia belli : ex quo potuerunt postea proprio virtute et disciplina militare : licet pauci numero superare exercitus numerosissimos

ad illorum exemplum habuerunt Romani campum martium in quo publice iuventus exercebatur in dictis militaribus actionibus : ex quo oriebantur mirabiles effectus : et victorię preliorum . scribit Cesar in suis commentarijs quod cum esset ex improviso aggressus a Nervijs . et videns quod septima legio . et duodecima taliter erat restrictę, et oppressę quod nō poterant preliari . precepit ut dilatarentur : et ponerentur una a planis alterius ut haberent commoditatem utendi armis . et nō possent circundari ab inimico quod quidem citissime a militibus effectum . dedit ipsi victoriam , et ipsis famō et nomen immortale ~~et~~ strenuitatis . et virtutis : et optimę disciplinationis cum in ardore prelij quando res erant in periculo et plenę tumultibus fecisset illud . quod temporibus nostris multis videtur difficillimum factu . quando etiam inimici sunt longinqui , et habetur commoditas temporis et loci

talibus gloriosis et egregibus actionibus plenę historię tam grecę quam latinę

quam latine : et nō est dubium quod causa eorum ~~inveniuntur~~ nō fuisset continua nisi
exercitatio Juvenum : Ab hoc exercitio dicta loca : que (ut dicit
vitruvius capite ~~xo~~ undecimo 5. libri) edificabant Greci . fuerant
ab ipsis nominate palestre : et xisti : et dispositio eorum talis
erat : Primo designabant plateam quadratam circuitu duorum
stadiorum idest ducentorum quinquaginta passuum : et in tribus
lateribus suis faciebant porticus simplices : et sub illis aliquas salas
sive aulas amplas in quibus stabant homines literatos et doctos sicut
philosophi et similes causa disputandi et discurrendi : In quarta
parte postea, que erat ad meridiem faciebant porticus duplices ut
pluvie a ventis impulse nō penetrarent in partem jnteriorem in hieme
et in estate sol esset magis longe in medio istius porticus erat una
aula multum grandis longa uno quadro, et dimidio : ubi instrueban
tur adolescentes : ~~A dextris cui~~ A dextris cuius erat locus ubi Juven
cule instruebantur : et ~~retro illos~~ post illum erat locus ubi pul
vere se pergebantur Athlete : et ulterius stantia pro frigida ablutio
ne : quam modo appelleremus Balneum aque frigide : que stantia
erat in angulo porticus : A sinistris loci adolescentium erat
locus ubi ungebant corpora sua athlete ut esset fortiores : et prope
illum stantia frigida ubi exuebant se vestimentis et ulterius
erat stantia tepida ubi fiebat ignis a qua ingrediebatur in calidam
Habebat hec stantia (laconicum ex una parte) . erat iste locus ubi
sudabant.) et ex altera, stantia pro calida ablutione : quia voluerant
illi prudentes homines : imitantes naturam : que ab uno extremo frigo
re ad unum extremum calorem suis medijs conducit) : quod nō statim
ab stantia frigida ingrederetur in stantiam calidam : sed medio tepide
stantie.

extra dicta loca erant tres porticus . unus ex parte ubi erant intro
itus quod esset versus orientem aut occidentem : alie due erant
una a dextris et alia a sinistris ponite una ad septentrionem, et alia
ad meridiem : illa porticus respiciens ad septentrionem ~~erat~~ duplex
~~et latitudinis quant~~ ~~[illegible]~~ et late pro longitudine suarum
columnarum : Alia ad meridiem erat simplex : sed latior omni
bus supradictis : et erat divisa hoc pacto : quod relictu in parte colun
narum et in parte muri decempedibus : quod spatium a vitruvio est dictu
margo : per duos gradus latos sexpedibus descendebatur in unum planum
latum duodecim pedibus in quo tempore hiemis athlete poterant ~~stare~~
exerceri tecti : absque hoc quod possent impediri a stantibus in porticu

Respiciendi causa: qui etiam, propter humilitatem dictam ubi erant athletę melius videbant. Hec porticus proprię appellabatur xistus: xisti fiebant, quod inter duos porticus fuissent silvę et plantationes: et vię inter arbores strate musaico.
Prope xistum, et porticum duplicem designabant loca detecta ad deambulandum dicta ab ipsis Peridromede, in quibus hieme, quando erat serena aer, poterat exercere athletę: stadium erat eciam hoc edificium et erat locus ubi multitudo poterat stare commodę videre athletas certare. Ab isto genere edificiorum acceperunt exemplum Imperatores romani, qui ordinaverunt thermes pro causa delectandi et complacendi populo, cum essent loca ubi homines congregabantur delectamenti gratia et ablutionis: de quibus in sequentibus libris dicemus.

A. locus ubi instruebantur Iuvenes
B. locus ubi instruebantur Iuvenculę
C. locus ubi aspergebantur pulvere athletę
D. Balneum frigidum
E. locus ubi athletę ungebantur
F. stantia frigida
G. stantia tepida per quam itur ad locum fornacis
H stantia calida dicta sudatorium camerata
I. laconicum
K. balneum calidum
L. Porticus exterior ante introitus
M. Porticus extra versus septentrionem
N. Porticus extra versus meridiem: ubi tempore hiemis exercebantur athletę dictus xistus
O. silvę inter duos porticus
P. loca scoperta ad deambulandum dicta Peridromido
Q. stadium ubi stabant multitudines hominum causa videndi certare athletas
+ oriens
O meridies
P. occidens
∴ septentrio / Alia loca facta in designo sunt exedrę et scolę

Finis Sexti libri

quartus liber

Quartus liber de Architectura Andreę Palladij In quo describuntur et figurantur Templa antiqua quę sunt Romę et alia quędam quę sunt in Italia et extra Italiam

Prefatio ad Lectores

Si In ędificio aliquo adhiberi debeat Ars et diligentia ut ipsum pulchra mensura et proportione comparetur hoc procul dubio maxime debet fieri in Templis in quibus ipse factor, et dator omnium Deus O. M. a nobis honorandus est et eo modo quod fragilitas nostra permittit laudandum de tot nobis concessis beneficijs. quapropter si homines in ędificanda sibi propria domo maxima diligentia et sollicitudine querunt excellentes architectos et sufficientes artifices, quidem eo magis obligati sunt maxima diligentia et cura querere peritissimos et sapientissimos architectos et artifices in ędificandis Templis. et si in suis habitationibus principaliter ad suam commoditatem respiciunt: in Templis ad dignitatem et magnitudinem illius inquibus debet adorari invocari et laudari maxime debent respicere. qui cum sit summus bonus, et summa perfectio: est multum conveniens, quod omnia illi dedicata sint ad illam supremam perfectionem et dignitatem sint redacta quam possimus maiorem et excellentiorem. et vere considerantes nos hanc pulcherrimam Machinam mundi quot miris ornamentis sit ornata et repleta: et quomodo cęli continuo ipsorum motu in ipsa mutent tempora secundum naturalem necessitatem. et suavissima ipsorum armonia temperati motus illorum seipsos conservent Non possumus dubitare, quod cum debeant esse similia parva Templa quę nos facimus: isto maximo Templo mundi a sua inmensa

bonitate unico verbo optime completo quin ~~quod~~ obligemur facere in illis omnia illa ornamenta nobis possibilia et taliter et ea proportione edificare illa quod omnes partes simul afferant suavem armoniam oculis respicientium: et unaquaque ex se serviat usui sibi convenienti. Propter quod, quamquam multa laude digni sint illi qui optimo spiritu ducti iam edificaverunt ecclesias, et templa summo Deo et qui die edificant Illi Domino: non videtur equum illos iudicare indignos aliqua reprehensione si ~~sed~~ studuerint etiam illa facere in meliori et nobiliori forma quam conditio nostra ferat. Unde quia antiqui Greci et Romani in faciendis templis suis dijs. adhibuerunt maximam diligentiam et pulcherrima architectura disposuerunt: ut ipsa illis nobilioribus ornamentis et digniori proportione esset facta quod deo cui dedicata erant conveniret. Ego sum ostensurus in hoc libro formam et ornamenta multorum templorum antiquorum quorum etiam adhuc videntur ruine: et redacta sunt a me in designo: ut possit ab unoquoque agnosci quali forma debeant et qualibus ornamentis edificare templa. Et quamquam quorundam eorum videatur parva pars erecta supra terram ego tamen ab illa parva parte considerati etiam fundamentis que potuerunt videri: coniecturam ~~feci~~ qualia debebant esse quando erant integra: et in hoc Vitruvius mihi auxiliatus est: quia conformavi illud quod legebam videbam cum illo quod docet Vitruvius: non mihi fuit multum difficile venire in cognitionem aspectus et formarum eorum. Sed quantum ad ornamenta idest bases columnas epistilia coronices, et similia non poteui aliquid ex meo: sed ~~ea~~ mensurata fuere a me cum summa diligentia: ex diversis fragmentis inventis in locis ubi erant ipsa templa. Et non dubito quod illi qui legent hunc meum librum et considerabunt diligenter designa: non accipiant intelligentiam veram multorum locorum: que in Vitruvio reputata sunt difficillima: et ut dirigerem intellectum ad cognoscendum pulcherrimas et proportionatas formas templorum: et ut extrahe rentur multe nobiles et varie inventiones: de quibus loco et tempore utentes: possit ad agnitionem perducere in inventionibus eorum

inventionibus eorum · qualiter debeat, et possit variari · absque
recessu a preceptis artis : et quantum similis variatio sit laudabilis
et gratiosa : sed antequam ad designa perveniatur : ego breviter
ut soleo, dicam illas observationes · quas in edificandis templis debemus
observare : ~~qui~~ quas quidem et etiam ego ab ipsomet Vitruvio ex
traxi · et ab alijs hominibus excellentissimis · qui scripserunt de
hac nobilissima arte.

De situ eligendo : pro edificandis templis

caput primum

Etruria, non solum prima fuit recipere ut adventam archite
turam in Italia : unde ordo qui Tuscanus vocatur habuit
suas mensuras : sed etiam quantum ad ea que ad Deos pertinebat
quos · maiores pars imo totus mundus · cecus et errans adorabat · ma
gistra fuit populorum circumvicinorum : et ostendit qualia gene
ra templorum : et quo in loco · et qualibus ornamentis · secundum
qualitates deorum deberent edificari : que observationes quan
quam multis in templis videantur · ~~que~~ quod observate minime
fuere : Ego tamen narrabo breviter, sicut a scriptoribus nobis
relicte fuere. ut ipsi qui antiquitate delectantur · remaneant
in hac parte satisfacti : et ut excitetur et inflammetur ani
mus uniuscuiusque · ~~ut possit~~ ad adhibendam omnem convenientem
curam, et diligentiam in edificandis templis : quia : indecorum est
et improperio dignum, quod nos habentes verum cultum Dei simus
superati in hoc ab illis qui nullum habebant lumen veritatis : Et quia
loca in quibus ponenda et edificanda sunt sacra templa · sunt ea
que prius debemus considerare : ego loquar de illis in hoc primo capite
Dico igitur : quod antiqui etrusci ordinaverunt · quod Veneri · Marti
et Vulcano fierent templa extra civitatem : ut illi qui move
bant et excitabant animos ad lascivias · ad bella · et incendia ·
Et in civitate illis : qui pudicitie · paci · et optimis artibus prepo
siti erant : et quod illis dijs : in tutela ~~et~~ et protectione quorum
esset civitas particulariter : templa dedicarentur in locis altissi
mis in medio civitatis · aut in arce : Et Palladi · Mercurio
et Isidi · quia artificibus, et mercatoribus preerdebant : edificarentur
templa · prope plateas · et aliquando super easdem plateas , et

et Appollini et libero prope theatrum. Herculi prope circos
et amphiteatrum: Esculapio; et Saluti. et illis Dijs pro medi
camentis: quibus putabant multos homines sanatos esse: edificauerunt
in locis optime sanis. et prope aquas salubres. ut. uenientes ab aere maligno: et per
l'habitati ad bonum et sanum. et bibentes ex ipsis aquis. Infirmi potius et
citius, et minori difficultate sanarentur: ex quo augeretur zelus religionis.
Et ita reliquis Dijs excogitauerunt conveniens illis edificare Templa secun
dum proprietates quas illis attribuebant et modos eorum sacrificiorum suorũ
Sed nos qui sumus gratia speciali Dej liberi ab illis tenebris. relicta illorũ
falsa et erronea superstitione. eligemus illos sitos. qui fuerint in no
biliori et digniori parte Civitatis: longe a locis inhonestis. et supra pul
chras et hornatas plateas: in qua multe vie habeant suum exitum.
ex quo omnis pars templi possit videri magna cum sua dignitate: et afferat
devotionem, et admirationem omnibus respicientibus illud. Et si in
Civitate erunt colles. eligentur altiores. sed si nõ sunt loca elevata
erigetur planum templi a reliquo Civitatis. quantum erit conveniens
et ascendetur ad templum per gradus: quando quidem ascensus
ad templum afferat maiorem dignitatem et maiestatem. ut uideatur
religionem esse positam pro custodia et protectione Civitatis et Civium
Sed si edificabuntur templa extra Civitatem; tunc frontes eorũ
erunt respicientes ad vias publicas. et supra flumina. si prope illa edi
ficabitur. ut itinerantes possint uidere et salutare e ante
frontem templi

De Formis Templorum: et de Decoro quod in illis
observari debet   caput secundum

Templa fiunt rotunda. quadrangularia: sexangula aut octangula
qui anguli terminentur omnes in capacitate Circuli: In forma Crucis
et in multis alijs formis et figuris. secundum varias inventiones hominũ
que quotiescunque sint. pulchris et convenientibus proportionibus, et
elegante et ornata architectura distincte merentur laudari: Sed
pulchriores, et ornatiores forme. a quibus alie recipiunt mensuras
sunt: rotunda et quadrangularis: et ideo de istis duabus lo
quitur Vitruvius. et docet qualiter debeant compartiri: ut di
cetur quando tractabitur de compartitione templorum: In
templis rotundis debet observari diligenter. quod omnes an
guli sint equales

omnes anguli sunt equales . sit templum . quatuor, aut sex aut pluri
um angulorum . et laterum : Respexerunt antiqui ad illud, quod
magis conveniret unicuique . ipsorum deorum . nō solum in eligendis locis
in quibus edificanda erant templa . ut superius diximus . sed etiam in eli
genda forma : ex quo . Soli et Lune . quia continue circum mun
dum girant , et . hoc illorum sphaerico motu producunt effectus omni
bus notos . fecerunt templa forma rotunda , aut saltem quod ad
rotunditatem tenderent : et sic etiam Dee veste . quam dixerunt
Deam esse terre . quod elementum scimus esse rotundum : Jovi ut
Dominus aeris, et coeli . fecerunt templa detecta in medio cum portici
bus in circuitu . ut dicam inferius . In ornamentis etiam
habuerunt maximam considerationem . quali deo edificarent . propter
quod Minerve et marti : et Herculi . fecerunt templa opere dorico .
quia talibus dijs dicebant convenire pre militia : cui ~~ea~~ preside
bant . edificia sine delicaturis et ~~po~~ celaturis . Sed Veneri
Flore . Plusis . Nimphis . et delicatioribus Deis . dixerunt debere edi
ficare templa : quod floride et molli etati virginali convenirent
ex quo illis dederunt opus corinthium : ~~qua~~ existimantes . quod ope
ro subtilio , et pulchra , florida ornata folijs , et volutis . convenirent
tali etati . Sed Junoni . Diane et Libero , et alijs dijs . qui
bus nec gravitas primorum . nec delicatura secundorum videbatur con
venire . dederunt ~~opera~~ Jonicha . que inter dorica et corinthia ,
medium tenent . Ita legimus antiquos observasse ~~de eis in~~
in edificandis templis , deus . in quo consistit pulcherrima pars architec
ture . et ideo etiam nos . non habentes deos falsos : ut servemus decus
circa formam templorum . eligemus perfectiorem , et excellentiorem
et . quia Rotunda talis est : quia sola inter omnes figuras est sim
plex . uniformis equalis . fortis et capax . faciemus templa rotunda
quibus maxime convenit hec figura : quia cum sit ipsa uno solo termino
clausa . in qua nō invenitur nec principium nec finis : nec distingui potest
unum ab altero : et cum habeant suas partes similes inter se : et quod
omnes participant figure totius : et finaliter quia invenitur in om
ni sua parte extremum longe equaliter a medio : aptissima est : ad
demonstrandam . unitatem . infinitam essentiam . uniformitatem . Ius
titiam Dei : Preterea negari nō potest : quod nō requiratur
pulchritudo , et perpetuitas magis in templis quam in omnibus alijs edi
ficijs . cum sint ipsa dedicata Deo optimo maximo : et conserventur
in ipsis celebriores memorie Civitatis : ex quo propter hanc rationem
debet dici quod figura rotunda in qua nō est ullus angulus . templis

maxime conveniat : Debent etiam esse templa capacissima ut multus populus commode possit in illis stare ad providendis sacris : et inter omnes figuras terminatae ab equali circumferenza : nema ~~ex~~ est capacior rotunda ; Sunt etiam multum laudabiles illę ecclesię factę in forma crucis : in quibus ea parte quę esset pes crucis habent portas : et contra illas Altare maius, et chorum : et in duobus ramibus sive bracchijs quę se extendunt ab utroque latere ut bracchia duas alias portas, aut duo alia altaria : quia cum essent figuratę cum forma crucis representant oculis respicientibus illud signum in quo pendens etetit salus nostra : et hac forma ego feci ecclesiam sancti Georgij maioris Venetiarum

Debent habere templa porticus amplas : et cum maioribus columnis quam requirant alia edificia : et bonum est quod ipsę sint grandes et magnificę : sed nõ tamen maiores illo quod requirat magnitudo civitatis : et magnis et pulchris proportionibus edificatę : quoniam cultuj divino pro quo ipsę fiunt requiritur omnis magnificentia, et maiestas : Debent fieri pulcherrimis ordinibus colum narum : et debet unicuique ordini dari sua propria et convententia ornamenta : fient ex materia excellentissima : et preciosiora ut simul cum forma cum ornamentis et materia honoretur plus quam possimus divinitas : e si possibile esset deberent fieri quod haberent tantum pulchritudinis quod nõ posset immaginari res pulchrior : et ita in omni eorum parte disposita quod intrantes in ea admirarentur et animo et spiritu et mente suspensi stetissent considerantes gratiam et venustatem eorum : Inter omnes colores nullus convenit magis templis quam albedo : quando quidem puritas coloris et vitę summe placeat Deo : sed si in eis picturę fient nõ bene se habebunt illa picturę alienantes animum a contemplatione rerum divinarum : quia nõ debemus in templis recedere a gravitate et ab illis quę visę a nobis reddent animos nostros magis inflammatos ad cultum dej, et ad bene sancteque operandum

De Aspectibus Templorum caput tertium

Aspectus intelligitur illa prima monstra, et ostensio ~~quam~~ sui facit templum suis propinquantibus sibi ; septem sunt magis usque late et melius intellecti aspectus templorum : de quibus mihi visum fuit necessarium ponere hic illud tantum quod dicit Vitruvius capite primo libri primj : ut ista pars quę propter parvam observa

tiam antiqui

etiam antiquitatum . a multis reputata est difficilis ; et a paucis usque
modo bene intellecta : reddatur facilis, et clara propter illud quod
ego dicam : et propter designa que sequentur : que exempla erunt
eorum que nos docet : et volui uti etiam nominibus quibus
etiam ipse utitur : ut illi qui legent libros vitruvij . ad quod faci
endum exortor omnes agnoscant in illis . eadem nomina , ne videa
tur illis legere diversa : ut perveniamus igitur ad propositum
tum nostrum : Templa fiunt aut cum porticibus aut sine
eis : illa que sine fiunt : possunt habere tres aspectus : unus
appellatur In antis . idest facies cum pilis : quia ante vocan
tur pile que fiunt in angulis edificiorum : aliorum duorum
unum dicitur Prostilos idest facies cum columnis . et alius
Amphiprostilos : ille qui aspectus qui est in Antis dictus . habe
bit duas pilas in angulis . que amplectuntur etiam latera templi
et inter dictas pilas in medio frontis duas columnas extra promi
nentes , et substinentes frontispicium . quod erit supra introitum
. Alter qui prostilos est dictus : habebit amplius primo etiam
in angulis duas columnas in angulis contra pilas : et a dextris et a
sinistris ubi vertuntur anguli duas alias columnas . idest unam
ex parte : sed si in parte posteriori servabitur idem modus
columnarum , et frontispicij : fiet aspectus dictus Amphiprostilos .
duorum primorum aspectuum templorum . in diebus nostris non habe
tur ulla memoria : et ideo in hoc libro non erunt eorum exempla
nec mihi visum fuit necesse facere designo illorum : cum unusquisque
istorum aspectuum figurata sit planta , et suum rectum in vitruvio
commentato a Reverendissimo Barbaro : sed si templis fiet
Porticus . tunc aut fient circa totum templum , aut in fronte
solum : illa templa habentia solum porticus in fronte ante . potest
dici quod etiam illa habeant aspectum dictum prostilos : sed illa
que fiunt cum porticibus in circuitu : possunt fieri quattuor aspec
tuum , quia aut fiunt cum sex columnis in facie ante , et in illa
posteriori : et in lateribus cum undecim computantes angulares : et
hic aspectus appellatur peripteros idest alatus in circuitu : et sunt
Porticus circum cellam late quantum unum intercolumnium : Vide
tur templa antiqua habentia sex columnas in facie . et non habent tamen
porticus in circuitu : sed in muris celle in parte ex extra . sunt medie
columne que comitantur illas porticus . et habent eadem ornamenta . sicut
in Nimes Provincie : et hoc pacto potest dici . quod sit Rome tem
plum ordinis ionici , quod modo dicitur sancta Maria Egiptiaca : quod

quod quidem fecerunt illi architecti ut facerent cellam maiorem, et
latiorem; et diminuerent inpensam; remanente tamen eodem aspectu
alati in circuitu respicientibus templum a planis. Aut ponun
tur templis octo columnę in fronte; et quindecim in lateribus cum
angularibus: hec habent porticus duplices in circuitu: et ideo as
pectus eorum dictus est dipteros idest alatus duplex. Aut bene
fiunt templa habentia ut superius dicta octo porticus octo columnas
per frontes; et quindecim in lateribus; sed porticus in circuitu nō
fiunt duplices: quia aufertur unus ordo columnarum: ex quo ipse
porticus fiunt latę quantum duo intercolumnia: et una crassitudine
columnę. et appellatur aspectu eorum ~~pse~~ pseudodipteros. idest falsus
alatus duplex: hic aspectus fuit inventio Hermoginis antiquis
simi architecti qui hoc modo fecit porticus circa templa latos et
commodos. dimminuit inpensam, et laborem nec abstulit aliquid
ex aspectu: Aut finaliter fiunt. quod in utraque facie
sint decem columnę: et porticus in circuitu duplices. sicut ~~et~~ in illis
habentibus aspectum dipteron: Hęc templa in parte interiori
habebant alias porticus duobus ordinibus columnarum ~~uno~~ unus supra
alium: et erant istę columnę minores illis extra: Tectum pergebat
ab exterioribus columnis ad illas interiores: et totum spacium circum
datum a columnis interioribus erat detectum: unde aspectus talium
templorum appellabatur Hipetros. idest detectus: Dedicabatur
hec templa Jovi. ut padrono celi et aeris: et in medio claustri pone
batur altare: Huiusmodi credo fuisse templum cuius aliqua vestigia
videntur romę supra monte Caballo: et dedicatum fuisse Jovi quiri
nali. et edificatum ab Imperatoribus: quia temporibus Vitruvij ~~ut~~
ipse dicit nō erat aliquod tale templum

De quinque Generibus templorum cap. 4

Usi sunt antiqui (ut iam diximus) facere porticus suis templis pro
commoditate populi ut haberent ubi intertinerentur et spaciaren
tur extra cellam in qua fiebant sacrificia: et ut daretur maior
maiestas, et magnitudo illis edificijs: Unde quia possunt fieri inter
valla. quę sunt inter columnam et columnam: quinque magnitudi
nibus: secundum quod distinguit Vitruvius quinque genera sive modos
et formas templorum: quorum nomina sunt: Picnostilos. idest spis
sis columnis: sistilos idest latioribus sive rarioribus: Diastilos.
idest etiam plus distantioribus: Areostilos. idest plus quam con
veniat distantioribus et eustilos: idest rationabilibus, et con
venientibus inter

et convenientibus intervallis. De quibus talibus intercolumnijs quomo
do sint, et qualem proportionem debeant habere cum longitudine colū
nę, dictum fuit superius in primo libro: et posita designo. Ideo,
nō mihi dicendum est hic aliud, nisi quod quatuor primi modi sunt
defectivi. Duo primi quia cum sint intercolunnia unius diametri
et dimidij, aut duorum ad illas columnę, sunt parva multum, et stricta
unde nō possunt duę personę simul pariter ingredi porticus, sed oportet
ut vadant una post aliam. et Portę, et illarum ornamenta nō possunt
videri e longinquo: et finaliter quia ab angustia spaciorū est impedita
deambulatio in circuitu Templi. Sunt tamen hi duo modi tolle
rabiles quando fiunt columnę grandes, ut videtur quasi in omnibus
templis antiquis. Tertius, quia cum possint poni inter
columnas tres diametri columnę, fiunt intercolumnia multū lata
ex quo architrabes pre nimia magnitudine spaciorum disrumpuntur.
Sed huic defectuj providere possimus, facientes supra architrabibus
[illegible] arcus, qui substentent pondus, et relinquant liberos architrabes.
Quartus modus quanquam nō patiatur defectum supradicti, quia
nō sunt in usum epistylia ~~architrabes~~ ex lapide, aut ex marmore: sed supra
columnis ponuntur trabes ex ligno: potest nihilominus dici etiam
ipse defectivus: quia est humilis et latus, et est proprius ordi
nis Tuscanj. Ita quod pulchrior, et elegantior modus templorū
est ille dictus Eustilos: qui est quando intercolumnia sunt duorum
diametrorum columnę, et unius quarti: quia servit optime usuj, pulchri
tudinj, et firmitati. Ego nominavi modos sive formas templo
rum illis eisdem nominibus, quę ponit Vitruvius, sicut etiā posui
aspectus: tum propter causam superius dictam: tum etiam quia talia
nomina videntur iam fuisse recepta a nostra lingua: et ab unoquoque
intelliguntur: et ideo etiam illis utar in designis templorum, quę
sequentur

De Compartitione templorum. caput. V.

Quanquam in omnibus edificijs requiratur quod partes eorum simul
sibi respondeant ad invicem, et habeant talem proportionem, quod,
nulla sit, qua nō possimus mensurare totum, et alias partes etiam.
Hoc tamen summa diligentia observari debet in templis, quia consecrata
sunt divinitati: pro honore, et reverentia cuius debemus omnia facere
pulchriora et et nobiliora quam possumus. Cum sint igitur
regulatiores formę templorum, rotunda, et quadrangularis, ego dicam
quomodo unaquęque earum debeat compartiri: et etiam aliqua pertinē

pertinentia ad templa quibus nos christiani utimur : Templa rotun
da fiebant antiquitus aliquando aperta idest sine cella cum colum
nis substinentibus cupulam : ut illa quę dedicabantur Junoni Lacinię
in medio quorum ponebatur altare et supra illo ignis inextinguibilis
Hęc tali modo compartiuntur : Diuiditur diametrum totius spacij
quod occupare debet templum in tres partes equales : una datur gradibus
idest ascensui ad pauimentum templi et duę relinquentur templo
et columnis quę ponuntur supra pedestilijs : et sunt alte cum basi et ca
pitelo quantum est diameter minoris giri ~~en~~graduum : et grosse pro duo
decima parte illarum altitudinis : ~~architraves~~ [epistiliorum] zophoros et
alia ornamenta fiunt secundum quod dictum est in primo libro : et
ita in hac quo sicut in alijs formis templorum — sed illa templa
que fiunt clausa idest cum cella : aut fiunt cum alis in circuitu
aut uno solo portico in fronte : illorum habentium alas in circuitu ra
tiones sunt istę : primo in circuitu fiunt duo gradus et supra po
nuntur pedestilia supra quibus sunt columnę : Alę sunt latę
pro quinta parte diametri templi accipientes diametrum in parte
interiori pedestiliorum — Columnę sunt longe quantum est lata
cella et sunt grosse pro decima parte longitudinis : Tribuna
siue ~~cupula~~ [cuppa] fit alta supra ~~architravem~~ [epistilium] zophorum coronicem
alarum pro dimidietate totius operis : ita diuidit vitruuijus templa
rotunda : Sed tamen in templis antiquis nō uidentur pedestilia
sed columne incipiunt a ~~fundamento~~ pauimento templi quod quidem
multum mihi placet magis : tum quia cum pedestilijs impeditur
multum introitus templi : tum etiam quia columnę quę a terra
incipiunt ~~re~~ afferunt maiorem magnificentiam : sed si templa
rotunda habeant porticus solum in fronte : ipsa fiet longa quanto
erit latitudo celle aut minor octava parte : poterit fieri etiam bre
uior : sed non tamen quod [nō] sit minor tribus quartis latitudinis templi
et nō fiet latior tertia parte sue longitudinis : In templis
quadrangularibus : porticus in frontibus fient longę quantum erit
latitudo ipsorum templorum : et si erunt modi ~~stilos~~ eustilos,
qui est pulcher, et elegans : tali pacto compartientur : si aspectus het
quatuor columnarum : diuidetur tota facies templi (relictis foris
prominentijs basarum columnarum : quę erunt in angulis) in unde
cim partes, et dimidiam : et una istarum partium appellabitur
modulus idest mensura : qua mensurabuntur alie partes : qua
si fiant columnę grosse uno modulo : quatuor dabuntur illi : tres in
tercolumnio medij : et quatuor et dimidium alijs duobus intercolumnijs

idest due et quatu

due et quarta pro unaquaque : Si frons erit sex columnarum .
dividetur in decem et octo . si octo columnarum in viginti quatuor
et dimidiam : si decem columnarum in triginta et unam : dantes
semper ex istis partibus : unam crassitudini columne . tres vano dimidij
et duas et quartam unicuique aliorum vanorum . Altitudo colum
narum fiet secundum quod erunt aut ionice aut corinthie :
qualiter debeant regulari aspectus aliorum modorum templorum
descr. Picnostilos. sistilos, diastilos et areostilos iam dictum est com
plete in primo libro : quando tractavimus de intercolumnijs :
Ultra porticum invenitur antetemplum et postea cellam
dividitur latitudo in quatuor partes : et ex octo illarum fit latitudo
longitudo templi : et ex istis quinque dantur longitudini celle : clau
dentes muros in eis in quibus sunt porte : et alie tres relinquuntur
antetemplo . quod in lateribus habet duas alas murorum continuatos
muris celle . in fine quarum sunt due ante idest due pile grosse
quantum columne porticus . et quia potest esse quod inter illas
alas esset aut parum aut multum spacij : si erit latitudo maior
viginti pedum : debebunt poni inter dictas pilas duas due columne
et plures etiam secundum quod opus requirat ad directuram colum
narum porticus . officium cuius e quarum erit separare ante
templum a porticu : et illa tria aut plura vano . que erunt
inter pilastra . claudentur cum tabulis . sive antepectoribus marmoris
relinquentes tamen apertura . per quas possit ingredi in antetemplu
Et si latitudo erit maior pedibus quadraginta : necesse erit poni alie
columne ex parte interiori contra illas portas inter pilas : et fient
altitudinis exteriorum sed aliquanto subtiliores : quia aer apertus
auferet partem crassitudinis ab illis exterioribus : et clausura no
permittet discernere subtilitatem illarum interiorum : et ita videbuntur
equales . Et quanquam dicta compartitio efficiatur adamus
sim in templis quatuor columnarum : no tamen est eadem proportio
in alijs aspectibus : et modis : quia oportet ut muri celle sibi ad
invicem se respiciant columnas exteriores : et sint posite ad directu
ram : ex quo celle illorum templorum erunt aliquanto maiores eo quod
diximus : Ita diviserunt antiqui templa sua ut nos docet
Vitruvius : et fieri voluerunt porticus : sub quas in temporibus pluvio
sis possent homines evitare pluviam grandinem nives : et in estate
vim caloris solis . et in diebus intertineri donec hora veniret sacri
ficandi . Sed nos relictis porticibus in circuitu : edificamus tem
pla que multum assimilantur basilicis in quibus ut iam diximus
fiebant porticus in parte interiori ut faciamus modo in templis .

quod quidem accidit: quia illi primi qui se dederunt nostre religioni
a veritate illuminati: ~~erant~~ ~~soli~~ solebant pre timore gentilium
congregari in basilicis hominum privatorum: ex quo videntes postea
quod hec forma ad rem multum faciebat: quia multa dignitate pone
batur altare in loco tribunalis: et chorus stabat comode circum altare
et reliquum erat liberum populo: nõ amplius mutata est hec forma
et ideo in compartitione alarum quas nos facimus in templis debemus
observare illud quod dictum fuit quando tractavimus de basilicis.

Additur nostris ecclesijs locus unus segregatus a reliquo templi
quem appellamus sacrarium sive sacristiam: ubi servantur vestes sa
cerdotales: vasa et libri sacri et alie res necessarie cultui divino, et
ubi parantur sacerdotes: et prope edificantur turres in quibus
appenduntur campane ad convocandum populos ad divina officia
et sacrificia: quibus nõ alij utuntur quam christiani: prope
templum fiunt habitationes pro sacerdotibus que debent esse commode
cum spaciosis claustris, et pulcherrimis hortis: et specialiter in loca
pro sacris virginibus debent esse secura alta longe a strepitu, et a
prospectu hominum: et tantum sufficiat me dixisse de decore
de aspectibus de modis et compartitionibus templorum. modo
ego ponam designa multorum templorum antiquorum
in quibus observabo hunc ordinem: primo ponam designa illorum
templorum que sunt Rome: ~~postea~~ ~~illorum~~ et per italiam: postea
illorum que sunt extra Italiam: et pro faciliori intelligentia
et causa evitandi ~~ho~~ prolissitatem et tedium: quod afferre possem
lectori benigno: si dicere vellem minutim mesuras uniuscuiusque parti
ego posui omnia ~~numeri~~bus in designis.
cum numeris

Pes vincentinus quo mensurata fuere omnia sequentia tem
pla est in secundo libro numero 4.

Totus pes dividitur in duodecim uncias, et unaqueque uncia
in quatuor minuta.

De designis quorundam templorum antiquorum que sunt Rome: et primo de illo Pacis cap. V.

Incipiamus igitur bono augurio a designis templi iam dedicati Paci
cuius videntur vestigia prope ecclesiam sancte marie nove in via
sacra: et dicunt scriptores quod ipsum est in eodem loco ubi prius
fuit curia romuli, et hostilie: postea domus valerij: basilica por
tia: et domus cesaris, et porticus quam augustus proiecta in
terram domu cesaris: quia videbatur illi machina nimis magna

edificauit

edificavit: et appellavit nomine liviæ drusillæ suæ coniugis. Hoc te
plum ceptum fuit a Claudio Imperatore et perfectum a Vespasiano
post quam regressus fuit victor ex Judeis in quo Conservavit omnia
vasa et ornamenta quæ attulit in suo triumpho ex templo Hierosolym
itano : legitur hoc templum fuisse pulchriorem maius orna
tius et ditior quam in civitate posset invenire : et vere suo
vestigia ita ruinata ut sunt : representant tantam magnitudinem
quod bene satis possumus iudicare quale fuisset dum esset integrum
Ante introitum erat porticus trium vanorum factorum ex la
teribus coctis, et reliquum erat murus continuatus pro quanto erat
lata facies : In pilis arcuum porticus in parte exteriori erant Colum
næ positæ ornamenti gratia : ordo quarum succedebat in murum con
tinuum : supra ista prima porticu alia erat detecta cum suo podio
et ad directuram uniuscuiusque columnæ debebat esse una statua
In parte interiori templi erant octo Columnæ ex marmore ordinis
corinthij grossæ quinque pedibus, et quatuor uncijs et longe quin
quaginta pedibus cum basibus et capitulis : Architrab. Zophorus
et Coronix erant decem pedum, et dimidij : et substentabant came
ram navis mediæ : Basis istius Columnæ erat altior dimidietate
diametri et Columnæ : et habebat periculamentum grossius tertia parte
suæ altitudinis quod quidem fecerunt forsitam : iudicantes quod me
lius possent substinere pondus supra ipsum ponendum : sua prominentia
erat pro sexta parte diametri columnæ : ~~Architrabs~~ epistylium Zophorus
et coronix erant celata satis pulchra inventione : Simacia ~~ar~~ epistylij
~~chitrabis~~ digna est observatione quia est diversa ab alijs et facta
optime, et gratiose nimis : Coronix habet ~~modiliones~~ mutulos in loco
~~dentillatorij~~ coronæ : ~~capsæ~~ metopæ rosarum quæ sunt inter ~~modiliones~~ mutulos sunt
quadræ, et sic debebent fieri sicut observavi in omnibus edificijs
antiquis : Dicunt autem plures quod hoc templum combustum fuit
tempore Commodi imperatoris quod quidem non video qualiter possit
esse verum cum non sit ibi pars minima lignorum : sed posset ~~fieri~~
esse faciliter illud ruinatum fuisse a terremotu aut aballo simili
accidente et postea ~~instaurum~~ instauratum in alio tempore : quo
architectura non ita bene intelligebatur sicut tempore vespasiani
quod quidem in hac meam sententia confirmat videns quod celaturæ non
ita sunt bene factæ et elaboratæ et cum illa diligentia magistrorum
quod evidenter ille arcus titi, et aliorum edificiorum factorum in
bonis temporibus : Muri istius templi erant ornati statuis, et
picturis et omnes cameræ erant factæ cum compartitionibus ex gypso
nec ibi erat aliqua pars, quod non esset ornata : Huius tem

ex istius Templi seu tres Tabulas

In prima designata est planta

In secunda erectum partis exterioris, et interioris faciei. et partis interioris plani

In tertia sunt membra particularia

A. Basis
B. capitulum
C. ~~Architrabs~~ epistylium et zophorus, et coronix — columnarum sustinentium navem medij
D. compartitio ex Gypso facta in cameris

De Templo martis vindicatoris . cap. VII

Prope Turrim Comitum videntur ruinæ Templi ædificati iam ab Augusto Marti Vindicatori . pro voto quod ipse fecit quando ~~contra~~ simul cum Marcum antonium preliatus est : in farsalia contra brutum et cassium . ut vindicaret mortem cæsaris : et vicit ex illi reliquijs relictis, comprehenditur : illud esse ornatissimum et mirabilissimum ædificium : et multo admirabilius debebat illud reddere . platea quæ ante illud erat . in quam legitur quod ferebantur insignia victoriæ et triumphi illi qui victores inimicorum revertebantur ovantes in civitatem : et quod Augustus in eius pulchriori parte posuit duas tabulas : in quibus erat pictus modus preliandi, et triumphandi . et duas alias tabulas de manu Appellis . in una quarum erat Castor, et Pollux . Dea victoriæ et Alexander magnus : in alia uno representatio prelij et unus Alexander : Erant duo porticus in quibus ipse Augustus dedicavit statuas omnium illorum qui triumphantes reversi sunt Romam : Nunc d huius fori non videtur aliqua reliquia : si non forsitam illi alæ muri qui sunt ex lateribus templi . nō essent pars ipsius fori . quod quidem multum verisimile videtur : per ma propter multa loca statuarum quæ ibi sunt . Aspectus templi et alatus in circuitu . quam superius appellavimus . nomine Vitruvij Peripteros : et quia latitudo cellæ excedit viginti pedes . et positæ sunt ibi columnæ inter duas antas, aut pilas ante templi contra illas porticus . sicut dictum est superius ~~des~~ debere fieri in talibus casibus . Porticus nō continuatur circa totum templum Et etiam in ~~lateribus~~ alis murorum adiunctorum utrinque lateri nō servatur in parte exteriori idem ordo : quamquam interius omnes partes

omnes partes sibi invicem respondeant : ex quo comprehenditur
quod retro et ant a latere debebat esse via publica : et quod Augustus
voluit accomodari sibij, et no auferre domus vicinas ab dominis.
Modus ipsius Templi est Pig Picnostilos. Porticus sunt late quantum
inter collonnia ; In parte interiori idest in cella non videtur
indicium nec vestigium aliquod ; nec minus sunt morsus in muris
ex quo possit firmiter dici quod ibi fuissent ornamenta, et tabernacula
Nihilominus quia est multum verisimile quod ibi fuissent ego feci
ex mea inventione. Columnę porticuum sunt operis corinthij
Capitula elaborata folijs olivarum. habent Abacum multo maiorem
eo quod videtur in alijs eiusdem ordinis : considerantes ad altitu
magnitudinem totius capituli : prima folia videntur tumescere
aliquantulum propter locum ubi oriuntur quod quidem affert illis
magnam gratiam . Habent hę porticus pulcherrimas contignatio
nes : et ideo feci delineamentum illorum : et aspectus im plano
Circa hoc Templum erant muri altissimi ~~pepe~~ ex peperino qui ex
parte exteriori erant opere rustico : et in illa interiori habebant
multa tabernacula et loca pro ponendis statuis . et ut videatur
optime totum feci septem tabulas

In prima est informa parva tota planta, et totum erectum
illius quod videtur ex isto edificio tam in parte extra
quam in parte intra

In secunda est ~~ese~~ erectum plani, porticus et cellę

In tertia est erectum dimidię facieij cum parte murorum qui
sunt ex lateribus Templi

In quarta est ~~d~~ erectum partis interioris porticus, et cellę
cum ornamentis a me additis

In quinta sunt ornamenta porticus

G: Capitulum
H: ~~[illegible]~~ epistilium zophorus et Coronix
I. contignationes et laquearia porticus

K In sexta est designata contignatio porticus, et qualiter
vertat in antes aut pilis aut et templi

M. contignatio epistilij ~~[illegible]~~ inter columnas

In septima sunt alia membra

A: est basis columnę porticus quę continuatur etiam

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

muro circa templum

B. capreolum a quo incipiunt divisiones quadrorum factorum pro ornamento in muro sub porticibus

C. Planta columnarum positarum pro ornamento tabernaculorum in cella

D. sua basis

E. capitulum

que ornamenta interius addita fuere a me accepta ab aliquibus fragmentis inventis prope hoc templum

F. coronix que videtur in alis murorum que faciunt plateam a lateribus templi

De Templo Nerve Traianj cap. viiij

Prope illud templum edificatum ab Augusto videntur vestigia templi Nerve Traianj. Aspectus cuius est Prostilos: modus sive forma est spissarum columnarum. Porticus simul cum cella est longa paulo minus duobus quadris. pavimentum istius templi erigitur a terra uno basamento quod circundat totum edificium et facit spondam gradibus per quos ascenditur ad porticum. In extremis partibus istarum spondarum erant due statue, idest una pro capite cuius basamenti. Basis columne est actica: diversa in hoc, ab illo quod nos docet Vitruvius, et quod ego posui in libro meo primo: quod in ipsa sunt duo tori amplius: unus sub scotia et alius sub cimbia: Lingue capituli sunt celate folij olivarum: et sunt he folia ordinata quinque et quinque: sicut sunt digiti in manibus hominum: et ita observavi esse facta omnia capitula antiqua: et melius fiunt et maiori gratia illis quorum fiunt folia quatuor et quatuor. In epistilio sunt pulcherrime celature dividentes unam faciam sive ambiam ab alia: et he celature et he divisiones sunt in lateribus templi solum. quia in facie epistilium et zophorus facta fuere omnes ad planum unum: ut possent poni faciliter inscriptiones cuius ad hoc videntur he pauce litere quamquam trunce etiam ipse et corrose a tempore

IMPERATOR NERVA CESAR AUG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II IMPERATOR II PROCOS.

coronix

166

Coronix. optime celata est. et habet pulcherrima ~~ornamenta~~ et mul tum convenientes prominentias.. sunt ~~architrabs~~ epistilium zophorus, et Coronix omnes simul pro quarto longitudinis Columnarum. Muri fac ti sunt ex peperino: et habebant camisiam ex marmoreis tabulis.

In cella per longitudinem murorum ex parte tabernacula cum statuis ut per ruinis videtur ibi fuissent. Erat ante istud templum una platea in medio cuius posita erat statua ipsius imperatoris et dicunt scriptores quod tanta erant et ita miranda sua ornamenta quod ~~et~~ afferebant ~~et~~ stuporem et extasim ~~illis~~ respicientibus: indicantes facturam non hominum sed gigantum. ex quo perveniens Constantius Imperator romam prius ~~et~~ miratus de rara structura huius edificij: postea respiciens suum architectum dixit quod volebat facere un equum similem illi Traiane in sui memoria: cui respondit Ormisida (ita erat nomen illius architecti) quod erat prius opus facere illi stabulum simile: ostendens illi Imperatori plateam istam. Columne que sunt incircuitu non habent pedestalia sed oriuntur a terra et fuit multum conveniens quod templum esset eminentius aliis par tibus: sunt etiam ille opere corinthio. et ad directuram illarum supra cornicem erant pile parve: supra quibus forsitam posite erant statue. ne aliquis miretur, quod ego ponem tot tantam copiam statuarum in his edificiis: quia legitur tot fuisse Rome quod videba tur alius populus. Huius edificij feci sex tabulas

In prima est medietas facie templi

T. est entrecolunes qui est aflaneis

In secunda: est erectum in parte interiori et ~~p~~ propius est planta templi et platee simul

S. Locus ubi erat statua Traiani

In tertia est erectum plani porticus, et per intercollum nia videtur ordo columnarum que erant incircuitu platee

In quarta est medietas facie platee contra templum

In quinta sunt ornamenta porticus templi

A. Basamentum totius edificij

B. Basis

C. ~~Architrab~~ epistilium

D. Zophorus

E. Coronix

F. contignatio ~~architrabis~~ epistilij intra Columnas

In recta sunt ornamenta que erant circa plateam

G. Basis

H. ~~Architrabs~~ epistilium

I. ~~Fregium~~ Zophorus celatus figuris

K. coronix

L. pilae parve supra quibus erant porte statue

M. ornamenta portarum quadrarum que erant in facie plateę contra porticum templi

De Templo Antonij, et Faustine cap: 9

Prope Templum pacis positum superius: videtur Templum antonij et faustine: ex quo est opinio multorum quod antoninus fuisset positus in numero deorum: eo quod habuisset Templum: sacerdotes salios et sacerdotes antonianos. Facies Huius Templi est facta cum columnis: modus suus est Picnostilos: planum sive pavimentum Templi est erigitur a terra pro tertia parte altitudinis columnarum porticus: et ad illum et ascenditur per gradus quibus faciunt spondam duo basamenta: qui circundant ipsorum ordine totum templum Basis istorum basamentorum grossa est plusquam pro medietate sue cimacie: et est magis simplex et ita observari antiquos fuisse omnia basamenta hoc modo: et etiam in pedestilijs que ponuntur sub columnis cum multa ratione. Cum omnes partes edificij quanto magis sunt prope terram tanto debet esse solidiores: In extrema parte ipsorum ad directuram Columnarum angularum porticus erant due statue idest una pro unoquoque capite basamenti: Basis columne est actica: capitulum celatum est folijs olivarum: ~~Architrabs~~ epistilium zophorus et Coronix sunt pro quarto et uno tertio dicte quarte partis altitudinis Columnarum: In ~~architrabe~~ epistilio sequuntur ad hoc hec verba

DIVO ANTONINO ET
DIVE FAVSTINE EX S.C.

In zophoro

Jn zophoro sunt celati Griphi qui unusquisque respicit versus alterum griphum sibi coniunctum : et ponunt pedem anteriorem supra luminare siue ceroferario forme qua utebantur in sacrificijs : Coronix nõ habet denticulum ~~ef~~ cauum : et est sine [mutulis] ~~modilionibus~~ : sed inter denticulũ et distillatorium habet unum [cimasium] ~~ovalum~~ satis grande : Non videtur quod inparte interiori istius templi fuisse aliquod ornamentum , tamen credere uolo : considerata magnificentia illorum imperatorum quod ibi fuissent : et ideo posui statuas : Habebat hoc templum ~~por~~ [clastrum] ~~ticum~~ ante, factam ex peperino : Jn eius introitu contra porticum templi erant pulcherime fornices : et per totum in circuitu erant colunnę et multa ornamenta quorum modo nõ videntur reliquię neque vestigia : et ego vidi partem eius destruere cum essem romę quę adhuc permanserat supra solum : ex lateribus templi erant duo alij introitus aperti idest sine fornicibus . Jn medio huius clastri : erat statua enea Antonini supra equum eneum : quę modo est in platea Capitolij

Huius templi feci quinque tabulas

Jn prima est erectum a flancis in parte exteriori : et mediantibus intercolumnijs porticus videtur ordo columnarum : et ornamenta circa claustrum

Jn secunda est erectum medię faciej templi : et versionis claustri

Jn tertia est erectum porticus , et Cellę in parte interiori

B . Murus diuidens porticum a Cella ~~in parte interiori~~ prope est denegnatur planta templi , et claustri

A : ~~Introit~~ locus ubi erat statua Antonini

Q introitus a flancis templi

R Jntroitus contra porticum templi

Jn quarta est erectum medietatis introitus qui erat in fronte templi

Jn quinta sunt ornamenta porticus templi

A . Basamentum

B . Basis

C Capitellum

D . [epistilium] ~~Architraus~~ ubi est inscriptio

E . Zophorus

F . Denticulus nõ celatus

6. Una coronix parva in lateribus templi in parte exteri.

De Templo Solis et Lunę cap. 7

Prope fornicem Titi in orto sanctę marię novę videntur duo Tépla et unius eiusdem formę. et cum eisdem ornamentis: unum quorum tamen respiciens ad orientem creditur fuisse templum solis: aliud respiciens ad occidentem illud lunę: fuerunt edificata ista templa et dedicata à A. T. tatio Rege romanorum: et appropinquant formę rotundę. quia sunt tam lata quam longa quod quidem factum fuit respicientes motum et iter dictarum planetarum: qui est circularis circa celum: Porticus existentes ante introitum talium templorum totę sunt ruinatę. nec videntur alia ornamenta quam illa quę sunt in fameris: quę habent compartitiones ex gipso elaboratas multa cum diligentia. et pulcherrima inventione. Muri istorum templorum sunt grossissimi: et inter utrumque templum à flancis sacellorum magnorum. quę sunt contra introitum: videntur vestigia aliquarum scalarum quę debebant portare supra tectum: Ego feci porticus ante et ornamenta interiora. ut cum immaginatus illa esse fuisse habita consideratione ad illud quod videtur modo supra terra. et ad illud parum quod potuit videri ex fundamentis: Horum templorum feci duas Tabulas.

In prima sunt plante amborum. ut sunt simul coniuncta et videtur locus ubi sunt scalę, quas dixi portare supra tectum: prope istas plantas sunt erecta exteriora, et interiora

In secunda sunt ornamenta: idest illa famerarum, quia alia destructa sunt, et nō videntur vestigia. et erecta interiora a flancis

A: sunt compartitiones sacellorum quę sunt contra portas. et sunt pro unaquaque duodecim quadros

C. Delineamentum, et sacoma dictorum quadrorum

B. sunt compartitiones ~~in~~ navissa magnarum ~~magnarum~~ et est divisa in novem partes: sive quadra

D. Delineamentum, et modulum sive modenum ipsorum quadrorum.

De Templo

De Templo vulgariter dictum Galluce cap. xi.

Prope Tropheos Marij videtur sequens Edificium: figura rotunda quod post machinam Pantheon est maior Edificium Romę rotunditate Hic locus volgariter appellant Galluce: ex quo aliqui dixerunt quod ibi esset Basilica Caij et Lucij sui nepotis: quam simul ~~pul~~ cum pulchra portico fecit fieri Augustus: in nomine Caij et Lucij suorum nepotum: quod quidem nō credo verum esse: quia hoc Edificium non habet aliquam ex illis partibus: que requiruntur ad basilicā que qualiter fiebant dixi superius in tertio libro: quando secundum illud quod dicit Vitruvius: divisi loca platearum. Et ideo credo quod ipsū fuisset unum templum — est hoc Edificium totum ex ~~lapide lapidum~~ teribus cochi: et debebat habere totam camisiam ex marmore: sed modo totum est exutum: Cella medij: que est rotunda perfecta: est divisa in decem facies: et in unaquaque faciē habet sacellum: posita sive excisum in crassitudine muri: excepto quod in facie ubi est porta: Due cellę que sunt a lateribus debebat esse ornatissime: quia ibi videntur multas conchas ~~coffeas~~: et est verisimile ibi fuisse multas columnas, et alia ornamenta: que comitantes dictas conchas ~~coffeas~~ debebant facere pulcherrimum effectum: Illi qui ordinaverunt in sancto petro sacellum Imperatoris: et illud regis Galliarum: quę postea fuerunt destructę sumpserunt exemplum ab hoc Edificio: quod habens omnibus ex suis partibus mēbra que sunt loco ~~cor~~ anteridum: est fortissimum: et tanto spatio temporis transacto adhuc extant supra terram: Huius templi quia (ut dixi) nō videtur aliquod ornamentum: feci unam tabulā solam in qua est planta, et erectum interius

De Templo Jovis cap. xii.

In monte quirinali hodie dicitur monte caballo: ~~ve~~ post domus ~~Dnru. Collmnacorum~~ dominorum de Columnis: videntur vestigia Edificij quod sequitur: quod quidem appellatur frontispicium neronis: Volunt aliqui quod ibi fuisset turris Mecenatis: et quod ab isto loco Nero tanta sua delectatione vidisset combur[i] Civitas Romę: supra quo multi falluntur: quia turris mecenatis erat in monte exquilinio: non longe multum a Termibus Diocletiani: Fuerunt etiam alij dicentes: quod ibi erant domus Corneliorum: ego credo tamē quod illud ~~erat un~~ fuisset unum templum dedicatum Jovi: quia cum essem Romę vidi effodere ubi erat Corpus templi: et fuere in

et inventa fuere aliqua ~~duo~~ Capitula ionica: quae serviebant parti interi ori templi: et erant illa angulorum porticuum: quia pars medij mea opinione erat destructa: Aspectus istius templi erat falsus dialatus dictus a Vitruvio pseudo dipteros: modus et forma sua erat spissarum columnarum: Columnae porticuum extra erant ordinis corinthij: Epistilium ~~Architrabs~~ zophorus et coronix erant pro quarta parte altitudinis Columnarum: Epistilium ~~Architrabs~~ habebat suum Simacium multum pulcra inventione: zophorus in lateribus erat celatus folijs: sed in fronte quae est ruinata debebant esse literae inscriptionis: Coronix habet mutulos ~~modiliones~~ quadratos: et unus ipsorum respicit ad directuram medij Columnae: mutuli ~~Modiliones~~ qui sunt in coronice frontispicij sunt recti perpendiculariter, et ita debent fieri: In parte interiori templi debebant esse porticus sicut designavi: Circa hoc templum erat claustrum ornatum columnis et statuis: et ante erant duo equi qui videntur in via publica: a quibus ipse mons accepit nomen montis Caballi sive equini: fuerunt facti, unus a Praxitele, et alter a Phidia: erant scale comodissimae: quae portabant ad templum et pro mea opinione hoc debebat esse maius et ornatius templum quod inveniri ~~potest~~ potuisset Romae. Ego feci sex tabulas

In prima est planta totius Edificij cum parte exteri posteriori ubi erant scalae: quae ascendentes una supra alteram portabant in Claustro: quae erant in lateribus templi erectum taliumgenerum scalarum cum planta in forma grandi: positum fuit ame superius in primo libro ubi tractavi de diversi generibus scalarum

In secunda est planeus templi extra

In tertia medietas faciej exterioris templi

In quarta est pars interior: et in angulis istius tabulae videtur parva pars ornamentorum claustri

In quinta est planeus partis interioris

In sexta sunt ornamenta

A: Epistilium ~~Architrabs~~ zophorus et Coronix

C. Basis

E. Capitulum columnarum porticuum

D. basis pilarum respondentium Columnis

B: Coronix circa claustro

F. Acroteria

De Templo

De Templo Fortune Virilis cap. xiii

Prope pontem senatorium, hodie dictum sancte Marie, videtur quasi integer templum sepem[?] et est Ecclesia sancta Maria egiptiaca. Nescitur vere quomodo antiquitus appellaretur: aliqui dixerunt, quod erat templum fortune virilis: de quo legitur pro re mira, quod combusto templo cum omnibus que in eo erat, sola statua Servij Tullij inviolata fuit illesa ex omni parte a flammis. Sed quia regulariter templo fortune habet rotunda: aliqui alij dixerunt ipsum non esse templum, sed basilicam C. Lucij[?]: fundantes hanc suam opinionem in aliquibus literis ibi inventis quod quidem meo iudicio non potest esse: tum quia hoc edificium parvum est et basilice erant edificia grandia necessario propter multitudinem hominum negotiantium. Item etiam, quia in basilicis habent porticus in parte interiori: et in hoc templo non est vestigium aliquod porticus. Unde certe credo ipsum fuisse templum. Aspectus eius est prostilos et habet medias columnas in muris celle in parte exteriori, que comitantur illas porticus et habent eadem ornamenta. Unde et respicientibus illud e planis[?] reddit aspectum alati in circuitu. Intercolumnia sunt duobus diametris et uno quarto: ita quod suus modus est Sistilos. Pavimentum templi erigitur a terra x pedibus: et ascenditur per gradus: quibus faciunt podium basamento sustinenti totum edificium.

Columne sunt ordinis Jonici. basi est attica, quamquam videatur quod deberet esse etiam illa Jonica, ~~quemadmodum~~ sicut est capitulum: sed tamen non invenitur in aliquo edificio, quod antiqui uterentur ordine Jonico scripto a Vitruvio. Columne sunt striate et habent viginti quattuor strigia. Volute capitulorum sunt ovate: et capitula que sunt in angulis porticus, et templi faciunt frontem a duobus partibus: quod nunquam quidem memini vidisse alibi. Et quia mihi visa fuit pulchra, et gratiosa inventio: illa usus sum in multis edificijs: et qualiter fiat apparebit in designo. Ornamenta porte templi sunt multum pulcra et pulchra proportione. Et totum hoc templum factum est ex peperino, et est tectum gipso. Ego feci tres tabulas.

In prima est planta cum quibusdam ornamentis

H. Basis } basamenti substinentis totum edificium
I. Abacus
K. Cimacia
L. Basis columnarum supra basamentum
F. ornamenta porte
G. Cartella dicte porte in maiestate

In secunda tabula . est facies templi

M. epistilium (~~Architrab~~) . zophorus et coronix

O. Frons }

P. Planta } capituli

Q. Planeus }

R. Vivum sine voluta

In tertia est planeus templi

M. Pars zophori . qui circundat tali cellatura totum templu(m)

S. Planta capitulorum angularium ; per quam faciliter cognosci potest qualiter stant

De templo Veste . caput xiiij

Prosequens per ripam Tiberis prope dictum templum . invenitur aliud templum rotundum - quod hodie appellatur sancti Stephani . Dicunt ipsum fuisse edificatum a Numa Pompilio, et dedicatum Dee Veste . et voluit ipsum figure rotunde . ad similitudinem elementi terre . per quam substinetur humana generatio . et cuius dicebant Vestem deam esse . Hoc templum est ordinis Corinthij . Intercolumnia sunt unius diametri, et dimidio . Columne sunt longe cum basa, et capitello undecim capitibus . sive diametris . (quia sic intelligitur hic caput,) columne sine pedibus . Base sunt absque abaco . sed gradus ubi quiescunt servit pro illo, . quod quidem fecit architectus ordinans . ut introitus in porticum esset minus impeditus . cum esset modus suus spissarum columnarum . Cella . computantes etiam crassitudinem murorum habet tantum diametri . quantum sunt longe columne . Capitula celata sunt folijs olivarum . Coronix no(n) videtur . sed addita fuit a me in designo . porticus habet pulchras contignationes, et laquearia . Porta et fenestre . habent pulcherrima ornamenta et simplicia . sub porticu et in partibus interioribus templi sunt limacie . que substentant fenestras, et circundat totum templu(m) . facientia aspectum unius basamenti supra quo murus sit fundatus . et supra quo quiescit tribuna . Est hic murus in parte exteriori idest sub porticibus distinctus . quadris a dicta coronice usque ad contignationem . et in parte interiori est politus . et habet unam coronicem ad equalitem illius porticus que substentat tribunam . Cuius templi feci tres tabulas

In prima

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch
Baden-Württemberg

In prima . est designata planta
In secunda . est erectum . tam partis extra quam partis intra
In tertia sunt membra particularia
A . Basis Columnarum
B . capitulum
C . ~~Architrav~~ epistilium Zophorus et coronix
D . ornamenta portarum
E ornamenta fenestrarum
F . coronix parva extra; circum cella a qua incipit quadra
G . coronix parva interius supra qua est liminare fenestre
H contignatio sive laquearium porticus

De Templo Martis cap. XV.

In platea dicta vulgariter Presbiterorum . que invenitur euntes a rotunda ad Columnam antonij . videntur reliquie sequentis templi : quod quidem secundum aliquos edificatum fuit ab Antonino Imperatore , et dedicatum Marti : Aspectus suus est alatus in circuitu : modus est spissarum columnarum : Intercolumnia sunt uno diametro, et dimidio : Porticus in circuitu sunt . tanto latiores uno intercolumnio : quanto amplius prominent extra resaltus antarum : reliquo muro : Columne sunt ordinis corinthij, basis est actica : et habet torum parvum sub cimbia Columne : Cimbia est subtilis multum : et ita evadit nimis gratiosa : et fit ita subtilis quotiescunque ipsa est coniuncta uno toro parvo : supra torum ~~magn~~ magno basis sic etiam ipse dictus torus . quia no est periculum, quod scindatur . Capitulum est celatum folijs olivarum : et est optime intellectum , ~~Architrav~~ epistilium loco tabularum habet medium ~~ovulum~~ cimatium , et est supra uno scotia : et scotia habet optimam celaturam : et diversam ab illa templi pacis : et templi . quod diximus esse in monte quirinali dedicatum Jovi : Zophorus prominet extra una octo partium sue altitudinis . et tumescit in medio : Coronix habet ~~modulorum~~ mutulos requadratos : et supra illos dictus [illegible] . et no habet denticulum ut docet vitruvius . quod debet fieri quotiescumque ponuntur ~~modulos~~ mutulos : que quidem regula videtur fuisse observata in paucis edificijs antiquis : Supra coronice in lateribus templi est coronix parva . que per longitudinem suo vivo ad vivum ~~modulorum~~ mutilorum : et erat facta ut

ut ponerentur supra statuę · ut integre viderentur totaliter, e ne esset pedes et tibię eorum abscondite a prominentia coronicis · In parte interior porticus est unus ~~architrab~~ epistilium altitudinis illius extra · sed in hoc diversus · quia ipse habet tres fascias sive cimbras · membra dividentia unam fimbriam ab altera · sunt intabulata parva celata folijs · et ~~archi~~ arcubus parvis · et facia sive cimbria minor quedam est, celata folijs etiam propterea, loco intabulati · Sic habet fusarolum supra unam gulam rectam celatam folijs dilicate nimis · Hic ~~Architra~~ epistilium vs · substinet fornices porticuum · ~~Architrab~~ epistilium · zophorus · et coronix sunt pro una quinque partium et dimidię longitudinis columnarum · et quamquam sint minus quinqua parte · cuadrant tamen mira ~~modo~~ et gratiose · Muri in parte extra sunt ex piperino · et intra templum sunt alij muri lateribus coctis · ut essent magis apti ad substinendum fornicem qui factus erat pulcherrimis quadris elaborate ex gypso · erant hi muri ~~[illegible]~~ marmore · et erant collec · et columne incircuitu pro ornamento · videtur situs templi · quasi totus unus planus · nihilominus · feci quod potuerim · ut videretur integer · ex illo quod potui comprehendere exsuis ruynis · et ab illo quod docet vitruvius et · ideo · feci situs templi quinque tabulas

In prima que est ante ponte · est designata planta

In secunda erectum facies ante

In · tertia una pars laterum extra

In · quarta una pars lateris porticus, et templi est intra

In · quinta sunt ornamenta porticus ·

A: - Basis

B · capitulum

C · ~~Architrab~~ epistilium

D · zophorus ·

E · coronix

F · coronix parva · faciens basim sive pedem statuis

G · contignatio ~~architrab~~ epistilij · in ter columnas

H ~~Architrab~~ epistilium · in parte interiori porticus qui substinet fornices

De Baptisterio Constantini Cap. XVI ·

Designa sequentia sunt Baptisterij Constantinij · quod est · in sancto Johanne lateranensi · hoc templum, mea opinione est opus recens factum · ex spolij ruinarum antiquarum · sed quia est pulchra inventio

Inventis: et habet ornamenta optime celata variis celaturis: ex quo poterit architectus uti in multis occasionibus: mihi verum fuit neces sarium ponere illud simul cum antiquis, et eo magis quod ab omnibus est habitus ut antiquum: Columnæ sunt ex porphirio et ordinis composit basis composita est ex actica et jonica: habet duos toros acticos et duas scotias jonicas: sed loco duorum Astragalorum, qui fiunt in ter scotias in ionica hæc solum habet unum qui occupat illud spacium quod occu parent ambi duo: omnia ista membra sunt optime et elaborata et habent pulcherrimam celaturam: supra basibus porticus sunt folia quæ substinent stipites columnarum: quod quidem dignum est animadver sione: et laudandum est Ingenium architecti qui sciuit se aptari: nõ habens stipites sive scapos columnarum longos prout necesse sibi erat atque hoc quod auferetur operi aliqua pars suæ pulchritudinis et maiesta tis: hac inuentione usus sum etiam ego in columnis quas posui pro ornamento ecclesiæ sancti Georgi maioris venetiis quæ nõ pertinge bant illarum altitudine usque ~~ne~~ quo necesse erat, et sunt ex tali pulchro marmore: quod non merebantur esse ~~reel~~ relictas extra opus. Capitula sunt composita ionico et corinthio: quæ quomodo debeant fieri dictum fuit in primo libro et habent folia acantij; ~~Architravs~~ epistilium optime est celatum: ~~sua~~ sua limacia habet loco gulæ inversæ unam ~~fasciolum~~ guttam et supra, dimidium ~~ovolum~~ simpulum: Zophoros est simplex Coronix habet duas gulas directas: unam supra aliam: res quæ videtur raro esse facta idest quod posita sint duo membra eiusdem modi su unũ supra aliud: absque aliquo alio membro in medio: ultra cimbiam; supra istas gulas est denticulus et postea distillatorium cum in tabulato et ultimo Gula recta: et ita in ista Coronice observavit architectus nõ facere ~~modiliones~~ mutulos faciens denticulos:

Huius Templi feci tres tabulas

In prima est designata planta, et erectum tam partis extra quam illius intra

In secunda sunt membra particularia

A: est basis

B· capitulum

C· ~~Architravs~~ epistilium zophorus et Coronix

D· contignatio sive laquearium ~~architravis~~ epistilium inter columnas

E· pes divisus in duodecim uncias

De Templo Bramantis · cap · XVII

Postea quam magnitudo imperij romani cepit pendere, et inclinare per continuis inundationibus barbarorum : Architectura sicut tunc accidit etiam ~~em~~ de omnibus alijs artibus et scientijs . relicta sua pristina pulchritudine, et venustate : de malo in peius semper abijt : usque quo cum nō esset relicta reliquia ulla et notitia proportionum : et ornati modi fabricandi : redacta fuit ad talem terminum . quod ad peiorem nō potorat peruenire : Sed quia cum sint omnes res humane in motu perpetuo : accidit quod modo ascendant ad summum perfectionis earum et quod modo descendant usque ad profundum earum imperfectionum Architectura temporibus nostrum patrum et auorum . egressa de illis tenebris in quibus ~~erat~~ fuerat diuturno tempore sepulta : cepit apparere huic luci mundi : quia sub pontificatu Julij · II · post magnum Bramans homo excellentissimus : et obseruator antiquorum edificiorum fecit pulcherrima edificia ; et post illum venerunt · Michael Angelus bonarota : Jacobus santus catinus : Baltasar senensis : Antonius a sancto Gallo : Michael a sancto Michaele · Sebastianus serlius · Georgius vasarius : Jacobus barrozius a viniola : et eques Lion : quorum videntur edificia mirabilia . Rome · florentie · venetijs · Mediolani · et in alijs ciuitatibus Italie : preter quam quod multi ex ipsis fuere pictores excellentissimi, et sculptores et scriptores simul : et ex istis viuunt etiam aliqui hodie · cum aliquibus alijs · quos ne essem tediosus . nolui nominare : Cum igitur, ut remeamus ad nostra) quod Bramans fuerit primus ~~se~~ ponere in lucem bonam et pulchram architecturam · que ab antiquis usque ad illud tempus fuerat in tenebris : mihi uisum est : debere dari locum inter antiqua edificia · edificijs suis : et ideo posui in hoc libro sequens Templum ordinatum ab ipso supra monte Janiculo · et quod factum fuit in commemoratione sancti petri Apostoli . qui dicitur fuisse ibi crucifixus . nominatur sanctus petrus montorius : hoc Templum est opere dorico · tam intra quam extra : Columne sunt ex granito bases et capitula ex marmore : reliquum totum ex petra tiburtino

Ego feci huius Templi duas tabulas

In prima est planta

In secunda erectum partis exterioris, et interioris

De Templo Jovis

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST

De Templo Jouis statoris . Cap: xviii

Inter capitolium, et palatinum: prope forum romanum videntur
tria columna ordinis corinthij : que secundum aliquos erant unius stan
a templi vulcanj : et secundum alios templi romuli : non desunt
etiam dicentes illas fuisse templi Jouis statoris . et ita credo fuisse
votatum siue dedicatum a romulo : quando sabini capto proditione
capitolio : et arce quasi victores ibant versus palatium : Alij fuerunt
qui dixerunt quod iste columne simul cum illis que sunt sub capitolio
erant unius pontis quem fecit caligula gratia transeundi a palatino
ad capitolium : que opinio agnoscitur omnino esse longe a veritate
quia ~~ex imento~~ ex ornamentis videtur : quod iste columne erant
duorum diverso edificiorum : et quia pons quem fecit caligula erat ex
ligno et transibat per forum romanum : sed ut ad nostra re
meamus : fuerint iste colonne cuiusque templi quod vellent : ego
nunquam vidi opus melius et delicatius elaboratum : omnia
membra habent pulcherimam formam : et sunt optime intellecta
~~Ego~~ ego credo aspectum huius templi fuisse peripteros : idest a lati
in circuitu : et modum Picnostilos : habebat octo columnas in
frontibus, et quindecim in lateribus . numerantes inter illas eas
illas angulorum : Bases sunt composite actica et ionica : Ca
pitula sunt digna consideratione prae pulcra inventione celaturarum
factarum in abacis : ~~Architravi~~ epistilium zophorus et coronix sunt pro quar
ta parte longitudinis columne : Coronix sola est tam alta paulo minus
quam ~~architrabs~~ epistilium et zophorus simul : quod nunquam alijs in templis ego vidi
Huius templi feci tres tabulas

In prima est erectum unum faciej

In secunda designata est planta

In tertia membra particularia

A: Basis
B . Capitulum

C . ~~Architrabs~~ epistilium . zophorus et Coronix

D . Pars contignationis ~~architrabis~~ epistilij inter columnas

De Templo Jovis Tonantis cap. XVIIII

Ad radices capitolij videntur quedam vestigia templi, quod aliqui dicunt, esse Jovis tonantis, et fuisse edificatum ab Augusto propter periculum quod incurrit quando in bello Cantabrico ~~uno itinere~~ in itinere noctis fuit lecticulum ubi erat illius percussum a fulmine a quo mortuus est servus ante absque hoc ulla offensione ipsius Augusti. De quo dubito aliquanto quia ornamenta que videntur sunt elaborata dilicatissime cum pulcherrimis celaturis. et est manifestum quod temporibus augusti edificia fiebant solidiora ut videtur in porticu sancte marie rotunde edificata a M. Agrippa qui est multum simplex et in alijs edificijs etiam. volunt aliqui quod columne que ibi videntur fuissent pontis qui fecit fieri Caligula quam opinionem monstrauit inferius esse totaliter falsam. Aspectus istius templi erat ille qui dicitur Dipteros. idest alatus duplex sed bene verum est quod in parte versus capitolium non erat porticus. sed per illud quod ego observavi in alijs edificijs edificatis prope montes. credo ~~quod~~ illud fuisse factum ut ostendit planta idest ipsum habuisse murum grossissimum qui claudebat cellam et porticus; et relicto aliquanto spatio alium murum cum anteridibus penetrantibus montem. quia talibus casibus faciebant antiqui primum murum multum grossum ut humiditas non penetrearet intus edificium; et faciebant alium murum cum anteridibus ut aptus esset substinere continuum pondus montis. et relinquebant dictum spacium inter utrumque murum ut aque que fluebant a monte ibi congregate liberum cursum ~~non~~ haberent et tali modo non nocerent edificio. Modus istius templi erat Picnostilos. ~~Ar~~ epistilium ~~chitraues~~ et zophorus frontis erant ad equalitatem unam ut posset capere ~~in~~ celaturam inscriptionis; et etiam modo videntur alique litere ~~[illegible]~~ cimatium coronicis supra zophorum est diversum ab omnibus que unquam vidi et est varietas quia sunt in hac coronice duo ~~ouola~~ cimatia. facta est multum gratiose et studiose. mutuli ~~Modiliones~~ istius coronicis sunt ita dispositi quod ad directuram columne et unum caput et non unus ~~modilio~~ mutulus sicut etiam in aliquibus alijs cornicibus quamquam regulariter debet fieri quod ad directuram medij columnarum sit unus ~~modilio~~ mutulus. Et quia propter designa presertim templorum comprenduntur erecta etiam istius. ego feci solum duas tabulas

In prima est planta

A. spacium inter duos muros

B. contraforte sive anterides

C. spacio

C. spacia inter anterides
In secunda sunt membra particularia porticus
A. est basis
B. capitulum
C. ~~Architrab~~ epistylium zophorus et coronix
D. contignatio ~~architrabi~~ epistylij inter colomnas

De Templo Pantheon: hodie ditum Rotunda
cap. xx.

Inter omnia templa quę uidentur Romę celeberrimum est Pantheon hodie dictum Rotunda: et nullum remansit integrum nisi illud quia uidetur ut erat inprimis quantum ad edificium sed spoliatum statuis et alijs ornamentis. ipsum fuit edificatum a M. Agrippa secundum aliquos circa annos Christi xiiij. sed ego credo ~~quod~~ quod corpus templi fuisset factum tempore reipublicę. et quod M. agrippa illi adderet solummodo porticum: quod quidem comprehenditur a duobus frontispicijs quę sunt in facie. Fuit hoc templum appellatum Pantheon (quia post Jouem fuit consecratum omnibus dijs aut etiam vt alij uolunt) quia est figura mundi. idest rotunda quia tantum est ~~ab~~ sua altitudo a pauimento usque ad locum medij superius ex quo recipit lumen: quantum est sua latitudo per diametrum ab uno muro ad alium. et sicut modo descenditur ad pauimentum sic et tunc antiquitus ascendebatur per aliquot gradus. Inter celebriora quę sequuntur fuissent in ipso templo: erat una statua Minervę ex ~~auo~~ ebore confecta a Phidia et alia veneris: quę habebat pro inaure auriculę partem mediam illius margaritę: quam cleopatra biberat una cena ut superaret liberalitatem M. Antonij. hęc pars sola uniones dicunt fuisse extimata 250 millia aureorum. Totum hoc templum erat ordinis corinthij tam extra quam intra. Bases sunt compositę attica et ionica. Capitula celata sunt folijs olivarum Architrabe zophori, et coronices habent pulcherrima cacomata, siue modulos, et sunt parue celatur.. per crassitudinem muri, quę circundat templum sunt aliqua vacua. ut terremotus minus noceant huic edificio. et pro fuoru impese, et materię. habet hoc templum in parte ante pulcherrimum ~~num~~ porticum: In zophorio cuius legunthur hęc verba

M. AGRIPPA L. F. COS III FECIT

sub quibus idest in libijs ~~architrabis~~ epistylij in literis paruis sunt alia hęc quę ostendunt quomodo septimius severus et M. Aurelius illam instau

verunt consumptam a tempore

IMP. CAES. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX
ARABICVS PARTICVS PONTIF. MAX. TRIB. POT
XI. COS. III. P.P. PROCOS. ET IMP. CAES. MARCVS
AVRELIVS. ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB
POT. V. COS. PROCOS. PANTHEVM. VETVSTATE
CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT

In parte interiori templi sunt in crassitudine muri septem sacella cum conclis ~~tabeis~~ . in quibus debebant esse statue : et inter sacellum et sacellum est unum tabernaculum : ita quod ibi sunt octo tabernacula . Est opinior multorum quod sacellum medij quod est contra portam, nō sit antiquum quia arcus medij rumpit aliquas columnas secundi ordinis sed quod temporibus christianorum post bonifacium pontificem qui primus dedicavit hoc templum cultui diuino: sacellum illud sit ampliatum secundum quod convenit templis christianorum : habere unum altare principale et maius alijs . sed quia video optime comitari totum reliquum operis ~~et omnia~~ habere omnia membra sua optime elaborata pro firmo habeo . illud fuisse in tempore quo fuit factum reliquum edificij : habet hoc sacellum duas columnas idest una ex parte

que faciunt recaltum, et sunt strigiate : et spacium inter strigium et strigium est celatum ~~toris~~ ~~m~~ satis expolite . Et quia omnes partes istius templi sunt notabilissime : ut omnes videantur ego feci decē tabulas

In prima est planta scale que videntur ex utraque parte introitus portant supra cacella per viam secretam : que ducit per totum in circuitu templi per quam itur foras ad gradus cornicie salē di usque ad summitatem edificij per aliquas scalas que ibi sunt in giro

Illa pars edificij que videtur post templum et est signata ~~H~~ est pars thermarum Agrippe

In secunda est medietas faciei ante

In tertia est medietas faciei sub porticu ut videtur in his duobus tabulis . hoc templum habet duo frontispicia unum porticus et aliud in murum templi

ubi est litera T. sunt aliqui petre que exeunt sive prominent aliquanto extra que nō sum immaginatus ad quid sint

Et trabes porticus sunt facte omnes ex ere

X. In quarta tabula est erectum per planum in parte inferiori coronix secunda que circundat totum templum

In quinta

Inquinta est erectum a flaneis in parte interior

In sexta sunt ornamenta porticus

A. Basis

B. capitulum

C. ~~Architrabs~~ epistylium zophorus et coronix

D. sacoma ornamentorum factorum supra columnis et pilis in parte interiori porticus

T. pile porticus

V. volute capitulorum

X. contignatio ~~architrabis~~ epistylii inter columnam et columnam

In septima est pars erecti in parte interiori contra introitum ubi videtur qualiter sint disposita et qualibus ornamentis sacella et tabernacula; et quomodo sint compartita quadra in fornice; que multum est veri simile fuissent ornata laminibus argenti; propter aliqua vestigia ~~ibi~~ que ibi sunt; quia si fuissent talia ornamenta ex ere non dubium est quod etiam ablata etiam fuissent illa erea que ut dixi sunt sub porticu

In octava in forma aliquanto maiori est designatum unum tabernaculorum in maiestate cum parte sacellorum que ex utris ... bus eius sunt

In nona sunt ornamenta columnarum et pilarum interius

L. Basis

M. capitulum

N. ~~Architrabs~~ epistylium zophorus et coronix

O. volute capitulorum

P. effigia pilarum

In decima sunt ornamenta tabernaculorum que sunt inter sacella in quibus debemus observare pulchrum iudicium quod habuit architectus quia ~~fecit~~ in recingendis ~~architrabe~~ epistylio zophoro et coronice istorum tabernaculorum quia non erat pila sacellorum tantum extra murum quod posset capire sola proiecturam coronicis facit solum gulam rectam; et reliquum membrorum vertit in unam fasciam

E. sacoma ornamentorum porte

F. designum encarparum que sunt ex utroque latere porte dule

Et cum hoc templo datus sit finis designi templorum que sunt rome

De designis

De designis aliquorum templorum: quę sunt extra romam et per italiā; et primo de templo liberi cap. XXI

Extra portam hodie dictam sanctę agnetis et ab antiquis dictam viminalem: a nomine monti ubi sita est, videtur satis integrum templum sequentem quod est dedicatum sanctę agnetis. ego credo illud fuisse unam sepulturam: quia ibi inventa est capsa magna ex porfido celata optime vitibus et paruulis accipientibus uvam. quod quidē fecit credere multis illud fuisse templum liberi. et quia hec est comunis opinio et hunc servit pro ecclesia: ego posui illud inter templa

Ante eam porticum videntur vestigia unius claudri formę ovatę. quod quidem credo fuisse ornatum columnis: et inter columnas esse concas in quibus debebant esse statuę

Porticus templi, pro quanto videtur erat facta pilis: et erat tribus vanis: in parte interiori templi erant columnę posite binę quę substentabant cubam: sunt omnes istę columnę ex granito et base capitula et coronices ex marmore: basę sunt atticę capitula pulcherrima ordinis compositi: et habent aliqua folia quę exeunt ex rosa a quibus videtur nasci volutę multū graciose. epistilium

trabs zophorus et coronix non sunt bene elaboratę. quod quidem credere facit me hoc templum nō fuisse edificatum in bonis temporibus sed temporibus imperatorum nobis proximorę: est nimis dives ornamentis et celaturis, et compartitionibus varijs: partim ex pulchris lapidibus, et partim ex musaico tam in pavimento quam in muris et fornicibus. Huius templi sunt tres tabulas

In prima est planta

In secunda est erectum

In tertia videtur quomodo sunt ordinatę columnę quę substentant arcus supra quibus est tribuna

A: Basis
B. capitulum
C. ~~architrabs~~ epistilium zophorus et coronix
D. principium arcuum
E. pes quo mensurata sunt omnia dicta membra

De Templo cuius vestigia videntur ~~extra~~ prope ecclesiam sancti sebastianj supra viam appiam ca ~~23~~ 22

Extra portam sancti sebastianj que antiquitus dicta fuit appia: a famosissima via mirabili arte, et ingenti impensa facta ab Appio clau dio videntur vestigia sequentis edificij prope dictam ecclesiam sancti sebastianj: Pre illo quod potest comprehendi erat claustrum ex lateribus coctis: ~~claustrum~~ porticuum que erant in circuitu claustri una pars extat adhuc: Introitus ad dictum claustrum habebat porticus duplices: et ex utraque parte introitus erant stantie que debebant servi re pro usu sacerdotum: Templum erat in medio claustri: et illa pars que modo videtur et exigitur a terra supra qua erat pavimentum templi est opus coctidissimum: et non accipit lumen nisi a portis et et ~~ex~~ a ~~altis~~ sex fenestris parvis que sunt in ~~altis~~ ancolis et ideo est aliquantum obscurum sicut sunt quasi omnia templa antiqua

In parte anteriori istius templi contra introitum in claustrum sunt fundamenta porticus sed columne ablate fuere: ego tamen posui magnitudines et distantias quod per dicta fundamenta ~~agno~~ possumus agnoscere: Et quia huius templi non videtur ornamentum aliquod ego feci solum unam tabulam in qua est designata planta

A. planum, aut pavimentum templi, et porticus: a quo debebant incipere erigi columne

D. Planta templi et porticus in parte sub dicto plano

B. Pile angulares claustri

C. alie pile facientes porticus in circuitu

De Templo veste caput 23

Tibure ~~distan~~ longe a roma sexdecim milliarijs supra ~~ad~~ descensum fluminis anienis hodie dictum teverone: videtur sequens templum rotundum: quod dicunt habitatores illius loci esse habitaculum sibille tiburtine: que opinio est sine aliquo fundamento: Ideo credo propter rationes dictas superius: ~~quo~~ ipsum fuisse unum templum dedicatum dee veste: Hoc templum est ordinis corinthij: Intercolumnia sunt duorum diametrorum: pavimentum suum erigitur a terra pro tertia parte longitudinis columne: Bases non habent abacum: ut expeditius esset: itaquod unum columne superius tendit perpendiculariter supra unum columne inferius in parte interio ri: Capitula sunt optima facta: et celata sunt folijs oli varum: ex quo credo fuisse edificatum optimis temporibus: sua

porta

sua porta, et fenestre: strictiores sunt in parte superiori qua in parte inferiori. sicut docet Vetruuius que debent fieri cap. 6. libri quarti totum istud templum est ~~pet~~ ex petra tiburtina. ~~cu~~ tecta subtilissimo gipso: ex quo uidetur totum marmoreum. Huius Templi feci quatuor tabulas.

In prima est designata planta

In secunda est unum erectum

In tertia sunt membra porticus

A. Basamentum quod circundat totum templum

B. Basis columne

C. capitellum

D. ~~architrabs~~ epistilium zophorus et coronix

In quarta sunt designata ornamenta porte et fenestrarum

A. ornamenta porte

B. ornamenta fenestrarum in parte extra

C. ornamenta fenestre in parte intra

Linia siue fascie ornamentorum porte, et fenestrarum sunt diuerse ab alijs que solent fieri. Astragali qui sunt sub cimatijs prominent extra ipsas cimatias quod quidem nunquam vidi in alijs ornamentis.

De Templo Castoris et Polluis. cap. 24

Neapolis in una pulcherrima parte ciuitatis: inter plateam: arcis et vicariam. videtur porticus uniui ~~edis~~ Templi edificati, et consecrati Castori, et Polluci a Tiberio ~~cesare~~ Giulio Tarso et A Pelagon liberto Augusti secut uidetur in sua inscriptione facta his literis grecis

ΤΙΒΡΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΤΑΣΟΣ ΔΙΟΣ ΚΟΥΡΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗΙ

ΠΟΛΕΙ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝ ΤΩΙ ΝΑΩΙ

ΠΕΛΑ ΤΩΝ ΣΕΒΑΣΤΟΥ : cur

TIBERIVS IVLIVS TARSUS iovis FILIIS, et VRBI TEMPLVM

ET QVE IN TEMPLO

PELAGON AVGVSTI LIBERTVS ~~ET~~ ET PROCVRATOR

PERFICIES.

EX PROPRIIS CONSECRAVIT

que significant. quod Tiberius iulius Tarsus cepit edificare hoc tem templum: et ea que intra ipso sunt. Filijs Jovis. idest Castori, et Polluci et Civitati. et quod Pelagon libertus. et commissarius augusti perfecit propria pecunia, et consecrauit illud: hec porticus est ordinis Corinthij Intercolumnia sunt amplius uno diametro, et dimidio; et nō pertingent ad duos diametros: Bases sunt altice.. capitula sunt celata folijs olivarū et sunt elaborata diligentissime: est multum pulchra inventio caul culorum que sunt sub rosa. que ad invicem connectuntur: et videtur oriri extra folia ~~que vest~~ quibus ~~vestiunt~~ induuntur clauiculae in parte superiori: que substinent cornua capituli: ex quo tam epistilio quam ex multis alijs exemplis sparsis in hoc libro agnoscitur nō esse prohibitum architecto. recedere aliquando ab usu communi: dummodo talis variatio, sit gratiosa et habeat quid naturale. In fronte spicio sculptum et sive celatum unum sacrificium de manu excellentissimi sculptoris Dicunt aliqui ibi fuisse duo templa. unum rotundum et aliud quadrangulare. Rotundi nō videtur saltem unum vestigium: et quadrangulare pro mea opinione est modernum: et ideo relicto corpore templi posui solum erectum faciei porticus in prima tabula, et in secunda sua membra.

A. Basis

B. capitulum

C. ~~Architrabs~~ epistilium zophorus et coronix

D. Pes divisus in duodecim uncias quo mensurata sunt dicta membra

De Templo, quod est sub Trevim. cap. 25

Inter fulgineum et spoletum: ~~iuxa~~ sub Trevim invenitur templum unum parvum cuius sunt sequentia designa: Basamentum quod illud substinet est altum ~~vj~~ octo pedibus et dimidio: ad hanc altitudinem ascenditur per scalas positas in lateribus porticus que ducunt ad duas ~~scalas~~ porticus parvulas: que prominent extra refugium templi: Aspectus huius Templi est Prostilos: modus suus est spissarum columnarum: sacellum contra introitum in cellam habet pulcherrima ornamenta: et columne sunt striate torte: et ita ista sicut ille porticus sunt ~~ordinis~~ ordinis corinthij elaborate delicate: et pulchra

varietate ce

et pulchra varietate celaturę : ex quo . tam in isto quam in alijs templis agnoscitur aperte . q verum esse illud a me dictum in primo libro jdest quod antiqui in simili genere edificiorum . et maxime parvorum ~~parvorum~~ adhibuerunt magnam diligentiam : in expoliendo vnaquaque parte : ~~et in~~ facientes illis omnia illa ornamenta que possunt fieri . et optime se haberent . sed in edificandis magnis sicut Amphiteatris : et similibus . expolierunt solum aliquas parvas partes Relinquentes reliquum rusticum . causa evitandi . impensam , et ~~tempu~~ longitudinem temporis : sicut videbitur in libro de Amphiteatris quem cito spero edere in lucem

Cuius . parvi templi feci quatuor tabulas

Jn . prima est . planta ubi est pavimentum templi . segnata A

B . Planta . porticus sub dictum planum

C . Basis } basamenti . quod circundat, et substinet totum templum

D . Cimatia

E . Basis . columnarum facieį ante

F . Basis } columnarum , et pilarum porticuum parvarum . ad quas ducunt scalę

G . capitulum . et coronix

Jn secunda est erectum medię facieį in parte exteriori

H . ~~Architravis~~ epistilium zophorus et coronix

Jn tertia est erectum medietatis partis interioris

L . capitulum porticus

Jn quarta est erectum plani

De Templo Assisij caput XXVI

Templum sequentem . est supra plateam assisij civitatis umbrię . et est ordinis corinthij : sunt in hoc templo observatione digna pedestilia posita sub columnis porticus . quia . ut . dixi superius . in omnibus alijs templis antiquis videntur columnę . porticuum . que pertingunt usque in terram : nec ego vidi aliud . habens pedestilia : ~~infra in~~ Jnter unum . pedestilium , et aliud sunt gradus . ascendentes a platea ad porticum Pedestilia sunt alta . quantum est altum intercolumnium medij quod est duobus uncijs amplius latius alijs : modus istius templi : est ille quem vitruvius appella sistilos idest duobus diametris : ~~Architravis~~ epistilium zophorus et coronix simul sunt ~~com~~ pro quinta parte altitudinis columnę : et ~~med~~ multorum aliquid amplius : Coronix que facit . frontispicium in loco ~~in~~ loco horum : habet quedam folia . et in reliquo totaliter est . similis illi que pergit recta supra columnas : Cella templi . est longa pedes . 70

quarta parte amplius latitudine : Ego feci tres tabulas

In prima est planta

In secunda est erectum faciei ante

In tertio sunt ornamenta

A. Capitulum. Architrabs zophorus et coronix

B. Pedestilium, et basis collumnarum

C. Coronix faciei frontispicium

D. Pes divisus in duodecim uncias

De designis quorundam templorum que sunt extra Italiam : et primo de duobus templis Pole cap. 27

Pole civitati Istrie . preter theatrum, et amphiteatrum, et fermi[?] cem edificia pulcherima : de unoquoque quorum dicetur : et ponentur eorum designa suo loco : sunt supra plateam : in eadem met parte duo templa ei unius eiusdemque magnitudinis : et eisdem ornamentis distantia ab inuicem quinquaginta et octo pedibus . et quatuor unciis quorum sunt designa sequentia : Aspectus eorum est prostilos modus est ille . quem secundum Vitruvium appellari superius sis[?] tilos : qui habet intercolumnia duorum diametrorum : et intercolum nium medii est duorum diametrorum, et unius quarti : Circundat hoc templum unum basamentum : ad altitudinem cuius ipsa habent suum solum, siue pauimentum . et ascenditur illuc per gradus posi tos in facie ante sicut visum est in multis aliis templis : Bases columnarum sunt actice, et habent penicvlamentum[?] grossum quan tum est totum reliquum basis . Capitula sunt foliis olivarum celata nimis expolite : Cauliculi sunt induta foliis ruberis[?] que varietas in paucis aliis videtur : et est digna observatione ; ~~Architrabs~~ epistilium est diuersus etiam ipse a ~~ma~~ maiori parte aliorum : quia sua prima fascia siue cimbra est grandis ; secunda minor et tertia sub cimacia est etiam magis parva : et iste fascie promi nent extra in parte inferiori . quod quidem factum fuit ut ~~architrabs~~ epistilium haberet parum prominentie et ita no occuparet literas que sunt in zophoro frontes : que quidem he sunt

ROME ET AUGUSTO CESARIS INVI F

PAT PATRIE

Et Iohā

Et fossa facta in dicto zophoro circa alias partes templi. Coronix habet pauca membra: et est celata cum celaturis solitis: Ornamenta portarum non videntur: ego tamen feci ea eo modo quod mihi visum fuit illa fuisse: Cella est longa pro quarta parte amplius sua latitudine: Totum templum comprehensa portico excedit in longitudine duo quadra: Horum templorum feci ~~duas~~ tres tabulas

In prima est signata planta

B. Pedestilium supra quod est basis columnarum

In secunda est erectum faciej ante

E. Architrabs: zophorus et coronix supra columnis

P. ornamenta portę facta ex mea inventione

In tertia est erectum plani

D. Campana capituli

F. Planta dicti capituli

De duobus templis Nimes: et primo de illo dicto la Mason quarrę idest domus quadra cap. 28

In Nimes civitate Provincię: quę fuit patria Antonini Pij Imperatoris: videntur inter multas alias nobiles et pulcherrimas antiquitates duo templa sequentia: Hoc primum appellatum est ab habitatoribus illius civitatis Mason quarre, idest domus quadra quia est quadrata: et dicunt fuisse basilicam: (quales fuissent basilicę et ad quid deservirent, et qualiter fierent, iam dictum est in Serlio libro secundum illud quod dicit Vitruvius) Unde quia erant ex alia forma credo ipsum vere fuisse unum templum: qualis sit aspectus, et modus suus: per illud quod dictum est in tot alijs templis satis est manifestum. Planum templi erigitur a terra decem pedibus et quinque oncijs: facit basamentum ~~illi~~ circa illud unum pedestilium: supra cuius cimaciam sunt duo gradus: qui substant basim columnarum: et posset esse facilius quod de talibus gradibus intelligeret Vitruvius: quando in fine tertij capituli tertij libri dixit: quod facientes podium circo templum: debeant fieri sub basibus columnarum scamilia imparia quę respondeant ~~ad~~ directo vivi pedestilij: quod est sub columnis: et sint librata sub basi columnę: et supra cimacia pedestilij: quod quidem locus effecit ut multi laborarent: Basis huius basamenti habet pauciora membra et est grossior cimacia: sicut fuit observatum

~~Et fossa facta in dicto zophoro circa alias partes templi: Coronix habet pauca membra: et est elaborata et celata celaturis solitis: orna~~

alibi: quod debet fieri in pedestilijs : Basis columnę est attico sed habet amplius aliquos tores paruos: ex quo potest dici composito et convenienti ordini Corinthio: Capitula sunt elaborata et celata folijs olivarum: et habent abacum celatum: Flos positus in medio frontis capituli occupat altitudinem abaci, et periculamentum campanę: quod quidem consideravi obseruatum fuisse in omnibus capitulis antiquis huius ordinis: ~~architrabs~~ epistilium zophorus, et coronix sunt pro quarta parte longitudinis columnarum et sunt omnia ipsorum mebra celata pulcherima inventione: ~~[illegible]~~ multa sunt diversa a quantis a me visis: et hęc ipsorum diversitas ab ordinarijs est multum gratiosa: et quanquam capitula sunt cęlata folijs olivarum: ipsa nihilominus sunt celata folij raberis: supra gulam rectam loco periculamenti est ~~ovolum~~ echinum celatum: quod quidem raro videtur in Corintijs: Frontespicium factum est ad amussim sicut docet Vitruvius loco supradicto: quia ex novem partibus longitudinis: una posita est in altitudine frontispicij sub sua Coronice: stipites portę sunt grossi in fronte pro septa parte latitudinis lucis: Habet hęc porta multa pulcherrima ornamenta et optime cęlata: supra suam coronicem ad directuram postium sive stipitum: sunt duo lapides elaborati ad instar architrabium: qui prominent extra dictam coronicem: et in unoquoque illorum est foramen quadrum latum omni ex parte decem uncijs et dimidia: in quibus credo: illos posuisse aliquas trabes: que pertingerent usque interram: et fuisse factam portam mobilem: quę debebat esse craticolata ut populus stans extra posset videre ea que fiebant in templo sine hoc quod ~~in~~ esset impedimento sacerdoti: sunt huius templi sex tabulę

Im prima est present designata planta

In secunda erectum faciei ante

In tertia erectum per planum

In quarta partes membrorum.

A. est basis columnarum

B. cimatia et C. basis pedestilium, et ultra est designata pars erecti et plante capituli

In quinta est ~~architrabs~~ epistilium zophorus coronix

In septa sunt ornamenta portę

E. lapis perforatus positus supra coronice portę ad directuram stipitum sive postium prominens extra

I. folia que ibi sunt supra sunt zophori qui girat supra columnas in circuitu totius templi

De Alio Templo

De alio Templo Nimes : cap: 29

Designa sequentia : sunt alterius Templi Nimes : quod dicunt habi
tatores Civitatis fuisse Templum vestę : quod quidem meo iudicio
non potest esse : Tum quia vestę fiebant Templa rotunda ad simi
litudinem elementi terrę cuius dicebant ipsam esse deam . Tum etiam
quia hoc templum ; ex tribus partibus habebat deambulacra ingiro clausa
muris continuis : in quibus erant portę a lateribus cellę : et porta ipsius
cellę erat infronte : ita quod non poterat recipere lumen ab ulla parte
Nec potest adduci aliqua ratio quod vestę debuissent fieri templa
obscura : et propter hoc ego credo magis ~~quod ipsu~~ ipsum fuisse dedica
tum alicui illorum deorum infernalium : In parte interius istius
templi sunt tabernacula in quibus debebant esse statuę : Facies intra
contra portam est divisa in tres partes ; pavimentum partis medij
est ad unum planum cum reliquo templi : alię duę partes habent
suum pavimentum ad altitudinem pedestiliorum : et ad illud ascenditur
per duas scalas quę incipiunt in deambulacris quę ut dixi sunt
circa hoc templum : Pedestilia sunt alta paulo plus ~~[illegible]~~ tertia parte longitudinis
columnarum : Bases columnę sunt composite ex actica et Jonica
et habent pulcherrima sacoma : Capitula sunt etiam ipsa composita
et elaborata multum expolite : ~~[illegible]~~ epistilyum zophorus, et coronix
sunt sine calaturis : et sunt similiter simplicia ornamenta
posita in tabernaculis circa cellam : post columnas quę sunt contra
portam, et faciunt loquens nostro modo, sacellum magnum sunt pila
quadra : quę habent etiam ipsę capitula composita : sed diversa ab
illis columnarum : et sunt differentia etiam ~~intra ipsa~~ : inter illas
quia capitula pilarum qui sunt immediate prope columnas habent
calaturas differentes ab alijs duobus : sed habent omnia tam pulchrā et
gratiosam formam : et sunt tam pulchre inventionis : quod nescio me vi
disse capitula ~~[illegible]~~ talis ordinis ~~[illegible]~~ melius et magis iudiciose facta
Hę pilę sustinent supra se ~~architrabes~~ epistilyum sacellorum quę sunt in la
teribus ad quę ascenditur ut dixi per scalas deambulacrorum
et ideo sunt ex illa parte latiores quam sint grosse columnę : quod,
quidem dignum est observatione : Columnę quę sunt circa cellam
substentant aliquos fornices factas ex lapidibus quadris : et ab uno
istarum fornicum ad aliam sunt positi lapides qui faciunt fornicē
sive cameram maiorem templi : Totum hoc edificium est factum
ex lapidibus quadris : et est ~~cu~~ tectum tabulis lapideis positis taliter
quod una ibat supra alia : ex quo pluvia non poterat penetrare
Ego adhibui magnam diligentiam in his duobus templis : quia
mihi visa sunt edificia digna multa consideratione : et a quibus agno

agnoscitur: quod fuit ut proprium illius etatis: intelligi omnibus in locis ~~in~~ optimus modus edificandi. et istius templi feci quinque tabulas

In prima est designata planta

In secunda medietas faciei que est contra portam in parte interior

In tertia est erectum partis plani

In quarta, et quinta sunt ornamenta tabernaculorum columnata contignationum: que omnia sunt signata literis

A. ~~Architraves~~ epistilium zophorus et coronix supra columnis: B. est capitulum columne. P. sua planta. D. capitulum pilarum prope columnas. E. capitulum aliarum pilarum. F. bases columnarum et pilarum. G. pedestilium. H. sunt ornamenta tabernaculorum que sunt circa templum: S. ornamenta tabernaculi sacelli magni. M. R. et O. compartitiones contignationis dicti sacelli. Sacoma ~~signo~~ designatum prope abacum pedestilij. et ~~architravis~~ epistilij zophoris. et coronicis qui sunt supra pilas. et est illud quod in designo plani est signatum C

De duobus alijs Rome et primo de illo concordie caput xxx.

Preter templa posita superius: quando tractavimus de illis que sunt Rome: videntur ad radices capitolij prope arcum septimij: ubi erat iam principium fori romani: et columne porticus templi quod sequitur. quod quidem voto edificatum fuit a furio camillo: et dedicatum secundum aliquos concordie: In hoc templo esse sepius tractabantur negocia publica: ex quo comprehenditur, quod erat consecratum: quia in templis consecratis solum permittebant sacerdotes senatum posse congregari causa tractandi negocia publica: et solum illis congregabatur que erant edificata cum augurio: ex quo etiam talia templa erant etiam nominata curie. Inter multas statuas, quibus erat ornatum, faciunt mentionem solum illius latone scriptores: que habebat in ulnis apolinem et dianam suos filios. illius esculapij, et higie sue filie. illius marthis. minerue. ceroris. mercurij. et illius victorie que erat in frontispicio porticus. que in consolatu M. marcelli et M. valerij fuit percussa a fulmine: pro quanto ostendit inscriptio que adhuc videtur in zophoro: hoc templum fuit combustum igne. et postea denuo reedificatum ordine senatus et populi romani: ex quo credo ipsum minime redactum fuisse ad pulchritudinem et perfectionem primam. sua inscriptio est hec

S. P. Q. R.

180

S·P·Q·R· INCENDIO, CONSUMPTUM· RESTITUIT·

Idest senatus et populus romanus: reedificavit hoc templum consumptum ab igne. Intercolumnia sum minus duobus diametris. Bases columnarum sunt composite ex attica et ionica: sunt aliquanto diverse ab illis que solent fieri ordinarie sed tamen sunt facte optimo modo: Capitula possunt dici etiam ipsa mista dorico et Jonico: sunt optime celata epistilium et zophorus. in parte extra faciej sunt omne ad unum planum nec est distinctio inter illos. quod quidem factum fuit ut posset fieri inscriptio: Sed in parte interiori idest sub porticum sunt divisi et celati eo modo quod videtur in eorum designis. Coronix est simplex idest sine celatura: marorum celle nō videtur aliqua pars antiqua sed postea fuerunt refacta reedificati nō ita bene. agnoscitur nihilominus qualem fuisse. Cuius templi feci tres tabulas.

In prima est designata planta: C. est epistilium et zophorus sub porticu

In secunda est erectum frontis templi

In tertia sunt Membra. E. est basamentum: quod circondabat totū templum. B. basis columnarum. C frons. D planta. E sacoma sive volutis) capituli. F. epistilium zophorus et coronix

De Templo Neptuni cap. XXXI

Contra Templum martis vindicatoris: cuius sunt fuerunt posita designa superius): in loco dicto in pantano: retro monasterium erat. ante quitus templum quod sequitur, cuius fundamenta fuerunt detecta effodiendo causa edificandi unam Domum: et inventa fuit etiam quantitas maxima marmorum elaboratorum excellentissime: Nescitur a quo fuisse edificatum et nec quali Deo, fuisse consecratum: sed quia in fragmentis quibusdam reliquis coronicis videntur delphines celati: et inter delphinos tridentes: credam ipsum fuisse dedicatum Neptuno: Aspectus suus erat Alatus in circuitu: modus suus spissarum columnarum: Intercollumnia erant propinqua: ad invicem pro undecima parte diametri columnarum minus uno diametro, et dimidio: quod quidem reputo dignum observatione: cum numquam recolo me vidisse tam parva intercolumnia in aliquo alio Edificio antiquo: Huius Templi nō videtur pars aliqua supra terram. sed ex suis reliquijs. que multe sunt: potuimus agnoscere universalia idest: plantam. et erectum, et sua membra particularia: que omnia celata sunt mirabili artificio: Ego feci quinque tabulas

In Prima est Planta

In secunda est erectum medietatis frontis extra porticum

D: est Modenus Portæ

In tertia est erectum medietatis frontis sub porticum id est ablatis primis columnis

A. Delineamentum pilarum quæ sunt circa cellam Templi contra columnas porticus

E. Delineamentum muri cellæ in parte inferiori

In quarta sunt membra particularia id est ornamenta

A. Basis.

B. capitulum supra quod sunt ~~architrabes~~ epistylium zophorus et coronix

In quinta sunt compartitiones et celaturas contignationis porticuum quæ erant circa cellam

F. Delineamentum contignationum

G. Pes divisus in duodecim uncias

E. contignatio lacunare ~~architrabis~~ epistylij inter capitulum, et capitulum

Finis quattuor librorum De Architectura Andreæ Palladij.

Laus Deo o. m.

BLB BADISCHE LANDESBIBLIOTHEK
gefördert durch Baden-Württemberg
MINISTERIUM FÜR WISSENSCHAFT, FORSCHUNG UND KUNST